

Hyana Buzuna'nın Karlofça Antlaşması'na Kadar

OSMANLI'NIN FELAKET SENELERİ

AHMED REFİK

Hazırlayan
ELİMANER YILMAZ

Viyana Bozgunu'ndan Karlofça Antlaşması'na Kadar

OSMANLI'NIN
FELAKET SENELERİ

Hazırlayan
Muammer YILMAZ

Muammer YILMAZ

1945 yılında Yozgat'a bağlı Sarıkent'te dünyaya geldi.

Ortaokul ve liseyi TCDD hesabına İstanbul Haydarpaşa Lisesi'nde okudu. 1969 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden mezun oldu.

1970 yılında yedek subay olarak Konya'da vatani vazifesini tamamladıktan sonra 1971'de göreve başladığı özel bir okulda yirmi dört yıl tarih ve sosyal bilgiler ęretmenlięi yaptı ve buradan 1995'de emekli oldu.

Türkiye'mizin sayılı gazete ve dergilerinde tarihî, dinî, kültürel ve politik konularda yüzlerce makale ve incelemesi yayınlandı.

Yayınlanmış eserleri: Tarihten İnciler (1980), Tarihimizden Altın Damlalar (1991-1998), Fatih'in şahsiyetinden Çizgiler (1993), Tarih Terazisinde Osmanlı (1995), Cem Sultan (1991-1996-2006), Kırık Testi (2002), Tarihi Ařklar ve Ařk Mektupları (2007), Osmanlı zerine (Senaryo, Düşünce, Çeliřki ve Karalamalar) (2007), Osmanlı'nın Manevi Mimarları (2008), Cihangir Sultan Yavuz Sultan Selim, (2009)

Viyana Bozgunu'ndan Karlofça Antlaşması'na Kadar

OSMANLI'NIN FELAKET SENELERİ

AHMET REFİK

Hazırlayan

MUAMMER YILMAZ

Viyana Bozgunu'ndan Karlofça Antlaşması'na Kadar
OSMANLI'NIN FELAKET SENELERİ

Çopyright © Yitik Hazine Yayınları, 2009

Bu eserin tüm yayın hakları Işık Yayıncılık Tic. A.Ş.'ye aittir.

Eserde yer alan metin ve resimlerin Işık Yayıncılık Tic. A.Ş.'nin önceden yazılı izni olmaksızın, elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemi ile çoğaltılması, yayımlanması ve depolanması yasaktır.

Editör
Salih GÜLEN

Görsel Yönetmen
Engin ÇİFTÇİ

Kapak
İhsan DEMİRHAN

Sayfa Düzeni
Ahmet KAHRAMANOĞLU

ISBN
978-9944-766-15-9

Yayın Numarası
33

Basım Yeri ve Yılı
Çağlayan Matbaası Sarnıç Yolu Üzeri No: 7
Gazicihir / İZMİR
Tel: (0232) 252 20 96
Haziran 2009

Genel Dağıtım
Gökkuşuğı Pazarlama ve Dağıtım
Merkez Mah. Soğuksu Cad. No: 31 Tek-Er İş Merkezi
Mahmutbey / İSTANBUL
Tel: (0212) 410 50 60 Faks: (0212) 445 84 64

Yitik Hazine Yayınları
Emniyet Mahallesi Huzur Sokak No: 5
34676 Üsküdar / İSTANBUL
Tel: (0216) 318 42 88 Faks: (0216) 318 52 20
www.hazineyayinlari.com

hazine@hazineyayinlari.com

İÇİNDEKİLER

ESER VE YAZAR HAKKINDA.....	7
EDİTÖR'ÜN NOTU	13

BİRİNCİ BÖLÜM

- Kara Mustafa Paşa • Macaristan'ın Fethi Tökeli İmre
- Harp Hazırlıkları • Ordunun Yürüyüşü • İlk Muhasaralar
- Kara Mehmed Paşa • Viyana Önünde Hezimet
- Kahlenburg (Kalenburg) Muhasarası
- Parkani (Parcany) Muharebesi • Ric'at • Hezimetin Neticesi..... 15

İKİNCİ BÖLÜM

- İttifaklar • Budin Muhasarası • Kara Mehmed Paşa
- Devlet Erkânı • Düşman İstilâsı • Abdi Paşa
- Budin'den Çıkarken • Mohaç Mağlûbiyeti 43

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

- 1687 İsyanı • IV. Mehmed'in Hal'i • Eğri'nin Düşmesi
- Harp Hazırlıkları • Belgrad Muhasarası • Sulh Belirtileri
- Avusturya'ya Taarruz • Üsküp'te Düşman..... 57

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

- Fazıl Mustafa Paşa • Müslümanlar ve Hıristiyanlar
- Rüsûm Tahsili • Meskûkat • İç İsyanlar • Adalet ve İntizam
- Saray Entrikaları • Sadrazamın Fikri • Belgrad'ın Geri Alınması
- İlk Muzafariyetler • Sultan Süleyman • Salankamen 77

BEŞİNCİ BÖLÜM

- Osmanlı Gururu • Saray Entrikaları • Namuslu Bir Sadrazam
- İç İsyanlar • İkinci Ahmed'in Ölümü..... 91

ALTINCI BÖLÜM

- İkinci Sultan Mustafa • Mali Durum • Muvaffakiyetler
- Devlet Erkânının İhneti • Zenta Mağlubiyeti
- Amcazade Hüseyin Paşa • Karlofça Barışı 99

1699 KARLOFÇA BARIŞI'NIN TUTANAĞI.....	115
SÖZLÜK	123
BİBLİYOGRAFYA	133

ESER VE YAZAR HAKKINDA

Kanuni Sultan Süleyman, Mohaç Ovası'nda Macar ordusunu ve müttefiklerini birkaç saat içinde mağlûp ve perişan etmişti. 1526 tarihinden itibaren bütün Macaristan, Türkler tarafından fethedilmiş, daha sonra da üç parçaya bölünmüştü:

1- Türkiye'ye doğrudan doğruya katılan Macaristan: Bu topraklarda iki beylerbeyilik, -valilik- kuruldu. Biri Budin eyaleti, diğeri de Tımişvar eyaleti.

2- Türkiye'ye tâbi yarı müstakil Macaristan, Transilvanya yahut Erdel krallığı.

3- Avusturya'ya tâbi Macaristan.

Bir kısım Macarlar, din birliğini istiklallerine tercih ettiler. Aynı zamanda Almanya imparatorluk tacına sahip Habsburglar'ı meşru hükümdar tanıdılar. Türkler bu Macar topraklarına "Orta Macar" adını verdiler. Türkler, Orta Macar toprakları üzerinde de hak iddia ettiler ve bunu Avusturya'ya kılıç kuvvetiyle kabul ettirdiler. Bu, 1606 Zitvatorok Antlaşması'na kadar devam etti. Duraklama devrinde, birinci dönem Avusturya ile savaş 1593 yılında bir sınır meselesi yüzünden patlak vermiş ve Osmanlıların zaferiyle sonuçlanmıştı. Savaşın sonunda yapılan 1606 Zitvatorok Antlaşması'yla, Osmanlılar peşin olarak aldığı yıllık vergiye karşılık "Orta Macar"¹ iddiasından vazgeçti.

İkinci dönem Osmanlı-Avusturya Savaşı, 1622 yılında Erdel Beyi Rakoçi yüzünden çıktı. Fazıl Ahmed Paşa'nın komutasındaki Osmanlı ordusu başarılı savaşlar vererek Uyvar ve Zerivar Kalelerini almıştı. Osmanlı ordusunun üst üste kazandığı bu zaferler Avrupa'da büyük akisler yaptı. Hatta "Uyvar önünde bir Türk gibi kuvvetli" sözü bir atasözü (darbimesel) hâline geldi. Savaşın sonunda 1664 yılında yapılan

¹ (Hazırlayanın notu) Osmanlıların Orta Macar dedikleri yer, Macaristan'ın kuzeyinde Avusturyalıların hakim oldukları yukarı Macaristan'dır.

Vasvar Antlaşması'yla Osmanlı Devleti kazançlı çıkmış, güçlülüğünü bir defa daha göstermişti.

Üçüncü dönem Osmanlı-Avusturya harplerinin, en uzun süreni ve netice bakımından en kötüsü İkinci Viyana Kuşatması'yla başlayan mücadelelerdir. Bu savaşın sebebi Macaristan'da çıkan bir isyana, Osmanlıların karışmaları ve Macaristan'a yardım maksadıyla Avusturya'ya savaş açmalarıdır. Macar halkı Katolik ve Protestan olarak birbirlerine düşman iki mezhepte idiler. Avusturya, Katolik olanları himaye ederek diğerlerini eziyordu. İşte bu sıralarda Macaristan'ın Avusturya'ya kalan bölgesinde oturan Macarlar, koyu bir Katolik olan Avusturya İmparatoru I. Leopold'un baskısına uğramışlardı. Bunun üzerine Macarlar, Tökeli İmre isminde bir soylu kişinin başkanlığında isyan ederek Avusturya ile çarpışmaya başladılar. Tökeli, Avusturya ile başa çıkamayacağını anladığından, Osmanlı Devleti'nin himayesini istedi. Hatta kendisi mührünü bile Türkçe olarak kazdırtmış, üzerine de şunları yazdırmıştı:

“Mu'in-i Âl-i Osmân'ım itâat üzereyim emre,
Kırâl-ı Orta Macarım ki, nâmım Tökeli İmre.”

(Ben, Yardımcı(m) Yüce Osmanlı Devleti'nin emrinde Orta Macar Kralı Tökeli İmre'yim.)

Bu sırada Köprülü Mehmed Paşa'nın evlatlığı Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, Sadrazam bulunuyordu. Paşa, Tökeli'nin isteğini padişaha kabul ettirerek kendisine Orta Macar Kralı unvanıyla berat ve ahidname verdirmişti. Merzifonlu hem Macarlara yardım etmek, hem de sürüp gelen anlaşmazlıkları kökünden halletmek üzere büyük bir ordunun başında Avusturya seferine çıktı. Merzifonlu'nun bu son seferi büyük bir felaketle neticelendi ve üstelik de kendi başını yedi. Bundan sonra Osmanlı Devleti, düşmanlarıyla Karlofça Antlaşması'nı yaptı, iyice kabuğuna çekildi.

İşte siz okuyucularımıza sunduğumuz “Felaket Seneleri” adlı eser, 1683'te başlayan İkinci Viyana Bozgunu ile 1699 Karlofça Barışı arasında cereyan eden olaylardan bahseder. Yazarı Ahmed Refik Altınay'dır.

Ahmed Refik Altınay, Ürgüp ilçesinin, Gürlükçü oğulları ailesinden Ahmed Ağa'nın oğludur. 1880'de Beşiktaş'ta dünyaya geldi. İlk tahsilini Beşiktaş'ta Vişnezade mektebinde yaptıktan sonra, sırasıyla Beşiktaş Askerî Ortaokulu'nda ve Kuleli Lisesi'nde okudu. Harp Okulu'na geçti.

Burayı da Piyade Teğmeni olarak birincilikle bitirdi (1898). Yaşı çok küçük olduğundan; kıtaya gönderilmeyerek, Toptaşı ve Soğukçeşme askerî ortaokullarına coğrafya öğretmeni tayin edildi. 1902'de Harp Okulu'na Fransızca öğretmeni olarak tayin edildi. 1903'te üsteğmenliğe, 1907 yılında da yüzbaşılığa yükseldi. 1908'de Harp Okulu'nun Tarih öğretmeni oldu.

فلاکت سنه لری

(۱۱۱۰ - ۱۰۹۴)

— ۱ —

فاضل احمد پاشانک وفاتی عثمانلی دولتی ایچون مقدمه
فلاکت اولمشدی. اونجی عصر هجریدن اعتباراً باشلایان
داخلی انحطاطی خارجی مظفریتلر وشدتلی تدبیرلره
طوردیرمایه موفق اولان کوپرلی عائله سی ، یکرمی
سنه یه یاقین بر زمانده دولتک شرف و حیثیتی اعاده
ایتمشدی . شمدی بوفعال ومدبر عائله نك صحنه سیاستدن
چکیلیمه سی دولتی ینه اسکی انتظامسز لقلره ، سوء اداره لره
سوق ایده جکدی .

کوپرلی زاده نك جسدی کمال استعجال ایله استانبوله
کوندرلدیکی ائناده قاردشی مصطفی بک ده (مهر شریف) ی
(ادرنه) ده محمد رابعه تسلیم ایله مشدی . اوزماندن
اعتباراً کوپرلی عائله سی هر درلو توجهدن محروم، متروک

Ahmed Refik Bey, Meşrutiyet ilan edilince “Millet” gazetesinin başmuharrirliğine getirildi. Sonra “İkdam” gazetesinde yeni bir yazı hayatına başladı. Burada “Lale Devri”, “Tarihî Simalar”, “Köprülüler” ve “Felaket Seneleri” adlı eserlerini tefrika hâlinde neşretti.

1909'da Genelkurmay yayın şubesinde görevlendirildi. Askerî Mecmau'nun yayını idare etti. Aynı yıl içinde kurulan Tarih-i Osmanî Cemiyeti'ne daimi üye seçildi. Bu arada bir grupla birlikte tarih araştırmaları için Fransa'ya gitti. 1912'de Balkan Harbi dolayısıyla kendisine askerî sansür müfettişliği vazifesi verildi. Balkan Harbi sonunda kendi isteğiyle emekliye ayrıldı. Kütüphanelerde ve devlet arşivinde çalışarak tarihî eserlerini tamamladı. Birinci Cihan Savaşı öncesinde, 1913 yılında yeniden silâh altına alındı; sansür umumi müfettişi oldu. Rusya'ya dair yazdığı bir seri makalede Kavalalı Mehmed Ali Paşa'yı tenkit ettiğinden Sadrazam Sait Halim Paşa tarafından Ulukışla'ya arpa ve saman memuru olarak gönderildi. Sonra Eskişehir'e verildi. Orada sevk reisi iken, 1915'te ağır bir hastalığa yakalandı ve tedavi için İstanbul'a geldi.

Harbiye Nazırı² Enver Paşa'nın aracılığıyla İstanbul'da oturmasına izin verildi. “Tarihte Osmanlı Neferi”, “Yirmibeş Sene Siper Kavgası” gibi tamamen askerliğe ait risaleler çıkardı. Birinci Dünya Savaşı sonunda Ermenilerin Türklere karşı yaptıkları eziyetleri yerinde incelemek maksadıyla yabancı gazetecilerden kurulu bir heyetin başında; Batum, Kars, Ardahan, Artvin, Erzurum, Erzincan ve Trabzon havalisini gezdi. “İki Komite İki Kıtıl” ve “Kafkas Yolları'nda” adlı iki eserinde görüşlerini yazdı (1919).

Harbin sonuna doğru ikinci defa emekli olan Ahmed Refik Bey, 1917'de İstanbul Darülfünunu'nu (Lisesi) Osmanlı tarihi öğretmenliğine ve biraz sonra da Türkiye tarihi profesörlüğüne tayin edildi. 1924'te Türk Tarihi Encümeni Reisliği'ne getirildi. Fuat Köprülü'nün reisliğe tayini üzerine, buradaki çalışmalarına daimi üye sıfatıyla devam etti. Darülfünun'un 1933'te üniversite hâline getirilmesi suretiyle yapılan iyileştirme sonunda açıkta kalarak sıkıntıya düştü. Beş lira kadar tutan eski emekli maaşının dışında bir geliri kalmamıştı; ihtiyaç içinde kıvranıyordu!

Geçimine bir parça yardım etmek maksadıyla, Türk Tarih Encümeni

² (Hazırlayanın notu) Harbiye Nazırlığı, Osmanlı Dünyasında bugünkü Genelkurmay Başkanlığı, Millî Savunma Bakanlığı ve Kara Kuvvetleri Komutanlığı görev ve sorumluluklarını içine alıyordu.

tarafından kendisine havale olunan Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin 9. ve 10. ciltlerinin yeni Türk harflerine çevrilmesi ve baskı işleri bile, Ahmed Refik Bey'in içine düştüğü sefaleti önleyemedi. Bu sıkıntı ve çaresizliğine daha fazla dayanamayarak; 10 Ekim 1937 tarihinde elli yedi yaşında iken hayata gözlerini yumdu. Vasiyeti gereğince Büyükada'da, Tepeköy mezarlığına defnedildi.

Ahmed Refik Bey çok çalışkan, çok hassas, iyi kalpli, durmadan eserler veren bir insandı. Tarihî hadiseleri, sanki bir hikâyeye anlatıyormuş gibi, tatlı bir üslupla nakletmesi, geniş okuyucu kitlelerini etkilemiş, halkımıza tarih zevkini yudum yudum tattırmıştır. İsveç kralı XXII. Şarl (Demirbaş) hakkındaki belgesel eseri, Batı dünyasında takdirle karşılanmış, İsveç hükümeti de kendisini madalya ile taltif etmiştir. Bir karınca gibi durmadan eserler veren Ahmed Refik Altınay'ın, beş altı tercüme kitâbinın dışında kalan bütün eserleri, telif eserlerdir. Gazete ve mecmualarda yazdığı yazılarının dışındaki eserleri şunlardır:

Meşhur Osmanlı Kumandanları, Sahâif-i Muzafferiyyât-ı Osmâniyye (Osmanlı Zaferlerinden Sayfalar), Tarih Sahifeleri, Fatih Sultan Mehmed ve Ressam Bellini, Baltacı Mehmed Paşa ve Büyük Petro, Büyük Tarih-i Umûmî (6 cilt), Tarih-i Medeniyyet (Seignebos'tan tercüme), Lâle Devri, Memâlik-i Osmâniyye'de (Osmanlı Ülkesinde) Demirbaş Şarl, Memâlik-i Osmâniyye'de Kral Rakoçi ve Tevâbi'i (Osmanlı ülkesinde Rakoçi ve hizmetinde bulunanlar), Osmanlılar ve Büyük Frederik, Onuncu Asr-ı Hicrîde İstanbul Hayatı, Türkiye'de Mülteciler Meselesi, Fatma Sultan, Sultan Abdülhamit'e Dâir, Birinci Viyana Muharasası, Tarihte Osmanlı Neferi, Yirmibeş Sene Siper Kavgası (Girit Savaşları), Kabakçı Mustafa, Köprülüler: Mehmed Paşa, Köprülüler: Ahmet Paşa, Tesâvîr-i Ricâl (Devlet ileri gelenlerin tasvirleri (resimleri)), Felâket Seneleri, Kadınlar Saltanatı (4 cilt), Sultan Cem, Sokollu, Âlimler ve Sanatkârlar, İki Komite İki Kıtâl, Lamartin ve İzmir Çiftliği, Hicrî On Birinci Asırda İstanbul Hayatı, Kızlar Ağası, Bizans Karşısında Türkler, Anadolu'da Türkmen Aşiretleri, Hicrî On İkinci Asırda İstanbul Hayatı, Osmanlı Devrinde Türkiye Madenleri, Mimar Sinan, On altıncı Asırda Râfizilik ve Bektaşîlik, Türk Hizmetinde Kral Tökeli İmre, Turhan Vâlide, Ocak Ağaları, Eski İstanbul, Tarihte Kadın Simâları, Zorbalar, Tarih ve Müverrihler (Tarih ve Tarihçiler), Alman

Müverrihleri (Alman Tarihçileri), Na'ima, Selânikî, Peçevî, Silâhdâr Mehmed Ağa, Hoca Sâdeddin, Hoca Nüfuzu, Şark Mektupları (Lady Montagu'dan tercüme), Kafkas Yollarında, Eski Türk Zaferleri, Türk Mimarları, Gazevât-ı Celîle-i Peygamberî (Yüce (Ulu) Peygamberin Savaşları), Fransız İnkılâbı, Büyük İskender, Gönül.

Okuyucularımıza sunduğumuz “Felaket Seneleri” adlı bu eser, 1908’de İkdâm gazetesinde tefrika edildikten sonra, ilavelerle 1912 yılında kitap hâlinde çıkmıştır. Daha sonra 1332/1913 yılında Kitaphâne-i Askeriyye’de, İbrahim Hilmi tarafından ikinci baskısını yapmıştır. Biz, eserin bu baskısını hazırlarken, 1913’te çıkan ikinci baskısından faydalandık ve anlaşılır bir sadeleştirme yoluna giderek, müellifin üslubunu bozmamaya dikkat ettik. Bazı kısımlara dipnotları ekledik.

Ahmed Refik Bey, “Felâket Seneleri” isimli eserini hazırlarken, Türk kaynaklarının yanında Batı kaynaklarından da istifade etmiştir. Yazar konuyu işlerken, sürükleyici bir ifade ve tatlı bir üslupla okuru yaşadığımız dünyadan alarak tâ Viyana Kuşatması günlerine kadar götürmektedir. Padişahların ve devlet adamlarının gafletlerinden ve Osmanlı ordusundaki bazı ciddiyetsizlerden bahsederek tarihten bir kez daha ders ve ibret almamızı sağlatmaya çalışmıştır. Ahmed Refik Bey, her eserinde olduğu gibi, bu eserinde de halkımıza köklü bir tarih şuuru ve milliyet duygusu aşlamakta, devleti idare edenlerin gafletleri yüzünden ne hâllere düştüğümüzü gözler önüne sermektedir. Ayrıca başarılarımız yanında hatalarımızı da göstermekte, elden çıkan memleket topraklarının yağma edilmesine acı acı isyan etmektedir.

Mazimizdeki mağlûbiyetleri ve felaketleri, zaferlerimizden daha fazla bilmek ve öğrenmek mecburiyetindeyiz. Milletimizi acılara gark eden vakaların gerçek sebeplerini öğrenmek ve onlardan ders almak zorundayız. Ahmed Refik Bey, “Felaket Seneleri”nde işte bunları gözler önüne sermektedir.

Bu eserin yayınlanmasıyla, milletçe ibret almamıza bir nebze vesile olabilirsem kendimi mutlu sayacağım.

Muammer YILMAZ

10.09.2008 KAYSERİ

EDİTÖR'ÜN NOTU

Ahmed Refik'in Viyana'nın ikince defa yapılan kuşatılmasıyla başlayan ve Karlofça Antlaşması'na kadar süregelen bozgunları anlattığı Felaket Seneleri isimli eseriyle karşınızdayız. Eserin ilerleyen sayfalarında yer alan bazı ifadelerin rahatsız edici olduğu dikkatinizden kaçmayacaktır. Özellikle Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, padişahlar, askerler, bazı devlet adamları hakkında hakarete varan ve çoğu tartışmalı yargılar genel okuyucunun tepkisini çekecek mahiyettedir. Tarihin galiplerin üzerinde yazıldığı dikkate alınacak olursa ordunun mağlubiyetine, devletin bozgununa sebep olan herkesin çeşitli suçlamalarla karşı karşıya olması sıradan karşılanmalıdır. Ahmet Refik kitabında kendisinin de son devirlerini gördüğü Osmanlı Devleti'nin bu hallere düşmesinin ilk adımı olarak gördüğü başarısız Viyana kuşatmasını öncesi ve sonrasıyla biraz da insafsızca bir üslupla eleştirmektedir.

Bozgun yerine zafer elde edilmiş olsa muhtemeldir ki acımasızca eleştirilen pek çok uygulamada çeşitli hikmetler aranacaktır. Ahmed Refik'in biraz da gençliğinin etkisiyle hadiselerle siyah veya beyaz olarak yaklaştığı eseri, bozgunun iki asır sonra yine Osmanlı döneminde kaleme alınması bakımından mühimdir. Ayrıca bir ordunun nasıl adım adım bozguna gittiğini göstermesi, bir dönemin genel resmini ortaya koyması, pek çok ibret verici hadiseyi nakletmesi bakımından da ayrı bir ehemmiyet göstermektedir. Osmanlı ordusunun eski hâllerinin hasretle yâd edildiği satırlarda Viyana'ya giden ordu ile mukayeseler de yapılmaktadır.

Eser günümüz okurunun daha rahat anlaması için kısmen sadeleştirilmiş ve doğrudan hakaret ve iftira içeren birkaç kelime metinden çıkartılmıştır. Eseri okurken bu hususları da dikkatinize arz etmeyi kendimize görev addediyoruz.

Yeni kitaplarda buluşmak dileğiyle...

BİRİNCİ BÖLÜM

- Kara Mustafa Paşa • Macaristan'ın Fethi ve Tökeli İmre
- Harp Hazırlıkları • Ordunun Yürüyüşü • İlk Muhasaralar
 - Kara Mehmed Paşa • Viyana Önünde Hezimet
- Kahlenburg (Kalenburg) Muhasarası • Parkani (Parcany) Muharebesi • Ric'at • Hezimetin Neticesi

Fazıl Ahmed Paşa'nın vefatı Osmanlı Devleti için felakete başlangıç olmuştu. Hicri onuncu asırdan (miladi 1591) itibaren başlayan içteki çöküntüyü dışta zaferler ve şiddetli tedbirlerle durdurmaya muvaffak olan Köprülü ailesi, yirmi seneye yakın bir zamanda devletin şeref ve haysiyetini iade etmişti. Şimdi bu gayretli ve çalışkan ailenin siyaset sahnesinden çekilmesi devleti yine eski intizamsızlıklara, kötü idarelere sevk edecekti.

Köprülüzade'nin cesedi alalecele İstanbul'a gönderildiği esnada kardeşi Mustafa Bey de Mühr-i Şerif'i, Edirne'de IV. Mehmed'e teslim etmişti. O zamandan itibaren Köprülü ailesi her türlü itibardan mahrum, terk edilmiş ve unutulmuş bir hâlde yaşamaya başlamıştı. Köprülü ailesinden Amca Hasan Ağa ile oğlu Hüseyin Bey, ihtiyar Köprülünün küçük oğlu Mustafa Bey ile oğulları Numan, Abdullah ve Esad Beyler, Köprülü'nün kızları ve kız torunları kalmıştı. Bütün aile içinde devlet hizmetinde Köprülü'nün damadı Kaymakam Kara Mustafa Paşa ile Hüseyin Bey bulunuyordu. Şimdi Mühr-i Şerif'in Kara Mustafa Paşa'ya verilmesi devlet idaresinin Köprülü hanedanından alınmadığını gösteriyor; fakat gerçekte Köprülü ailesi, hükümet işlerinden uzak bulunmuyordu.

Kara Mustafa Paşa, devletin idaresini eline aldığı zaman 44 yaşında idi. Yüksek ve beyaz kavuğu altında kemerli kalın kaşları, gür ve siyah sakalı, azamet ve gururla kendinden geçen bakışları, kıymetli atlaslardan yapılmış işlemeli ipek elbisesi, kemerlerini, sorguçlarını parıldatan elmasları ve yakutları ile Osmanlı debdebe ve tantanasına canlı bir örnek teşkil ediyordu.

Kara Mustafa Paşa, ziynet ve ihtişama çok düşkündü. Konağına topladığı halk, ordu teşkil edecek derecede çoktu. İhtiyar Köprülü'nün ki-birli damadı on sekiz yaşında iken evlenmiş, sarayını süsleyen odalıklarının büyüleyici bakışları altında yaşamayı tercih etmişti. Kara Mustafa Paşa'nın dört odalığı vardı: Birinciden iki kızı ile bir oğlu, ikinciden bir kızı ile bir oğlu, üçüncüden yalnız bir kızı kalmış, dördüncüden hiç çocuğu dünyaya gelmemiştir.³

Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın temsili bir gravürü

Paşanın bu aile etrafına topladığı topluluk, iki bine yakın cariye, yedi yüzü aşan Harem Ağası'ndan, uşaklardan ve muhafızlardan ibaret bulunuyordu. Sonra yüzlerce atlar, av köpekleri ve atmacalar Vezir-i Âzam'ın debdebe ve gösterişine muazzam bir örnek teşkil ediyordu. Pa-

³ A. Galland, Ruzname, c. II, s. 18.

şanın geliri, 243 bin kese idi. Samur ve kakum kürklerinin, zarif kontoşlarının (üstlüklerinin) ve feracelerinin tamamı yüzü geçiyordu.

Konağında günde beş yüz okka ekmek sarf olunuyor, tereyağları, gül suları ve safranlar epeyce bir yekûna ulaşıyordu. Mustafa Paşa'nın İstanbul'da, Edirne'de, Yenişehir'de ve Merzifon'da birçok sarayları ve çiftlikleri vardı. İstanbul'daki sarayı, latif bahçeleri, büyük ve gölgeli ağaçları, renk renk çiçekleriyle kendini gösteriyordu. Kara Mustafa Paşa bütün bu servet ve ihtişam ortasında, nüfuz ve azametiyle şahane bir hayat geçiriyor, fakat saraydan çıkacak ufak bir işaretin bütün bu nüfuz ve ezici kuvveti bir anda altüst edeceğini kendi de biliyordu.

Kara Mustafa Paşa, Merzifon'da doğmuştu (h.1044/m.1634). Sipahilerden Oruç Bey'in cesur oğlu, babasının değerli arkadaşı Köprülü maiyetinde terbiye görmüş, hayatının büyük bir kısmını Ahmed Bey'le birlikte geçirmişti. Köprülü sadrazam olunca, ikinci Mîrâhor (İmrahor/Emir-i âhir) (1068/1657), daha sonra (1070/1659) Beylerbeyi ve en sonunda (1073/1662) Rikâb-ı Hümâyûn Kaymakamı olmuştu. Fazıl Ahmed Paşa'nın vefatı üzerine yedi sene devam eden sadrazamlık müddeti, Osmanlıların çöküş devrine başlangıç olmuştu. Kara Mustafa Paşa, Köprülüzade'nin vasıflarına ve meziyetlerine sahip değildi. Paşanın aşırı istekleri, etkili gücü, hâl ve davranışı, yaradılışı ilerideki icraatına açık bir delil teşkil ediyordu. Kara Mustafa Paşa gayet mağrur, hiddetli ve korkusuzca hareket eden bir mizaca sahipti. Dört sene devam eden kaymakamlığı, elçiler için felaket devri olmuştu.

Fransa elçisi Nuvantel'in meşhur iskemle vakası, Kara Mustafa Paşa zamanında meydana gelmişti. Kara Mustafa Paşa gayet mağrurdu. Elçileri kendiyile aynı hizada oturtmak istemezdi. Fransa elçisi Nuvantel'i kabul edeceği zaman da böyle yapmış, elçinin iskemlesini daha aşağı koydurtmuştu. Sonra kendi, odasına oturmuş, kabul odasına elçinin girmesini beklemişti. Nuvantel odaya gelince, iskemlesinin aşağı kurulmasından şikâyet etmiş, büyük bir öfkeyle söylenmiş, Divan Tercümanı Mavro Kordato, elçiyi bir türlü ikna edememişti. Kara Mustafa Paşa, elçinin yüksek sesle bağırdığını odasından işitir işitmez, Nuvantel'i iki çavuş vasıtasıyla dışarı attırmıştı. Kara Mustafa Paşa, Nuvantel'e bu şekilde hakaret ettiği gibi, kaymakamlığı zamanında Lahe Vantole'ye daha ağır muamelede bulunmuştu.⁴

⁴ Albe Ruandal, Nuvantel'in Seyahati, s. 329; Sefer, Fransa Sefaretlerine Dair Tarihî

Paşanın başlıca ayırıcı vasfı para (güç), saltanat, Hristiyan devletlere karşı şiddetti. Siyasi tedbirlerin, düşüncesine göre hiç ehemmiyeti yoktu. Komşu devletler onun gözünde Osmanlı İmparatorluğunun eşğine yüz süren bir kul ve köle olmaya mecbur birer haraç verici idiler. Elçilere daima hakaret ediyor, icabında kollarından tutup attırıyor, çavuşlarına dövdürüyor, elmaslı sorguçlar, ipek elbiseler içinden doğuştan bir istibdat gösteriyordu.

Kara Mustafa Paşa, sadrazamlığının ilk senelerinde Çehrin Zaferi'yle ile askerî kudretini göstermiş (1088-1677), iç idarede aşırı davranışlarda bulunmaktan çekinmemişti. Yahudi'nin biriyle münasebette bulunan bir Müslüman kadının şeriat gereğince Sultan Ahmed Meydanı'nda recm olunması, Kara Mustafa Paşa'nın sadrazamlığında meydana gelmişti. "Ender rastlanan bu garip hükmün süratle duyulmasından dolayı, Padişah IV. Mehmed, küçük ve büyük devlet ricaliyle birlikte o meydana bakan Fazıl Mustafa Paşa Sarayı'na gelmişti. Sultan Ahmed Camii'nin meydanına hadiseyi büyük küçük herkes bildiği için kalabalık bir halk birikmiş ve cami meydanı, mahşer kalabalığını andırmıştı. Daha sonra kadın ve Yahudi'yi hapisten çıkardılar ve kadını, önceden hazırlanmış olan çukura kollarına kadar gömdüler. Orada toplanmış olan halk taş yağmuruna tutarak öldürdüler."⁵

İslamiyet'in bu tarz emirlerini serbestçe tenkit edenler katledilmiş, sosyal hayatı ıslah için bu tedbirlerle iktifa olunmuştu. Kara Mustafa Paşa bu çeşit uygulamalar karşısında müsamahalı davranıyor, bütün dikkat ve bakışlarını debdebe ve azamete, zafer ve fütuhata (fetihler) hasrediyordu. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın cengaverâne emelleri de bu gösterişli gidişten geri kalmıyordu. Köprülüzade'nin hırslı halefi kendisine şöhrat ve ün sağlamak gayesiyle Köprülü'den geri kalmış olmak istemiyordu. Bunun için Avusturya İmparatorunun bütün nüfuzunu kırmak ve Kanuni Sultan Süleyman'a örnek olacak zafer elde etmek istiyordu. Fakat Kanuni ordusunun karlar ve fırtınalar altında Viyana kapılarında ricatını düşünmüyor, Köprülüler devrinin son kalan kuvvetini Avusturya içlerinde feda etmek tehlikesine atılıyordu.

Kara Mustafa Paşa'nın sadrazamlığı zamanında Macaristan hâlâ mezalim altında çırpınıyordu. İmparator Leopold, Protestan Macarları ezi-

Muhtıra, s. 3; Hammer, c. III, s. 165.

⁵ Raşid Tarihi, c. I, s. 392.

yor, Katolikliğin taassubu ile şiddetli emirler veriyordu. Macarlar mezhep hürriyetlerini tasdik eden antlaşmalar gösterdikçe, Leopold haklı isteklere idamlarla karşılık veriyordu. Macar milleti bu mezalimden (zulümden) kurtulmak için üç gruba ayrılmıştı. Bir kısmı kuvvetli bir ordu ile imparatoru vaatlerinin uygulanmasına davet etmek istiyor, bir kısmı da Osmanlılarla ittifak ederek Avusturya nüfuzunu kırmak fikrinde bulunuyordu.⁶ Leopold'un mezalimi bütün feryatları kan tufanına boğuyor, Macar devlet ricali haksız yere idama ve sürgüne mahkûm ediliyordu. Macar vatanperverleri arasında milliyet aşkıyla çalışan simalar arasında Emeric Thökely (Tökeli İmre), Osmanlılara yapmacık bir yakınlık gösteriyordu.

Macarlardan isyan edenler salib (hac) manasına olmak üzere “kruç” adı altında toplanmışlar, Tökeli İmre maiyetinde şehirler zapt ediyorlardı. Tökeli İmre hiçbir hükümdar ailesine mensup değildi. Namuslu bir at tacirinin bu faal torunu da gayret ve yiğitliğinin mükâfatı olarak zadegan unvanını ve Karpat civarında Keşmark malikânesini elde etmişti.

Erdel beylerinden Rakoçi'nin dul karısı Zirini Ilona ile evliliği, nüfuzunu bir kat daha artırmıştı. Macaristan bu devrede, Tuna'nın sol sahili ile Karpat Dağları arasında Erdel, batı sahilinde Orta Macar Krallığı, Kuzeyde Paleten idaresinde bir araziden ibaret olmak üzere üç kısma ayrılmıştı.

Orta Macarlar, Osmanlılara taraftar bulunuyorlar; Paleten idaresindekiler icabında Avusturyalılara iltihak ediyorlardı. O derecede ki, Tökeli'nin Osmanlılarla birlikte hareketini ayıplıyorlar, yüzüne karşı “Sen Macar unvanının lekesisin.” diyorlardı.⁷

İmparator Leopold, Macar isyanını yatıştırmak için Tökeli'yi elde etmek istiyor, Odenburg/Edinburg'da meclis akdettiriyor, bu meclise bütün Macar ileri gelenlerini davet ediyordu. Fakat Macarların hiçbiri bu davete katılmak istemiyordu. Macar milletinin arzusunu açıklayan beyannameler neşredildikçe de:

“Vatanımızın saadet ve selameti için Allah'ın himayesinden sonra en kıymetli yardımcımız Osmanlılardır.” deniliyordu. Bu sırada XVI.

⁶ Karl Toifel (Tuvafel), Die Türken Vor Wien (Viyanada Önde Türkler), Prag ve Leipzing, 1883, s. 55.

⁷ Seyo, Macar Tarihi, c. II, s. 171.

Lui'de Macarları teşvikten geri kalmıyordu. Lui'nin yegâne maksadı, hasmı Avusturya imparatorunu zayıf düşürmektir. Lui, Bâb-ı Âli'yi Avusturya ile harbe teşvik etmiyor, fakat Tökeli'yi tahrik ederek kendi kendine "Macaristan hamiliği" ediyordu. Fransız memurları doğuda faal vazifeler ifasından geri durmuyorlardı. Prens Öjen, Fransızların Osmanlılara yardım ettiklerine tam inanmış, yazdığı hatıratında: "On Dördüncü Lui olmasa idi, Müslümanlar ile asi Macarlar Viyana kapıları önüne gelemezlerdi" demişti.⁸ Leopold o sene hazırlanan fırtınaları keşfediyor, en fazla Tökeli ile Kara Mustafa Paşa arasında akdedilecek ittifaktan endişeleniyordu.

İmparator Leopold, Bâb-ı Âli ile dostane münasebetlerde bulunmak için elçisi Kaprara'yı İstanbul'a gönderdiği sırada, Tökeli'nin murahhasları (elçileri) da veziriâzam tarafından parlak bir şekilde istikbal olunuyordu. Kara Mustafa Paşa'nın Macarları himaye etmesi, cihangirane emelleri için beklenilmeyen fırsat teşkil ediyordu. Veziriâzam, Vasvar Antlaşması hükümlerini feshetmek istiyor; ihtirasını yerine getirmek için siyasi sebepler bulmaktan geri durmuyordu. İmparatorun anlaşma hükümlerine aykırı olarak köprüler inşa ettirmesini, kaleler zapt etmesini, anlaşmayı fesh için kâfi bir sebep addediyor, Macarları himaye etmekte hiçbir sakınca görmüyordu.⁹ Kara Mustafa Paşa'nın maksadı Macarlarla birleşerek, Avusturya hanedanına kesin bir darbe vurmaktır. Bu sebepten Tökeli'yi Orta Macaristan kralı ve valisi tayin etmiş, Macarlarla kati bir ahitname imzalamıştır.¹⁰ Ahitname aşağıdaki maddeleri ihtiva ediyordu:

1- Tökeli, Macar eline kral olacak ve Osmanlı Devleti, onun ölümünden sonra karısı Kont Zirini'nin kızı Helena'yı, gerek şahsı gerek malları bakımından koruyacaktı.

2- Tökeli'nin vefatında Macarlar istediklerini kral seçmekte serbest iseler de Osmanlı Devleti'nin bilgisi olmadan buna teşebbüs edemezler.

3- Macar halkının eski hürriyeti, eski imtiyazları kendisine tamamıyla verilecek, din ve vicdan serbestliği tanınacaktı.

⁸ Helmolt, Tarih-i Umumi, c. V, s. 161.

⁹ Hileci ve kötü imparator daha önce Osmanlı Devleti ile kendi arasında birçok maddeler üzerinde anlaşma şartlarına aykırı yeni bir iki kale ve birkaç köprüler yapması ve sınır boylarında bazı katana eşkiyasının el koymaları... Raşid Tarihi, c. I, s. 386.

¹⁰ Tuvafel, Viyana Önünde Türkler, s. 142.

4- Macarlar, herhangi bir düşmanın taarruzuna uğrarlarsa Osmanlı Devleti tarafından himaye edileceklerdir.

5- Tökeli'nin maiyetinde bulunan ve ona bağlılık gösterenlere Osmanlılar tarafından kılıç çekilmeyecektir.

6- Macaristan'ın arzusu ve bilgisi olmadan Osmanlı Devleti, Avusturyalılarla barış yapmayacaktır.

7- Macaristan'da Osmanlıların eline geçen kale ve istihkâmlar, değişikliğe uğramadan Macarlar'a teslim olunacaktır.

8- 1664 Vasvar Antlaşması'nın Macarlarla ilgili olan hükümleri yine yerine getirilecekti.

9- Macaristan'da halkın refahını bozmuş olan Cezvitler bu ülkeden çıkarılacak ve onların geri gelmelerine müsaade olunmayacaktır.

10- Macar köylülerinin ödedikleri vergiler asla artırılmayacaktır.

11- Macar tüccarları, pasaportlarla Osmanlı topraklarında istedikleri gibi ticaret yapabileceklerdi.

12- Osmanlı ülkesinde seyahat edecek Macar ileri gelenleri, diğer devletlerin sefirleri (elçileri) gibi kabul olunacaktır.

13- Macaristan'ın senede vermekte olduğu 40.000 Taler vergi, değişikliğe uğramadan kalacak; ileride artırılmayacağı gibi, eksiltilmeyecektir de...

14- Macarlar, yapılan bu anlaşmanın hükümlerine aykırı iş görmedikçe Osmanlı Devleti anlaşma hükümlerini Tökeli ile Macarlar arasında tatbik edecektir.

Tökeli'nin murahhasları Kara Mustafa Paşa ile ahitnameyi akdetmişler, İstanbul'dan ayrılmalarından sonra Avusturya elçisinin Sadrazam tarafından kabul olunduğunu işitmişlerdi. Bu kabul resmi, siyasi bir uyuşmadan ziyade askerî bir tehdit ile son bulmuştu. Kara Mustafa Paşa esasen Avusturya'ya karşı harp için bahane arıyordu. O suretle ki, Avusturya üzerine sefer yapılması hususunda Padişahı heveslendiriyor; onların sulha aykırı davranışlarda bulunduğunu söyleyerek, IV. Mehmed'i kandırıyor, sefer hazırlığına başlıyordu.¹¹ Bu sebepten Avusturya elçisine tehdit edercesine muamele ediyor, bu esnada hazır bulunan yeniçeri ağası, Kaprara'dan bazı isteklerde bulunuyordu. Elçinin

¹¹ Raşid Tarihi, c. I, s. 387; Alber Le Fever, Osmanlı Hâkimiyetinde Macaristan, c. II, s. 99.

imparatordan müsaade almadıkça bu istekleri yerine getiremeyeceğini anladığı zaman Ağa büyük bir öfkeyle ayağa kalkıyor:

“Peki öyle ise biz de memleketinize gideriz. Biz Türkler, şu ayağımızın bastığı yerlere hep kılıç kuvvetiyle geldik. Sulh kapısını ancak bizi hoşnut edenlere açabiliriz.” diyordu.¹² Bu sırada Tökeli, ahitnameyi alır almaz Avusturyalılara karşı düşmanca hareketlere başlamıştı. Osmanlılara sadakatini ispat için mührüne:

‘Mu’in-i Âl-i Osmân’ım, itâat üzereyim emre,
Kırâl-ı Orta Macar’ım, nâmım Tökeli İmre’.

diye yazdırmıştı. Tökeli'nin tecavüzî hareketleri üzerine Kara Mustafa Paşa da Budin Beylerbeyisi İbrahim Paşa'ya harp için izin vermiş, İstanbul'da sefer hazırlıkları asabi bir faaliyetle görülmeye başlamıştı. Avusturya elçisi Kaprara bütün bu hareketlerden müteessir imparatora mektuplar yağdırıyor: “Zatı Haşmetanelerinin gelecek ilkbaharda müthiş bir ordunun taarruzuna uğramanız muhtemeldir. Vakit kaybetmeden kendinizi korumak için tedbir almanızı ve sözlerime itibar etmenizi rica ederim. Korkularımız, Osmanlılarca zaafımıza yorumlanıyor. Sadrazam Kara Mustafa Paşa kendine çok güveniyor.” diye yazıyordu.

Kaprara'nın bu mütalaası doğru idi. IV. Mehmed'in zengin veziri kendisine pek fazla itimat ediyor, Viyana Muhasarası onun için sabit bir fikir hâlini alıyordu. Viyana'nın casuslar vasıtasıyla planını elde ediyor, istihkâmlarını tetkik ediyor, kenarına düşüncelerini yazmaktan geri durmuyordu. Fakat Avusturyalılar, Osmanlılarla harbe girişmekten son derece korkuyorlar, bu sözleri duymak bile istemiyorlardı. Kaprara, vazifesini yerine getirmekten geri durmuyor, nihayet imparatoru, papa ya müracaata mecbur ediyordu.

Hakikaten Leopold'un tek dayanağı papa idi. Papa, imparatora paraca yardım ediyor, ilkönce Osmanlıları doğudan tehdit için İran Şâhi ile birleşmeye çalışıyordu.¹³

XI. İnnosan, Osmanlılara karşı girilecek bir harpte gerekli yardımın yapılmasının dinin prensiplerinden olduğunu söylüyordu. Fakat

¹² Kaprara'nın mektubu, 23 Haziran 1683.

¹³ İğnaş Asadi, Macar Milletinin Tarihi, c. VII.

Vatikan'ın emirlerini Alman prenslerinden birkaçı ile Polonyalılardan başka kabul eden olmuyordu. Bavyera Prensi Maks Emanuel ile Polonya Kralı Jan Sobieski (Jan Sobyieski) bu davete katılıyordu,¹⁴ o sene Viyana kapılarına yürüyecek Osmanlılara karşı mukavemete hazırlanıyorlardı.

Kara Mustafa Paşa, kuvvet ve kudretinden emin, hiçbir devletle ittifak etmiyor, içte ıslahata muhtaç olan memleketi sonu belli olmayan öldürücü bir harbe sokuyordu. IV. Mehmed'in sert veziri Avusturyalıların sulh isteklerini şiddetle reddediyor, Avusturya seferi için Anadolu'ya emirler gönderiyor, Osmanlı yurdu yine harp hazırlıkları ile çalkalanıyordu. Kaprara büyük bir telaş içinde, imparatora raporlar gönderiyor: "Yüz elim bulunsa ve damarlarının her biri ile yazı yazmak mümkün olsa, size hep bu sözü tekrar edeceğim: Zatı Haşmetaneleri için kılıca sarılarak Avusturya hükümetini ve bütün Hristiyanlığı Türklere karşı müdafaadan gayri çare yoktur. Sulh ümitleri tamamen yok olmuştur." diyordu. Sonra saray imparatoru askerî meclis reisi Hermann Von Baden'e yazdığı bir mektupta: "Fransa'nın nüfuz ve telkinine kapılmış olan Bâb-ı Âli evvelce bildirdiğim üç nokta üzerinde ısrar etmekte ve bundan başka Tökeli'nin Prens olarak tanınmasını istemektedir. Burada yapılmakta olan büyük harp hazırlıkları Osmanlı Hükümetinin barış görüşmelerine sırf bizi aldatmak için devam ettiğini gösteriyor. Her gün yeni bir istek ileri sürüyorlar... Sonunda bütün bu iş muhakkak harbe dayanacaktır." diyordu. Bu sırada saray kapılarına, Divan-ı Hümayun önlerine tuğlar dikilmiş, Fırat sahillerinde başlayan cengâverane bir faaliyet, Tuna boylarına kadar devam ediyordu.

IV. Mehmed'le beraber Edirne'den yola çıkan Osmanlı ordusu, azametli ve heybetli görünüyordu. İstanbul ve Edirne camilerinin rengârenk camlı kubbeleri altında zafer ve nusret (Allah'ın yardımı) duaları göklere yükseldiği sırada, veziriâzam, elmaslar ve altınlar, sırmalı ve ipeklerle süslü esvablar, parlak silahlar arasında heybetli bir şekilde Belgrad'a doğru ilerliyordu. Ekim ayının soğuk ve yağmurlu günleri bile ordunun harekâtını önleyemiyordu. Avusturya elçisi Kaprara, ordu ile beraber hareket ediyor, IV. Mehmed'in Belgrad'a kadar gelmesi, askerinin gayretini artırıyordu. Osmanlı ordusu Belgrad'a geldiği zaman,¹⁵ Tuna

¹⁴ Avusturya Erkân-ı Harbiyesi, Sâl-i Harb, s. 12.

¹⁵ Edirne'den hareket eden ordumuz Cisri Mustafa Paşa, Harmanlı, Papaslı, İstanımaka suyu, Filibe, Tatar Pazarcığı, Saruhanlı, İhtimam, Sofya, Halkapınarı, Dragoman,

boyunda büyük bir felaket meydana gelmişti. Gemiler ve develerle erzaklar ve cephaneler nakil olunuyordu, İmparator Leopold'un Polonya ile ittifak etmesi Osmanlı ordusunda ciddiye alınmıyordu.

Bütün ordunun düşman karşısında korkmadığı hissediliyordu. Devlet erkânı, Polonya ittifakını işittikleri zaman: "İsterse bütün Hristiyanlık aleyhimizde ittifak etsin. Biz kimseden korkmayız!" diyorlardı.¹⁶ IV. Mehmed, Belgrad'a kadar cihad vazifesini yerine getirdikten sonra Edirne'de avcılıkla meşgul olmaya gitmiş, ordu Kara Mustafa Paşa'nın idaresinde Esseg (Ösek) şehrine doğru ilerlemişti.

Kara Mustafa Paşa'nın Macaristan'a girişi pek parlak olmuştu. Tökeli, bütün debdebesiyle Osmanlı vezirini istikbal ediyordu (karşılıyordu). Bu istikbal (karşılama) büyük samimiyete haizdi. Tökeli İmre, başında büyük bir sorguç, muhteşem bir alayla Sadrazam'ın huzuruna geliyor, meclisler kuruluyor, müşavereler ediliyordu. Kara Mustafa Paşa'nın yegâne emeli, Viyana'nın muhasarası idi. Tökeli de bu fikirde idi. O da pekiyi biliyordu ki Viyana'nın zaptı Macaristan'ın geleceği için büyük bir önem taşıyordu. Macaristan'ın esaretten kurtulması için Viyana'nın ortadan kalkması lazımdı. Zaten Sadrazam da Viyana'yı zapt ettiği takdirde surlarını tamamen yıkacağını vaat etmişti.¹⁷ Tökeli, bu teşebbüsün kolay olmadığını söylüyordu. Macar kahramanının fikrine göre Viyana'nın mesafesi uzaktı; şehrin zaptı için birçok kalelerin elde edilmesi lazımdı. Ayrıca Viyana'nın muhasara altına alınması, Osmanlılar aleyhinde büyük bir ittifak hazırlanmasına sebep olabilirdi. Bu sebepten ilk önce Macaristan, Avusturyalılardan temizlenmeli, Estergon ve Yarıkkale elde edilmeli, sonra Macaristan'ın bütün kaynaklarından istifade ederek Viyana üzerine yürümeli idi. Budin Beylerbeyisi İbrahim Paşa da aynı fikirde bulunuyordu. Fakat Kara Mustafa Paşa'nın meşhur olma hırısı bu faydalı ve akla uygun düşüncelere karşı isyan ediyordu. Mustafa Paşa, Tökeli'nin sözlerini kendine menfaat sağlayacağına yoruyor, her şeyden evvel Viyana'nın düşmesini esas kabul ediyordu. Orduya emirler veriliyor, tuğlar kalkıyor, Osmanlı ordusu ganimet hırısı ile galeyana gelerek, Avusturya'nın zengin şehirlerine doğru istila edercesine hızlı adımlarla ilerliyordu.

Niş, Aleksinaç, Hisarcık yolu ile Mayıs başında Belgrad'a vardı (Muammer Yılmaz, Belgrad ve Rodos Menzılâmeleri, 1971 Mezuniyet Tezi).

¹⁶ Benagalya (Benagalia), Hatırat.

¹⁷ İğnaş Asadi, Macar Milletinin Tarihi, c. VII.

Kara Mustafa Paşa'nın bu hareketi büyük bir siyasi hatanın neticesi idi. Paşa, harbi şan ve şöhretine vesile addeylemiş, memleketin dâhilen ıslahını nazarı itibara almamıştı. Halbuki Köprülülerin uzaklaşmasından sonra hükümet idaresi tecrübesiz ve aciz ellerde kalmıştı. Hemen herkes Köprülüler devrinin şanlı ganimetlerini ve şerefini yağma ile meşgul olmuştu. İstanbul halkında büyük bir gurur, serhat beylerinde yasaya aykırı bir çapulculuk hüküm sürüyordu. Lehistan (Polonya), Avusturya ve Venedik hududu hiçbir zaman sükûna kavuşmamıştı. Hudutlarda sık sık saldırılar oluyor, elde edilen esirler ve ganimetler serhat muhafızlarına ve diğer devlet görevlilerine taksim olunuyordu. Bu taksim, bütün beyinlerde ganimet zevki hâsıl ediyor, herkes edinebildiği atla komşu devletin arazisine hücum ediyordu. Bâb-ı Âli, hudut şikâyetlerinden bıkmıştı. Serhat muhafızlarına mütemadiyen emirler gönderiyor, ganimeti artırmakla servet temin edenler "Çeşitli hile ve yalanlarla; kabahat düşman tarafındadır. Şöyle idiler, böyle idiler demekten geri durmuyorlar," Osmanlı Devleti'ni aldatmaya çalışıyorlardı.¹⁸ Hükümeti harbe teşvik için kürsülerde; vaizlere, hatta Şeyh Vani Efendi'ye serhatlardan haber getiriyorlar, kendilerini mazlum yerine koyuyorlardı. Bu şikâyetler Kara Mustafa Paşa'nın da planlar yapmasına sebep oluyor, Viyana Seferi bu türlü düşüncelerin ışığı altında gerçekleşiyordu.

Harbin meydana çıkışından sonra ordunun Viyana yollarındaki hareketi şiddete misal teşkil edecek derecede idi. Osmanlı ordusu, elmaslar ve altınlar içinde, büyük bir hırsla ilerliyordu. Ordunun peşinde esir kâfileleri sürükleniyordu. Viyana yürüyüşü pek feci idi: Kara Mustafa Paşa ordusu, Kanunî Sultan Süleyman'ın muntazam ve adaletli ordusu değildi. İntizamını kaybetmiş, askerlikten nasipsiz, ganimet sevdasıyla coşan hırslı ve hiçbir yenilik kabul etmeyen bir insan kütlesinden ibaretti. Çapulcu askerlerin yanlış hareketleri seferde bulunan hamiyetli kimseleri üzüyordu..."¹⁹ Ordu, Macaristan'dan çıkar çıkmaz intizamsızlıklar bütün fecaatiyle başlıyor, diğer taraftan Kara Mustafa Paşa'nın beyannameleri bütün şehirleri Tökeli İmre'ye itaate davet ediyordu.²⁰ Şopron ahalisine gönderilen beyannamede halka şu suretle tâbi olması teklif ediliyordu:

"Sebeb-i tahrir-i kitab-ı kalem ve mucib-i tastîr-i hitâb-ı rakam oldur

¹⁸ Hasan Esirî, Mi'yar-üd-Düvel ve Mişbar-ül-Milel.

¹⁹ Hasan Esirî, Mi'yar-üd-Düvel ve Mişbar-ül-Milel.

²⁰ İğnaş Asadi, Macar Milletinin Tarihi, c. VII.

ki (Bu satırların yazılmasının sebebi şudur ki): Siz Şopron şehrinin yüksek tabakasıınız. Şimdi şevketlû, kudretlû ve âzametlû efendim bütün halkın koruyucusu, Cenab-ı Allah onu daima kuvvetli eylesin (kuvvetlendirsin)! Padişahım tarafından değerli Hristiyan komutanlarından Tökeli İmre, Orta Macar memleketi üzerine kral atandı. Tökeli'nin sonu iyilikle sonuçlansın!

Orta Macar ahalisinin rica ve istekleri üzerine Padişah tarafından adı geçen ahalinin kendilerine yardım ve ihsan olunmak üzere Padişahımın fermanı gereğince Orta Macar ahalisinin nizam ve intizamını sağlamak, ikinci olarak da Osmanlı Devleti ile sulh ve iyiliğin aksine hareket eden Nemçe (Avusturya) memleketini harap ederek o tarafa varılmak üzeredir.

Yeryüzünün padişahı sultanımın himmetlerine sığınarak adı geçen Tökeli İmre'ye itaat etmekle Osmanlı Devleti'ne bağlılığı kabul ederseniz, emniyette olursunuz. Size, ailenize, çocuklarınıza, mallarınıza, yiyeceklerinize ve mülklerinize zarar ve ziyan yaptırılmayıp padişahın himayesi altında olacağınızdan, zarar görmezsiniz. Şayet itaatte tereddüt, emre muhalefet, tembellik ve inat ile serkeşlik edip padişahın kendinize vereceği rahat ve huzuru kabul eylemeyüp, düşmana tarafdarlık ederseniz padişahın ateşli gazabına layık görülüp kılıçtan geçirilirsiniz.

Şimdi aile ve evladınız esir ve kendiniz zincire bağlı, mal ve erzakınız yağma ve talan, şehriniz yerle bir olup zarara uğramadan ve evleriniz ateşlere yakılmadan padişahın himayesi altına giriniz! Padişahın fermanı gereğince adı geçen Tökeli İmre'ye itaat ve Osmanlı Devleti'nin emri altına girmeye ve ona gönül birliği ile sadakat ve doğrulukla hizmet etmeye hazır olunuz! Adı geçen kralınız tarafından tayin olunan başbuğun yanına askerinizle bir gün evvel gelerek itaatlerinizi arz edip baş eğmeyi kabul edesiniz. Bunu yaptığınız takdirde Yüce Osmanlı Devleti'nin büyüklüğü sayesinde rahat ve müreffeh olacaksınız.”²¹

²¹ Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası, s. 925.

توکه‌لی ایمره (لوندره ده‌در)

Tökenli İmre (Resim kitabın orijinalinden alınmıştır)

Veziriâzamın beyannamesi, halkı dehşete düşürüyordu. Mamafih yeniçeriler bu tehlide lüzum bırakmıyorlar. Sokak ortalarında adaba aykırı davranmaktan çekinmiyorlar ve arkalarına Avusturya elbisesi, başlarına kenarları kesilmiş şapkalar giyiyorlardı. Sonra öncülerin geçtikleri yerlerdeki tahribatı, sokaklara serilen yığın yığın insan cesetlerini gördükçe gururlarından mağlûp olmayacaklarını zannediyorlardı. Tarlalara ve bahçelere işaretler koyarak malları gibi tasarruf fikrinde bulunuyorlardı. Kara Mustafa Paşa'nın muazzam ordusu bu suretle İstoni Belgrad'dan Viyana'na (Beç) doğru ilerliyordu. İstoni Belgrad'ta Kırım Hanı Murad Giray parlak bir şekilde istikbal olunuyor (karşılıyor), biraz sonra Yanıkkale muhasara ediliyordu. Bu sırada Tatar askeri "Zünburbela²²" gibi etraf ve civarı yağma ediyordu. Altenburg (Altınburg/Altunbartak) Muhasarası, Kara Mustafa Paşa'nın zafer emellerini bir kat daha artırıyor. Kale kumandanı Sadrazam'a elçiler gönderiyor, boş yere kan dökülmemesini rica ediyor, Viyana zapt edildiği takdirde bu kalelerin muharebesiz ele geçeceğini anlatıyordu. Düşmanın kendi menfaati için düşündüğü bu tedbir, Kara Mustafa Paşa için de geçerli olduğundan, uzun uzadıya anlatıldığı üzere harekete karar veriliyordu.

Artık Kara Mustafa Paşa, Viyana'dan başka bir hedef düşünmüyor, sarayları ve mabetleri, hazineleri ve eşyaları ile Hristiyanlığın bu lâtif şehri, veziriâzamı mıknaatı gibi kendine çekiyordu. Orduda "Beç (Viyana) üzerine gidilmesi hususunu istişare için" meclisler akdediyor, sadrazamın otağı büyük ve küçük vezirler ve Beylerbeyleriyle doluyor, Kara Mustafa Paşa kendi görüşünden başka bir fikir kabul etmiyordu. Budin Valisi İbrahim Paşa, Viyana'ya varmazdan önce diğer kalelerin zaptını teklif etmiş, fakat veziriâzam "kendi fikrinde ısrar ederek" büyük bir öfkeyle:

"Bir adamın yaşı sekseni geçince idraki kalmayacağı hakkında söylenen sözler yerinde imiş" diyerek canı sıkılmıştı.²³

O günden itibaren ordu hışımla Viyana üzerine yürümüşü. Avusturyalılar bu muharip ordunun önünde süratle baş eğiyorlardı. Leitha

²² Zünburbela: Eşek arısı musibeti manasında.

²³ "Sen bunamışsın, bir adamın yaşı sekseni geçince idraki kalmayacağı hakkında söylenen sözler yerinde imiş. Akıncılar bir taraftan akın edip dehşet saçarken biz de bir taraftan kale alırız. Hem sen memur olduğun hizmeti gör... Yanık, Kamaran dediğin kalelerin bize yararı olmaz; alınırsa hazineye yük olur. Beç (Viyana) alınırsa bu kaleler harpsiz elde edilir sarf edilecek hazine ve cephaneyi Beç kalesi için sarf ederiz."

suyunu takip eden Osmanlı ordusu, Viyana'ya kadar bütün kaleleri zapt ediyor, Ovar ve Hanburg (Haimburg) Kaleleri birer birer ele geçiyordu. Ordunun öncülüğünde değerli bir kumandan, Kara Mehmed Paşa bulunuyordu. Kara Mehmed Paşa'nın azim ve metaneti karşısında şehirler ve köyler perişan oluyor, ufukları ateş ve duman kaplıyordu. Kara Mustafa Paşa'nın Viyana'ya kadar icra eylediği yürüyüş, müthiş bir imha harbinin başlangıcı idi. Her askerin kalbinde büyük bir gurur ve itimat hüküm sürüyor, kolay ve seri başarılar, bu itimadı bir kat daha kuvvetlendiriyordu. Her askere isabet eden türlü türlü ganimetler, askerin şevk ve gayretini artırıyor. Fertlerin (askerin) tamamı ganimet toplama sevdasına düşüyor, kumandanlar birbirini kıskanıyordu. Kara Mustafa Paşa'nın muvaffakiyetini istemeyenler, veziriâzamı daima aldatıyorlardı. Düşmanın hiçbir mukavemette bulunmaması bu başı bozukluğu daha da artırıyor. Nihayet veziriâzam, tuğları ve çadırları ile Viyana önüne gelmiş (19 Recep 1094/14 Temmuz 1683) oradan Avrupa'yı tehdiye başlamıştı. Bu istila asırlardan beri Tuna boylarını taşan, sel suyu gibi kaynayan son hücumlar idi. Hristiyanlığın güzel beldesi Büyük Orhan'ın gözü pek ve cesur askerleri tarafından muhasara olunuyor, fakat Bursa'yı muhasara eden saf ve güzide Osmanlı ordusundaki güzellikten, o saflık ve temizlikten bu perişan insan kalabalığında hiçbir eser görülüyordu.

Osmanlı ordusunun Viyana önünde görülmesi Avusturya'da büyük bir telâş meydana getirmişti. İmparator Leopold şehirden firara hazırlanıyor, kale kumandanlığını Kont Von Starhemberg (Kont Ernst Rüdiger Von Starhemberg)'e bırakıyordu. Bu sırada Viyana müdafaaya elverişsiz bir vaziyette idi. Şehir ancak bir iki gün içinde müdafa hâline konulabilmişti. Kalenin tertibatı Temmuz esnasında bile mükemmel değildi. Kalede askerî muhafaza yoktu.²⁴ Viyana surları Osmanlılar gözünde pek muhteşemdi. "Çok sağlam olan Viyana Kalesi, demir duvarlarla çevrilmişti. Duvarlarının genişliği, yüksekliği ve sağlamlığı ifade edilmeyecek derecede mimari bir şaheser idi. Burçlarına merdivenle çıkılamayacağı gibi, her tabyası gökle birleşmiş olduğundan mancınık ve humbara ateşi ile zarar vermek mümkün değildi. Hendekleri ise Babil kuyusu gibi derin." idi.²⁵

Viyana müdafileri, şehri kuşatan Osmanlı istilasına karşı yerlilerden

²⁴ İğnaş Asadi, Macar Milletinin Tarihi, c. VII.

²⁵ Raşid Tarihi, c. I, s. 409.

muhafız asker topluyorlardı. Bir gün içinde şehirden 60.000 kişi göç etmişti.²⁶ Firar edenler arasında İmparator da vardı. Bütün ahali imparatorun mahallesine koşuyor, arabasının önüne geçiyor, hiç durmadan “Şevketmeap, burada kal! Bizi bırakma!” diye bağıyordu.

Sent Stefan (İstefani) Kilisesi'nin çanı ile işaretler veriliyor, şehirde tüccar, talebe, kadın, çoluk çocuk mahşerî bir heyecan meydana getiriyordu. Kara Mustafa Paşa'nın tuğları ve çadırları batıdan bütün şehri çeviriyor, diğer taraftan Tuna'nın kolları aşılması mümkün olmayan bir mâni teşkil ediyordu. Hilal'in Viyana önlerinde görülmesi Avrupa'da umumi bir heyecan meydana getirmişti. Hemen bütün dikkat nazarları Fransa'nın hâl ve hareketine çevrilmişti. Lehistan ve Bavyera imparatorla ittifak etmişlerdi. Yalnız Fransa, Hristiyanlığı kurtarmak hususunda ilgisiz kalmıştı. Bu vaziyet papayı endişelendiriyor, Osmanlıların yürüyüşünü haber alan XI. İnnosan, XIV. Lui'yi de yardıma çağırıyordu. Bu sıralarda papanın Fransa ile arası açıktı. Fakat Burgonya Dükü'nün doğumu papaya yeni bir zemin hazırlamış, tebrik için gönderilen murahhas, aynı zamanda Hristiyanlığın da tehlikede bulunduğunu anlatmıştı.

II. Viyana Bozgununu resmeden bir tablo

²⁶ Sadrazam daha iki gün evvel Viyana önüne gelmiş olsa idi, şehirden uzun müddet mukavemet görmeyecekti. İğnaş Asadi, Macar Milletinin Tarihi, c. VII.

Papa tarafından yazılan mektuplarda, Viyana Muhasarası'nda bulunan bir Osmanlı'nın anlattığına göre: "Bu durumda ihmal gösterirseniz, hepinizin sonu olacağı muhakkaktır. Her kim bu hususa yardım ederse, Petris Meryem'in dinini ihya ve arzusunu yerine getirmiş olacağından doğrudan doğruya cennete gideceğine ben kefil olurum!" denilmişti. XVI. Lui, bu kıskırtmalara karşı yine sessizliğini bozmamıştı. Lui pekiyi biliyordu ki artık hiçbir hükümdar büyük bir samimiyetle harp arzusunda bulunmuyordu.

Şayet kendisi Avusturyalılara yardım edecek olursa, Doğu'da Fransız ticaretinin mahvolacağını anlıyor, bu sebepten Avusturyalıları Osmanlı ordusuna karşı yalnız bırakıyordu.²⁷

Kara Mustafa Paşa, şehri batıdan Alsbach ile Wiener Fluss (Viyana Irmağı) arasındaki mıntıkadan muhasara etmişti. Osmanlı ordugâhı Dabling, Weinhaus, Hernals (Hernates) ve Ottakringo hattı boyunca uzanıyordu. Sonra Tuna üzerindeki köprüler yıkılıyor, varoşlar yakılıyor; "Tatarlar, iç kalenin dört tarafından düşmanı avlıyorlardu." Şehrin hariçle ulaşımı kesildikten sonra siperlere hücumlar başlıyor, bu hücumlar büyük insan kaybına sebebiyet veriyordu. Kara Mustafa Paşa olanca gücüyle Serdengeçtiler yazdırıyor, her bayrağa kazanlarla pilav-zerde dağıtıyordu. Para karşılığında yapılan kanlı hücumlarda yığın yığın insan telef oluyordu.

Muhasara harekâtı 40 gün bu suretle devam etmişti. Bu sırada Kurs Kralı Tökeli İmre'nin Kuzey Macaristan'da mağlûbiyeti Osmanlı ordusunun düzenini bozmuştu. Birçok kimseler Viyana surları önünden kaçmayı düşünüyorlar, bununla beraber düşmanın hücumlarına karşı karşılık vermeden vazgeçmiyorlardı. O suretle ki, yer altından yapılan gizli yollarda bazen iki taraf askeri boğaz boğaza çarpışıyor, birçok kimse gizli yollarda savaşmak için gönüllü yazılıyordu. Osmanlı askerleri her lâğım atılışında şehre doğru ve süratle atılıyorlar, düşmanın şiddetli müdafaası önünde kanlı kayıplar vererek geri çekilmeye mecbur oluyorlardı. Viyana Muhasarası'nın en dehşetli zamanında daima Kara Mehmed Paşa'nın şecaati (yiğitliği) görülüyor, askerinin intizamsızlığı bir dereceye kadar kumandanların yürekliliğiyle telâfi ediliyordu.

Viyana Muhasarası iki ay uzamıştı. Kont ve Saxc-Lauenburg (Kont

²⁷ Lavisve ve Rambaud, Histoire Generale. Tom VI (Fransa Tarihi), c. VII, s. 361.

Şarenberg) ölmüş, Polonya Kralı Jan Sobieski, Tulnn'u geçerek üç koldan Viyana üzerine yürümeye başlamıştı. Bu ordu, Charles de Lorraine (Şarl Dük de Loren) ile Saksonyalı III. Jorc, Bavyeralı Maks Imanoel, Neuwalddg'li Jorc Frederik maiyetinde yardım kuvvetinden oluşuyordu. Bu sırada Kara Mustafa Paşa ordusu büyük bir sıkıntı içinde idi. Ordugâhta hayvanlar ölüyor, askeri soğuktan korumak için yakacak odun bulunmuyordu. Yeniçerilerin büyük bir kısmı yığın yığın ganimet almışlar, servetlerini muhafaza çaresini düşünüyorlar, birçokları kıtalarını bırakarak mal sevdasına düşüyorlardı. Orduda düzen ve disiplinden eser kalmamıştı. "Herkes kendinden başka bir şey düşünmüyor, salâvat getirmeyi unutmuştu..."²⁸

Sobieski'nin bu esnada ortaya çıkışı Kara Mustafa Paşa'yı müşkül bir durumda bırakıyordu. Veziriâzam, muhasara ordusunun bir kısmını Viyana surları önünde bırakmak istiyor, diğer kısmı ile yardım ordusunun Tuna'yı geçmesine mâni olmak fikrinde bulunuyordu. Bu vazifeyi Tatar Hanı (Kırım Hanı Murad Giray) ile Budin Beylerbeyisi İbrahim Paşa'ya bırakmış, fakat ordu kumandanlarının, Tatar askerlerinin ruhi durumları bu görevin yerine getirilmesinde acıklı bir tablo ortaya çıkarmıştı.²⁹ Kara Mustafa Paşa, Sobieski'nin Tuna'yı geçişine mâni olduğu takdirde Viyana'nın zaptı muhakkaktı.³⁰ Fakat Tatar askerleri otsuzluktan şikâyet ediyorlar; hanlarının sözlerine katiyen ehemmiyet vermiyorlardı. Askerlerin büyük bir kısmı servet sahibi olmuşlar, bir an evvel geri dönmek istiyorlardı. Hatta düşmanın anı taarruzu kendilerine haber verildiği zaman "Atlarımıza taş mı yedirelim?" diye bağırışlar, kendilerine katılan leventlerle birleşerek Sobieski ordusuna karşı gitmek istemişlerdi. Kara Mustafa Paşa ordusunun vaziyeti gittikçe kötüleşmişti. Askerde hareketsizlik ve istirahat, servet toplama fikirleri her şeyden üstün gelmişti. Ordu fertlerinin arasında "bizim aldığımız bize yeter." fikirleri dolaşıyordu. Özellikle İbrahim Paşa, Kara Mustafa Paşa'nın kendisine davranışlarından dolayı gücenmiş olduğundan, veziriâzamanın

²⁸ Raşid Tarihi, c. I, s. 417.

²⁹ Karl Toifel (Tuvafel), Die Türken Vor Wien (Viyana Önünde Türkler), Prag ve Leipzig, 1883, s. 473.

³⁰ Sadrazam, şehri hücum ile zaptetmek istemiyor; teslim razı etmek arzusunun güdüyordu. Çünkü buna muvaffak olursa, şehirde bulunduğunu zannettiği kıymetli hazineleri alabileceğini düşünüyordu. Fakat şehri hücum ile zaptederse ganimetin en büyük kısmının harp hukuku gereğince muzaffer askerlerinin eline geçecekti. İğnaş Asadi, Macar Milletinin Tarihi, c. VII.

muvaffakiyetini istemiyor, hiç durmadan muhasaranın kaldırılmasını ileri sürüyordu.³¹ Fakat Kara Mustafa Paşa'dan Sobieski'ye karşı gitmek için emir alınca ister istemez itaat etmiş muhasara ordusunun bir saat ilerisine, Kalenberg (Kalenburg) sırtlarına doğru ilerlemişti.

O sabah 21 Eylül, hazin bir sonbahar güneşi Tuna'nın mavi dalgaları arkasında yükseliyordu. Ufukları kaplayan hafif bir sis pembelikler içinde kayboluyor, Osmanlı ordugâhının perişan kümeleri sönen yıldızlar gibi görünüyordu. Sabahın bu ilk sisleri arasında Viyana'nın Sent-İstefani (Stefan) Kilisesi'nin kulesi üzerindeki yıldız, güneşin ışınlarına karşı parlıyor, bütün şehir her dakika düşmeye yatkın bir durumda kurtarıcı bir orduyu bekliyordu.³²

Viyana'dan fişekler atılıyor, yardım ordusu ile haberleşiliyor. İki tarafta muharebe hazırlıkları görülüyordu. Fakat bu esnada iki taraf da endişe içinde bulunuyordu. Osmanlılar düşmana karşı sevk edecek asker bulamıyorlar, müttefikler Osmanlı ordusuna karşı harekete cesaret edemiyorlardı. Osmanlı ordusunda asker toplamak için sürücüler tayin olunuyordu. Fakat ordu fertlerinin büyük bir kısmı mallarını muhafazaya düşmüşler, akın akın Yanıkkale'ye doğru firar ediyorlardı. "Savaşan askerlerin tamamı itaatten çıkıp 'Nereye gidersiniz?' demeye kimse kudret sahibi değil. Allah korusun her kişinin ağzından çıkanlar anlatılamaz. Sözün kısası başkumandan (Merzifonlu Kara Mustafa Paşa)

³¹ Sabahtan beri devam eden muharebe Türk ordusunu yormuştu. Buna ordudaki ihanetler de katılmıştı. Bilhassa Tatar hanının vazifesi süvari Polonyalıların gerilerini basmak iken Sobieski'nin karşısında eli bağlı durmuştu. Sol cenaha kumanda eden Budin Beylerbeyisi ihtiyar İbrahim Paşa da Mustafa Paşa'nın barışmaz bir düşmanı olduğu için kati netice alınacağı sırada hücum edecek iken geri çekilmişti. Yalnız Türk ordusunun sağ cenahı şiddetli mukavemet göstermiş, mamafih o da ricat'a mecbur edilmişti. İğnaş Asadi, Macar milletinin Tarihi, c. VII.

Merzifonlu Tuna'dan geçip, Viyana'nın imdadına yetişecek olan Lehistan Kralı Jean Sobieski'yi Kırım Hanı Murat Giray'la durdurmaya çalışır, görevi istemeyerek kabul eden Murat Giray: Osmanlı'ya kırgın ve kızgındır. Leh kuvvetlerinin Tuna'dan geçişini seyreder. Bu durum karşısında imamının dayanamayarak "Han'ım ne dururuz, kâfiri kırdırsanız ya" sözlerine büyük bir umursamazlıkla şu karşılığı vererek Osmanlı'ya ihanet eder ve iki ateş arasında bırakır:

"Behey efendi, sen bu Osmanlı'nın bize ettiği zulmü bilmezsin. Bizi öyle hale koydular ki; yanlarında Eflâk ve Boğdan kâfirleri kadar itibarımız kalmadı. Bu düşmanı kovmak, benim için bir şey değildir. Bilirim ki; dinimize de uymaz, hiyanettir. Görsün bakalım kendilerini dahi kaç akçalık adam imişler. Tatar'ın kadrini bilsinler."

³² Viyana'nın Tahis'i "Kurtarılması", s. 79.

yanında divân üyeleri, zabitler ve hizmetçiler olup, asker kısmında üç bin piyade ve beş altı bin altı görülmüyordu.”³³

Fakat bu perişanlığa karşı düşmanın hücumu başlıyor, en ziyade sol cenah hücumu maruz kalıyordu. Sobieski'nin zırhlı askerleri Kara Mustafa Paşa'nın bulunduğu tarafa hücum ediyorlar, Paşa'nın seçme leventleri, Enderun Ağaları tarafından mukabele görüyorlardı. Bu sırada Tatar Hanı gelmiş, Kara Mustafa Paşa “Hani askerin?” diye sorduğu zaman “Sultanım biz sana, ‘Tatar vs. asker iyice doymuşlardır. Bundan böyle bunlardan hayır yoktur ve gelen küffar gayet çoktur. En iyisi topları çekip şerefimiz ile gitmektir demedik mi?’ Sözüm kime geçti. Askerin bir kısmı savaşmak, bir kısmı ise mallarının hatırı için kaldılar.” cevabını almıştı. Muharebenin kargaşalığı esnasında İbrahim Paşa kolu mağlûp olmuştu. Düşman, Viyana kapılarına giriyor, Osmanlı ordusunun dö-küntüleri feci surette firar ediyordu. O suretle ki, Sancak-ı Şerif müdafası için beş altı bin kişi kalmış, Serdar-ı Ekrem (Başkomutan) telaş ve heyecan içinde ne yapacağını şaşırılmıştı.

Artık akşam olmaya başlamıştı. Kara Mustafa Paşa gözlerinden yaşlar dökerek, kuvvetten kesilmiş, bitkin bir şekilde ricat ediyor, arkadan olanca şiddetiyle takip eden alaylar ümitsizcesine mukavemetlerle durduruluyordu. IV. Mehmed'in hodbin (kendini beğenmiş) veziri gururunun cezasını çekiyordu. Düşman otağa kadar hücum ediyor, hazineler yağma ediliyordu. Osmanlı ordusunun bu umulmadık feci vaziyeti düşmanı tereddüde düşürüyordu. “Türk'ün belki bizimle hilesi vardır deyu” düşman askerleri ileriye doğru ve kararsız adımlarla yürüyorlardı. Bu perişanlık arasında son ezan sesleri Viyana ufuklarında İslâmiyet'in bu feyizli yerlerine ebedî olarak aksediyordu.

³³ Mi'yar-üd-Düvel ve Misbar-ül-Milel. Avusturya kaynaklarında yazılan eserlere göre Kalenberg Muharasası'nda Osmanlı tarafında 2.000 Eflak, 4.000 Boğdan askeri ile 1.500 Macar askeri bulunuyordu. Kalenberg Muharasası'na iştirak eden Osmanlı ordusu 84.000 süvari, 65.000 piyadeden, düşman ordusu ise Avusturya, Saksonya, Fransa, Bavyera ve Polonya askerlerinden mürekkep olmak üzere 32.000 süvari, 34.000 piyade ile 146 toptan ibaret bulunuyordu. Viyana'nın Tahlis'i, s. 55-72; Avusturya Erkân-ı harbiyesinin takdirine göre Viyana surları önünde 36.000 kişi bırakılmış. Yardım ordusuna karşı 100.700 kişi sevk edilmişti. Sâl-ı Harb, s. 213.

دابع عثمانی ۱۰۱۹

سلطان محمد خان

Sultan IV. Mehmed

Bu sırada Erdel kralının Avusturyalılarla birlikte köprüleri kestiğine dair bir şaya çıkıyor, orduda büyük bir korku meydana geliyordu.³⁴ Kara Mustafa Paşa, bu umumi heyecan ortasında hayatından bezmiş, ölmek istiyordu. Amca Hüseyin Ağa, Serdar-ı Ekrem'i teselli ediyor. Ağlayıp feryat ederek ve bir eliyle sakalını çekerek 'Behey oğlum, behey sultanım iş işten geçti. Şimdiden sonra mukavemet mi olur? Seni bu hâle getiren hep inadındır' diyor, veziriâzamı çekilmeye teşvik ediyordu.”

Artık düşman her tarafı istila etmişti. Tuna boylarında vahşi bir inilti, uzaktan feci bir uğultu işitiliyordu. Gece yarısı Tuna kıyılarını dolduran mağlûp ordunun akın akın kaçışan fertleri arkasından Serdar-ı Ekrem süslü çadırlarını bırakmış, “çapkın bir at üzerinde”³⁵ firar ediyordu. Biraz evvel Sobiski, sadrazamın çadırına gitmiş, batmakta olan güneşin son ışıklarına karşı sevgili Mariyet'ine şu satırları yazıyordu:

“Daha bütün ganimetleri görmedim. Fakat Suzim'de ele geçenlerle bu seferkini mukayese kabil değil. Yalnız yakutla süslü dört beş terkeş (tirkeş) binlerce duka eder. Muazzez ruhum; artık bana, Tatar kadınlarının harpten eli boş dönen kocalarına söyledikleri gibi: 'Sen cengâver değilsin, bana bir şey getirmedi, ileriye atılsaydın ben de bir şey yakalardın!' diyemeyeceksin. Sadrazam, imparatorun şatosundan bir devekuşu almış, Hristiyanların eline düşmesin diye başını koparmış. Sadrazamın çadırındaki ziyet ve debdebe tasvirin dışında, burada hamamlar, ufak bahçeler, fiskiyeler, yedek av atları var. Hatta bir papağan bile bulduk.

Sadrazam karşı duramayacağını anlar anlamaz oğullarını çağırmış, çocuk gibi ağlamış, Tatar Hanı'na “Mümkünse beni kurtar!” demiş. Han da “Polonya kralını biliriz. Ona karşı durmak mümkün değildir. Kaçmaktan başka çaremiz yoktur!” cevabını vermiş. Ganimetin neden ibaret olduğunu saymakla bitiremem! Başlıcaları: Bir elmaslı kemer, iki elmaslı saat, dört beş kıymetli bıçak, beş yakutlu, elmaslı ve safirli terkeş (tirkeş), yorganlar, halılar, binlerce ufak eşya, gayet kıymetli kürkler...”

Osmanlı ordusunun bu derece ağır ve aşağılılaşmış mağlûbiyetine bir

³⁴ “Ama bu fakirin kalbine asla korku gelmeyip söylenenlerin İnşallahü teâlâ aslı yoktur. Zira Yanık Beç'e (Viyana) otuz üç saattir. Kuş olsa bile bir haber getiremez dediğimde halkta şuur kalmayıp kimi ağlar kimi helâleşir.” *Miy'ar-üd-Düvel ve Misbar-ül-Milel*.

³⁵ (Hazırlayanın notu) Çapkın, yani oynak bir at üstünde, felaket meydanını arkada bırakıp savuştu gitti manasında.

türlü kimse inanamıyordu! O zamana gelinceye kadar Osmanlılar yalnız ordularıyla Avrupa'daki mevcudiyetlerini temin etmişler. Sosyal hayatlarını zerre kadar ıslah etmedikleri hâlde Rumeli'de bekalarını temin etmişlerdi. Şimdi bu korku da yok olmuş, Osmanlı düşmanlarının kalbinde cesaret ve itimat hisleri meydana gelmişti. Osmanlıların bu ani hezimetle geri çekilmelerine düşmanları bile hayret etmeye başlamışlardı.

“Bu hakir esir iken pek çok kâfirden işittim ki: Size ne oldu? Bırakıp gittiniz. Başlangıçta taburunuzda yakın geldiğimizde ve dağ başında çadırlarınızı gördüğümüzde bize büyük korku düşüp o gece yine geri çekilip dört saat yerde Tuna kenarında konup siper kazdık ki oradan ordugâhınızı gözleyelim. Ama o gün dört kişi kaçıp geldiler ki ikisi Rus ve ikisi Macar idi. Bir büyük esirlermiş, güzel atlar, yayvan kaplarla ve çok şeylerle geldiler.” Niçin geri döndünüz? Türk askeri cümle şeylerin hazır edip kaçmak üzeredir. Tatar beş altı saat yerde olup kaçmaya hazırdır. Büyük Türk'ten birkaç kere ferman gitti. Biz varamazız diye hanlarına cevap verdiler. Diğer askerlerin dahi çoğu bayraklarını bırakıp Tatar yanında ve dağlarda küme küme kaçmaya hazır olmuşlardır. Ve sizin üzerinize gelen büyük Türk olup ve böyle olanlarda cenk adamı olmayıp başları ve hizmetçileridir. Ve çadırlarına asker sürmeye adamlar tayin idüp zor ile sürürlerdi. Ama geri dönen sürüldüklerinden ziyade olmağla büyük Türk şaşıp ne edeceğini bilmez.” deyu haber vermeleriyle kalkıp tekrar üzerinize geldik ama yine gayet korku üzere idik. Uzaktan her biriniz ejder gibi görünüyordu.³⁶

Osmanlı ordusu umumî bir korkuya düşmüş, hiç durmadan firar ediyordu. Yollar hastalıktan ölenlerin cesetleriyle doluyordu. Viyana surlarına çarpan Osmanlı istila seli son darbenin tesiriyle feci bir şekilde geriliyordu. Yollar insan cesetlerinden geçilmez bir hâle geliyordu. Bu perişan cesetler üzerinde ekseriya beş altı yüz altın çıkıyor, benizleri sararmış, elbiseleri lime lime askerlerin bitkin ve kuvvetsiz, değneklere tutunarak yürüdükleri başlarını duvarlara dayayarak aç ve ruhsuz yerlere serildikleri görülüyordu. Diğer tarafta altınlar içinde duran naaşlardan hiç kimse ibret almıyordu. Bu mağlûbiyetten yalnız Tökeli müteessir oluyor, Osmanlı hezimetini ile son emelinin kırıldığını görüyordu. Tökeli bu mağlûbiyet üzerine taraftarlarının gözünden düşmüş, Macarların büyük bir kısmı düşmanla birlik olmuştu. Macar vatanper-

³⁶ Mi'yar-üd-Düvel ve Misbar-ül-Milel.

veri her türlü yardımdan mahrum olduğunu görünce, Avusturyalılara iltihak edememiş, Varadin'de, Osmanlı paşasına iltica eylemişti. Fakat bu mağlûbiyete kendisinin de sebep olduğu ileri sürülerek tevkif edilmiş, muhafaza altında Belgrad'a doğru yola çıkarılmıştı.

Tökeli'nin tevkifi mühim bir hadise teşkil eylemişti. O zaman Tökeli'nin siyasî nüfuzu mahvolmuş, başladığı parlak muvaffakiyet, birdenbire sönmüştü. Bâb-ı Âli sonradan bu büyük hatasının sonuçlarını anlamış, hatta tamire kalkışmış, fakat iş işten geçmişti. Tökeli'nin hapsi Türklerle Macarlar arasındaki bağı büsbütün koparmıştı. Tökeli'nin hapsi duyulur duyulmaz bütün Macarlar, Osmanlıların aleyhine dönmüşlerdi. Türk-Macar dostluğu sayesinde Avusturyalılara karşı duran şehirler, bu haberi duyar duymaz birer birer teslim olmuşlardı. Tökeli'nin Kuzey Macaristan prensliği mahvolmuş, Yukarı Macaristan tamamen Avusturya'ya tâbi olmuştu. Yalnız bu kıta, Tökeli'nin karısı Zirini İlona'nın müdafaa ettiği Munkacz teslim olmamıştı. Tökeli için her şey mahvolmuş, yalnız karısının aşkı kaybolmamıştı. İlona bütün aşkıyla kocasına yazıyor: "Ya ölüm ya hayat; hiçbir korku, hiçbir sefalet seni bana unutturamaz!" diyordu. İlona, kocasıyla beraber harp etmek istemiş, hapsedildiğini haber alır almaz Munkacz Kalesi'ne dayanmış, orayı Avusturyalılara karşı şanlı bir şekilde müdafaa etmişti.

Osmanlılar, Tökeli'yi hapsetmekle büyük bir kuvvetten mahrum kaldıklarını hissetmiyorlar, imparatora durumu haber verdikleri zaman hâllerine düşmanlarını da güldürüyorlardı. Leopold, Tökeli'nin hapsedilmesi ile Macarların kendisine katılmasından memnun oluyor, içinden "Keşke birkaç Tökeli daha olsa idi" diye seviniyordu.³⁷

Bu sırada Kara Mustafa Paşa, perişan ordusunu toplamış, (Gran önünde Parcaný (Çiğerdelen Ovası) Muharebesi'ni kaybetmişti. Sobieski'nin takip hareketlerine karşı metanetle mukavemet etmiş, neticede son bir mağlûbiyete daha uğramıştı.

Düşman Sobieski komutasında, Kara Mehmed Paşa'nın mukavemetine karşı ilk önce ricat etmişti. Sonra Charles de Lorraine (Kont dö Loren)'in katılmasıyla icra eylediği şiddetli bir hücum Osmanlı ordusunu mukavemetten aciz bırakmıştı. Sobieski bu muharebede büyük bir tehlikeye uğramıştı. Osmanlılar, Leva'dan Tökeli'nin hareketini haber alıyorlar, muharebeyi onunla birlikte icra edeceğimiz zannediyorlardı. Tö-

³⁷ İğnaş Asadi, Macar Milletinin Tarihi, c. VII.

keli ise aynı zamanda Sobieski ile haberleşiyor, kendisinin hakikaten muharebe meydanına yaklaştığını, fakat muharebeye katıyetle girişmeyeceğini haber veriyordu.³⁸ Ordunun Parcany ricatı pek feci olmuştu. Asker Tuna üzerinde geçecek köprü bulamıyor, kumandanlar ve zabıtlar düşman hücumundan kurtulmak için kendilerini Tuna'ya atıyorlardı. Birçok valilerin ve paşaların Tuna'da boğuldukları³⁹ görülüyor, Osmanlı ordusu en mühim unsurunu feda ederek ricat ediyordu. Artık Estergon Kalesi'ni de müdafaaya gücü yetmiyor, Parcany Muharebesi en sonunda bu mühim kalenin de düşman eline geçmesine sebep oluyordu. (9 Teşrin-i evvel/9 Ekim 1683).

Bu sırada Polonya Kralı kışı geçirmek için kuzeye doğru çekiliyor, Yukarı Macaristan'ın bütün şehirleri Polonyalıların mezalimine uğramış oluyordu. Tökeli, Avusturyalılarla uyuşmak için hiç durmadan Sobieski'nin aracılığını bekliyor, Polonya Kralı ile haberleşiyordu. Sobieski ise Erdel Beyi Apafi'yi kandırmaya çalışıyor, fakat Osmanlı tâbiyetinden ayırmaya muvaffak olamıyordu.

Kara Mustafa Paşa, mağlûp ordusunun döküntüleriyle Budin'de toplanıyor, İbrahim Paşa'nın katli ve Estergon muhafızlarının idamı ile bir türlü hiddetini teskin edemiyordu. IV. Mehmed, ordunun felâketini haber almış, kızgınlığını ve düşmanlığını gizlemek için veziriâzama bir mücevherli kılıç göndermiş, gelecek sene düşmandan intikam almak ümidi ile Edirne'ye gelmişti. IV. Mehmed'in hediyesi Serdar-ı Ekrem'in endişesini yok edememişti. Kara Mustafa Paşa, hırs ve aç gözlülüğüne binlerce insan feda etmişti. Viyana'yı savaşıarak zapt etmek mümkün iken, servet ve hazineyi yağma edilmeden kendisine bırakılması için şehrin teslim olmasını beklemiş,⁴⁰ orduyu aç ve bîlâc (çaresiz) Viyana surları önünde aylarca bekletmişti. Sonra düzen ve disiplini sağlayamadığından düşmanın ufak bir yardım kuvvetine karşı mağlûp olmuştu.

³⁸ İğnaş Asadi, Macar Milletinin Tarihi, c. VII.

³⁹ Cigerdelen önünde bulunan köprü'nün karşı tarafında tedbir alınmadığından birkaç ton kütüğün su yüzüne çıkması üzerine, tehlikeden kurtulmak gayesiyle kendilerini suya attılar. Raşid Tarihi, c. I, s. 422.

⁴⁰ Genearl Şervedar, 1683 Viyana Muhasarası, s. 64. "Kara Mustafa Paşa açgözlülüğünden ve şehrin hazinelerine hiç kimseyi hisse sahibi etmek istemediğinden dolayı şehri ordunun yağma etmesine müsaade etmemiş, umumi bir hücumla zaptetmek mümkün olduğu hâlde teslim suretiyle elde etmek istemişti. Kalenberg'in gerisinde cereyan eden olayları gururu yüzünden öğrenmek arzusunu duymamıştı. Hammer, C.III, s. 193

Sultan IV. Mehmed

Fakat bu mağlûbiyet ufak tesirlerle kalmamış, Osmanlıların Rumeli'den çekilmesine kanlı bir başlangıç teşkil eylemişti. İki asra yakın Macaristan'da iyice yerleşmiş olan Osmanlı hâkimiyeti, Viyana mağlûbiyetiyle nihayet bulmuştu. Avrupa'da herkes Türkiye'nin taksimatından bahse başlamıştı. Kara Mustafa Paşa, düştüğü mağlûbiyetin sarayda meydana getireceği tesiri unutmamış, müthiş ve bitkin Belgrad'a çekilmişti.

Viyana Felâketi güney hudutlarda kötü bir tesir meydana getirmişti. Kuzey'de bu felâket meydana geldiği sırada güneyde Venedikliler taarruza başlamıştı. Ayamovra'nın zaptı, Mora'nın Venediklilerin hücumuna uğramış olması IV. Mehmed'i pek müteessir etmişti. O zaman bütün facialara son vermek için "Kara Mustafa Paşa'nın idamına" karar verilmiş, Belgrad'a gönderilen ufak bir emirle Viyana Muhasarası, Kara Mustafa Paşa'nın "idamı ile" tamamlanmıştı.⁴¹ IV. Mehmed zor bir durumdaydı ve ne yapacağını şaşırılmıştı. Hayatının büyük bir kısmını av peşinde geçiren Padişah, validesinin koruyuculuğundan da mahrum kalmıştı. Osmanlı ordusu Viyana içlerine doğru ilerlerken Turhan Sultan uzun ve parlak bir saltanatı müteakip ölmüş, Köprülüler devrinin debdebe ve ihtişamından sonra devletin kanlı ve felâketli günlerini görmekten kurtulmuştu. IV. Mehmed büsbütün yalnız kalmıştı. Rabia Gülnuş'un tebessümleri Avcı Sultan Mehmed'in mevkiini sağlamlaştıramamıştı. IV. Mehmed, yüz binlerce insan kabilelerini kendi peşinde sürükleyen serdarı bir emirle katlettirmiş, yerine aynı ayarda bir vezir atamaktan başka bir şey yapmamıştı. Jan Sobieski ile Dük dö Loren zaferlerinin neticesinden istifade ile meşgul oldukları sırada, Osmanlı kafası hâlâ intikam peşinde koşuyor, Viyana Felâketi de büyük bir facianın ilk safhasını teşkil ediyordu. Düşman orduları zapt ettikleri yerlerde yeni taarruzlara hazırlanıyor, Osmanlıları Rumeli'nden çıkarmak

⁴¹ (Hazırlayanın notu) Eserin Müellifi Ahmed Refik'in Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'yı eleştirirken çok rahat davranmasına rağmen idamını birkaç cümle ile geçiştirmesi kanaatimizce mühim bir noksanlıktır. Belgrad gibi başkente bir hayli uzak mesafede ordusuyla birlikte bulunan bir sadrazamın gelen idam fermanının uygulanmasına müsaade etmesi, devlete bağlılık, emre itaat noktasında üzerinde düşünülmesi gereken bir husustur. Ahmed Refik'in bu kadar mühim bir hadiseyi geçiştirmesi, sadrazam hakkında yanlı bir bakışa sahip olduğu kanaati uyandırmaktadır. Tarihin galiplerin üzerinden yazıldığı dikkate alınacak olursa, Viyana Kuşatması'nda başarılı olunması halinde kahraman bir kumandanandan bahsedileceği ve yaptığı davranışlarda hikmet aranacağı muhtemeldir. Mağlûbiyet üzerine ise günümüz değer yargılarına göre tasvip edilemeyecek hususlar göz önünde bulundurulmakta öte yandan ortaya konan canı pahasına itaat destanı ne yazık ki göz ardı edilmektedir.

azmi, Viyana Faciası'yla başlıyordu. Fakat Kara Mustafa Paşa'nın yerine geçen Kara İbrahim Paşa, bu emelleri neticesiz bırakacak bir kabiliyete sahip değildi. Artık bu felâket seneleri devam edecek, Viyana'dan başlayan Osmanlı hezimetini Tuna boylarında, Macaristan ovalarında Osmanlı kemiklerinden, saf ve masum kanlardan izler bırakarak Belgrad önlerine kadar uzayacaktı.

İKİNCİ BÖLÜM

- İttifaklar • Budin Muharasası
- Kara Mehmed Paşa • Devlet Erkânı • Düşman İstilâsı
- Abdi Paşa • Budin'den Çıkarken
- Mohaç Mağlûbiyeti

Kara Mustafa Paşa'nın Viyana hezimetini, neticede felâketinin sebebi olmuştu, fakat Osmanlı haysiyetinin bu hezimetten sonra düştüğü tehlike daha büyük idi.

O zamana kadar Avrupa devletleri, Osmanlı ordusunun şiddetinden, yeniçerilerin disiplin ve dayanıklılığından Osmanlı askerinin yaradılıştaki cengâverliğinden korkuyorlardı. Her ne kadar Osmanlı dâhili intizamsızlıkları, Osmanlı ricalinden birçoğunun cehalet ve dirayetsizliği herkesçe malûmdu. Fakat Osmanlılarda askerlik ruhunun henüz sönmemiş zannedilmesi komşu hükümetleri tereddüt ve endişede bırakıyordu. Viyana hezimetinden sonra Osmanlı askerliği de iflâs etmişti. Orduda, eski mert ve şanlı ecdadının ruhunu taşıyan beyinler yok değildi; fakat büyük bir nüfuzla haiz olmayan birkaç soyu temiz insanın kıymet ve meziyeti ancak kendi şahıslarını ilgilendiriyor, sınırlı bir daire içinde kalıyordu. İş başında bulunan rical ile devlet erkânının hemen hepsinin askerî hiçbir değeri bulunmuyordu. Yeniçerilerin firarı, Osmanlıları Avrupa'dan çıkarmaya azmeden devletlerin cesaretlerini artırıyor, bilhassa Rusya, bu tarihten itibaren Osmanlılara karşı düşmanca siyasete devam ediyordu. Viyana Hezimetini üzerine Avusturyalılarla Venedikliler, Ruslarla Polonyalılar arasında akdedilen "Mukaddes İttifak",⁴²

⁴² Mukaddes İttifak (Saint Alliance) denilen Haçlı ittifakına Avusturya, Papalık, Venedik, Lehistan, Malta, Toskana ve Rusya katıldı.

Osmanlıları, Tuna gerilerine atmak için ilk yemini teşkil ediyordu. Bu anlaşma, Macaristan için büyük bir önem taşıyordu. Çünkü imparatoru Osmanlılarla istediği gibi anlaşma yapmaya mecbur ediyordu.

IV. Mehmed, Vezirîâzamı Kara İbrahim Paşa ile beraber, bu sonuçları ağır tehlikeye karşı Fransa'dan yardım istemişti. Fakat XIV. Lui'nin teşebbüsü, hudutlarının hemen her noktasından tecavüze uğrayan Osmanlıların üst üste mağlûbiyetlerine mâni olamamıştı. Devlet, büyük bir buhran içinde idi. Osmanlı memleketlerini kuşatan bütün Hristiyanlık, İslâmîyet'in yegâne temsilcisine gaddarca taarruz ediyordu. Charles de Lorraine (Şarl dö Loren) kumandasındaki Avusturya ordusu Macaristan içlerine doğru ilerliyor, Venedikliler Mora'yı işgal ediyor, Polonyalılar Moldova'yı tehdit ediyordu. Osmanlıların Avrupa'daki mevcudiyetleri büyük bir tehlikeye maruz bulunuyordu. Düşmanların bu tehdidine karşı Belgrad ordusu serdarlığına Tekfurdağlı (Tekirdağlı) Mustafa Paşa, Budin muhafızlığına Diyarbekir Valisi İbrahim Paşa ile Kara Mehmed Paşa, Mora serdarlığına Koca Halil Paşa, Polonyalılara karşı Tatar hanı ile Süleyman Paşa tayin olunuyordu. IV. Mehmed bu hazırlıklar ile beraber Fransa'nın nüfuzundan siyasî alanda faydalanmak istiyordu. Fakat Fransa donanmasının Döken kumandasında Trablus ve Cezayir'i topa tuttuğunu düşünüyor, kendisine doğrudan doğruya ittifak teklifinde bulunamıyor, Avusturya ile meselenin sulhen hâlline aracı olmasını arzu ediyordu. Lui, Avusturya Kralı Leopold ile Ratizbon Mütarekesi'ni akdetmiş olduğu için bu mütarekeyi sulhun başlangıcına vesile addediyordu. Bu sebepten Osmanlılara karşı duygularını açıktan açığa beyan edemiyordu. Yalnız Polonyalıları mukaddes ittifaktan ayrılmaya teşvik ediyor, Macarları isyanda devam ettirmeye bakıyordu.⁴³ Leopold ise bu mütarekeden istifade ederek dağılık kuvvetlerini Macaristan'a topluyordu. IV. Mehmed, Avrupa siyasetinin ilim ve bilgiye dayanan tedbirleri karşısında mağlûp bir ordu ile karşı koyma mecburiyetinde bulunuyordu. Sadrazam Kara İbrahim Paşa uğrayacağı mağlûbiyetlerini düşünerek sefere gitmekten daima çekiniyor, IV. Mehmed kendisini teşvik ettikçe:

“Benim bizzat gitmemden önce tecrübeli vezirlerden birisi serasker tayin edilse ve emrine peyderpey asker, mühimmat ve zahire gönderilse daha münasip olur.” diye IV. Mehmed'i aldatıyordu.⁴⁴ Daha fazla sı-

⁴³ Lavalley, Histoire de La Turquie (Türkiye Tarihi), c. II, s. 1038.

⁴⁴ Raşid Tarihi, c. I, s. 484.

kıştığı zaman “Yalandan hastalanarak kendisini kuvvetten düşmüş gibi aciz gösteriyor, başını yastığa koyuyordu. Mamafih bu esnada kendilerine kırgın bulunduğu devlet ricalinden bazılarını idam ettirdikten, padişah nedimini (sohbet arkadaşı) İstanbul’dan uzaklaştırdıktan sonra” ocak halkıyla ittifak ederek onlara devlet ricalinden sevmediği kimselerin cülûs teklifinde bulduklarını söyleyerek tahrik ediyor, fitne ve anlaşmazlık çıkartarak, maksadına âlet edemediği kimseleri boğdurmaktan geri durmuyordu. Sadrazamın İstanbul’da şahsî işleri ile meşgul bulunduğu sırada, Avusturyalılar Budin üzerine taarruz ediyordu. Vişegrat zapt olunuyor, Vaç düşüyor, Peşte kalesi hiç muharebe edilmeden düşman eline geçiyordu. Budin kahramanı Kara Mehmed Paşa maiyeti askerini Budin’e çekmiş, düşmana karşı mukavemete hazırlanıyordu. Charles de Lorraine, Osmanlıları Ak-Kilise (Sent Andra)’de mağlûp ettikten sonra Budin’i şiddetle muhasara ediyor, ordunun bir kısmı muhasara ile meşgul iken “İslâm askeri üzerine tayin olunan otuz bin ‘Pelid Puladpoş’, Süleyman Paşa ordusunu mağlûp ediyordu.” Bu suretle serbest kalan Avusturyalılar yalnız Budin Muhasarası’yla meşgul oluyorlardı. General Duref ile Lelink’in Hırvatistan tarafındaki muvafakiyetleri Charles ve Lorraine’nin cesaretini bir kat daha artırıyordu.

Budin Muhasarası şiddetle devam ediyordu. Osmanlılar iç kaleye çekilmişler ve Beç kapısını kapatmışlar, kahramanca bir müdafaaya hazırlanıyorlardı. Düşman mukabil siperler yaparak taarruz ediyor, Balyemez topların, havanların sesleri surlar üzerinde şaşkınlıklara sebebiyet veriyordu. Düşman topları bütün kuleleri dövüyor, surları yıkıyordu. Kara Mehmed Paşa’nın kahraman askerleri gedikleri derhâl kapatıyor, düşmanın lâğımlarını bulup tahrip ediyorlardı. Kara Mehmed Paşa’nın Budin Muhasarası’ndaki fedakârlığı harikulâde idi. Osmanlı ordusunun bu fedakâr evlâdı bir taraftan timar ve zeamet vaat ederek Lağımcılar yazıyor, diğer taraftan hendeklerde dolaşıyordu.

Kara Mehmed Paşa, Köprülüler devrinin en seçkin devlet adamlarından idi. Vasvar barışından sonra Bostancılar odabaşılığından, Rume-
li Beylerbeyliği ile Viyana’ya büyük elçi tayin olunan Mehmed Paşa, siyasî vazifesini hakkıyla yerine getirmişti.⁴⁵

Kara Mehmed Paşa, Viyana’nın en mühim noktalarını gezmiş, bilhassa istihkâmları hakkında önemli bilgiler veren bir takrir (önerge)

⁴⁵ Ahmet Refik, Köprülüler: Fazıl Ahmet Paşa, s. 41.

kaleme almıştı.⁴⁶ Kara Mehmed Paşa'nın kabiliyeti en fazla askerlikte idi. Mehmed Paşa elçilikten dönüşünde vezirlikle Trablus Şam valisi tayin olunmuş (1081/1670), sonra Haleb (1087/1676) Valisi, Babadağı Seraskeri (1091/1680), Diyarbekir Valisi (1092/1681) görevlerinde bulunmuştu. Viyana seferi esnasında parlak zaferler elde eden bu mert Osmanlı'nın Budin valiliğine tayin olunması IV. Mehmed'in en önemli icraatından birini teşkil eylemişti. Kara Mehmed Paşa cesur, fedakâr ve Osmanlılık hissiyle dopdoluydu. Muharebenin en tehlikeli zamanlarında askere, icap edeni yapması için örnek olur, en şiddetli çarpışmalara bizzat iştirak ederdi.

Budin'in şanlı muhafızı Avusturyalıları daha evvel birçok defalar mağlûp etmiş olup Kara Mehmed Paşa adı Avusturyalıların gönlünde unutulmaz izler bırakmıştı. Mehmed Paşa düşmanın kuvvetini biliyor, Budin Müdafaası'nı arslanlar gibi idare ediyordu. Düşmanın büyük ordusu, müthiş topları bu cesur ve kahraman askeri korkutmuyordu. Kalenin etrafı ateşler içinde kalıyor, korkunç sesler ortalığı velveleler (gürültü) içinde bırakıyordu. Gökyüzünü siyah bir duman kaplıyor, bazen bu korkunç dumanlar içinde top alevleri görülüyordu. Kale duvarları yıkılıyor, düşmanın müthiş hücumları görülüyordu. Fakat Kara Mehmed Paşa'nın cesareti, askerlerinin gayreti, Budin hendeklerini düşman naaşlarıyla dolduruyordu. Düşman bir taraftan kale duvarlarını yıkıyor, diğer taraftan cesur askerlerimiz yıkılan yerleri dolduruyor, bazen lâğımlar havaya uçuyor, yığınlarla insan cesetlerinin havaya uçtuğu görülüyor, Kara Mehmed Paşa bu müthiş günlerde askerinin başından ayrılmıyordu.

Bir gün Mehmed Paşa düşman ateşleri altında dolaşıyordu. Hendeklerde nöbetçi yerleri yaptırmak icap ediyor, Paşa bu yerleri kendi tayin etmek istiyor, lâğımcılara nasıl yapılacağını gösteriyordu. Bu esnada kale düşman gülleleriyle sarsılıyor, duvarlar yıkılıyor, askerler şehit oluyor, Osmanlı azmi bütün faziletleriyle görülüyordu. Bu sırada müthiş bir gürültü etrafı toz duman içinde bıraktı. Vahşî bir gülle kale duvarlarında parçalanarak her tarafı ateşler içinde bıraktı. Serpintileri kahraman Mehmed Paşa'nın ellerine sızdı. Paşanın eli parçalanmış, bu anî ve heyecan veren darbe ile kendisinden geçmişti. Askerler, fedakâr paşalarını almışlar tabyasına doğru götürüyorlardı. Fakat Kara Mehmed Paşa daha yarı yolda ayrılmış, kendini düşman toplarından korumak için da-

⁴⁶ Raşid Tarihi, c. I, s. 120; Sicill-i Osmâni, c. IV, s. 186.

iresinin kemeri altına yatmış, emirler vermekten geri durmamıştı. Kara Mehmed Paşa sakat vücudu ile gayreti elden bırakmıyor, cebehaneleri muhafaza ettiriyor, askerleri sabırlı olmaya teşvik ediyordu. Asker, kumandanlarının fedakârlığına meftun, siperler üzerinde kahramanlık örnekleri gösteriyordu.

Kara Mehmed Paşa, askerini gayrete getirdiği sırada, Budin siperleri gülle yağmuru altında eziliyordu. Mehmed Paşa bu gürültülere hiç ehemmiyet vermiyor; kemerin altına uzanmış, yaralı vücuduyla kahraman askerlerini teşvik ediyordu. Fakat bu esnada müthiş bir humbara patladı. Etrafı boğucu bir duman kapladı, bir müddet göz gözü görmez oldu. Etrafta arslanlar gibi Türk evlâtlarının yerlere serildikleri görüldü. Bu sırada Mehmed Paşa'nın belinden aşağısı kopmuş, etraf kanlar içinde kalmıştı. Bir müddet sonra dumanlar sıyrıldı, herkes Kara Mehmed Paşa'nın yanına koştu. Bu hurdahaş (paramparça) olmuş yığın arasında ak sakallı, parlak gözleri, gayretli yüzüyle (çehresiyle) bir baş yükseliyor, Mehmed Paşa'nın gür sesi iştiliyordu. Kara Mehmed Paşa kumandanlığı teslim etmeden, zaferden emin olmadan ölmek istemiyordu. Kalenin bütün ileri gelenlerini de davet etmiş, düşmana karşı sabırlı ve kararlı dayanılmasını tavsiye ediyor, yarım saat sonra müsterih bir vicdan, vatan uğrunda şehit olmaktan doğan ebedî bir haz ile ruhunu teslim ediyordu (18 Şaban).

İbrahim Paşa, fedakâr selefinin vasiyetini tamamen yerine getirmişti. Askerî müdafaaya teşvik etmiş, esir getirenlere bahşişler vermişti. O suretle ki çocuklar bile güzel Budin'in müdafaası için gayrete gelmişlerdi. Hatta yeniçeriler arasında bir çocuk defalarca kendisini ipe kale bedeninden sarkıtmış, düşmanın çarh-ı feleklerine⁴⁷ halatlar bağlamış, kaledeki dinç ve tuvana yeniçerileriyle beraber düşmanın harp âletlerini çekerek kaleye almıştı.

Kale kumandanının tedbiri daima iyi tesir meydana getirmişti. Düşman lâğımları gürletiliyor, çıkışları püskürtülüyor, Peşte tarafında meydana gelen kahramanca bir galibiyet surlar içinde kapanan askerleri coşturuyordu. O zaman müthiş bir huruç (çıkış) önünde humbaralar patlıyor, kanlar fışkırıyor, kan barut kokusu coşan göğüsleri tıkıyordu. Budin Muhasarası top ateşleri altında yüz yirmi gün devam etmişti (20 Zilkade). Osmanlı metaneti felâket içinde bile yüce vatan sevgisi ken-

⁴⁷ Çarhı Felek: Yanarken dönerek ateş saçan donanma fişeği.

dini bir daha göstermiş, Charles de Lorraine bu mertçe mukavemete karşı taarruzdan ümitsiz, bozuk ve perişan ordusuyla Osmanlı azmi karşısında mağlûp olmuştu (1095/1683).

IV. Mehmed, bu parlak muvaffakiyetler üzerine serhata samur kürkler, mücevher hançerler, elmaslı sorguçlar gönderiyordu. Bu sırada Babadağı'nda Kırım hanı ile beraber Boşnak Süleyman Paşa da Kamanîçe'yi muhasaradan kurtarıyordu. IV. Mehmed bu parlak zaferler üzerine Avusturya ordusuna karşı İbrahim Paşa'yı serdar atıyor, Budin kumandanlığına Kamanîçe Muhafızı Abdi Paşa, Kamanîçe muhafızlığına da Mustafa Paşa getiriliyordu (1096/1684).

Avusturya tarafında muvaffakiyetler kazanıldığı sırada Dalmaçya, Arnavutluk ve Mora ahali si tamamen isyan etmişti. IV. Mehmed'in devlet erkânı bu felâketlerden ders almamışlardı. Donanmaya büyük kumandanlar atanacağı zaman servet sahibi olan kimseleri seçiyorlar, gemicilikte zerre kadar maharetleri bulunmadığı hâlde hepsine paraları önceden verilmek üzere gemiler yaptırıyorlar, kendilerini kaptan atıyorlardı.⁴⁸

Devlet ricali halkı zulüm ve cehaletle eziyor, felâket günlerinde herkesten sadakat ve hizmet bekliyordu. İki seneden beri devam eden (1095-1096/1683-1685) harpler kimsede sebat ve metanet bırakmıyordu. Fakat devlet erkânı aynı, daha önceki olaylardan ders almadığı için yine aynı neticeler ve felâketler devam edip gidiyordu. İstanbul, Gelibolu ve Tı-mışvar Baruthaneleri, (1096 Safer/1685) senesinin seferleri için barut imaliyle meşgul oldukları sırada saray entrikaları, devlet ricalinin menfaat kavgaları her zaman olduğu gibi devam ediyordu. Sadrazam İbrahim Paşa en fazla bu gibi oyunlara âlet oluyordu. Şikk-ı evvel Defterdarı'ndan kırgın olan veziriâzam, Şeyhülislâm efendi ile birleşiyor, defterdarı İstanbul'dan uzaklaştırmak için kapı halkıyla Ösek tarafına düşmanın muntazam askerleri karşısına sevk etmek istiyor, şahsî menfaatini temin için IV. Mehmed'i kandırıyordu. Sadrazamı "Defterdar Mehmed Paşa kullarından gayri görevlerde bulunmuş, memur olduğu pek çok görevin üstesinden gelmiş nadir bir vezirdir." diye ifade eder etmez, IV. Mehmed de sadrazamın aşırı isteklerine âlet olmaktan geri durmuyordu.

⁴⁸ Adı geçenlerin askerî gemi kullanmakta mahareti olmayıp denizden habersiz, sadece nefislerini tatmin için deniz komutanları sınıfına girdiler. Gemi tedarikine imkânı olmayan bu zavallılar, her ne hâl ise emlak ve eşyalarını satıp borç da alarak bu işe başladılar. Raşid Tarihi, c. I, s. 462.

Bu esnada güneyde Mora havalisi isyan ateşleriyle yanıyordu. Man-yotler (Manyakeferesi) isyan ediyor, Morozoni Kandiye mağlûbiyetinin intikamını almaya çalışıyordu. Dalmaçya, Arnavutluk ve Mora isyan içinde idi. IV. Mehmed'in bu havalide yaşayan Hristiyan tebaası va-lilerini öldürüyorlar, başlarını Venedik'e gönderiyorlardı. Venedikli-lerin Ayamavra ve Preveze'yi işgal etmeleri cesaretlerini bir kat daha artırıyor. O zaman Osmanlı sancakları Venedik kiliselerinde teşhir ediliyor, Venedik sokaklarında Osmanlı tuğları görülüyordu. Manyat-ların iltihakı Morozoni'nin kuvvetini artırıyor, Arnavutluğa çıkan bu kuvvet aynı muvaffakiyeti elde ediyordu. Artık bu kısa zaferler üzerine Navarin, Patras, İnebahtı (Lepanto) ve Koron kendiliğinden düşü-yordu. Muharebenin top ateşleri altında eski Yunan'ın en nefis eseri, Palas Minerva mabedi de harap oluyordu. Pire'de Portoliyone'deki mermer arslan heykelleri Venedik tersanesinin kapılarına dikiliyor, Eski Yunan'ın en seçkin eserleri Sen Markı dolduruyordu. Venedik Cumhuriyeti, Morozoni'nin bu zaferi ile iftihar eden Dojların büyük sarayına Kandiye mağlûbunun yarım heykelini dikeyor, altına şu sa-tırları yazdırtıyordu: Senatonun Peloponnes kahramanına hayatında yadigârı 1686.

Osmanlı vatani güneyden bu felâketlere uğradığı sırada kuzey-de Avusturya tarafında General Hayzler Sunluk'u zapt ediyor, Ösek ve Pasva Kaleleri düşman elinden geri alınamıyordu. Dük Lorrain, Yanikkale'yi Osmanlı ordusunun muhasarasından kurtardıktan sonra Uyvar'ı muhasaraya başlıyordu.

Uyvar kahramanları düşmana iki ay şiddetle mukavemet ediyorlar, aç ve bîlâç fedakârlık gösteriyorlardı. En sonunda kumandanlarıyla be-raber şiddetli bir çıkış yaparak düşmana teslim olmaktansa kan ve ateş içinde canlarını feda etmeyi tercih ediyorlardı.⁴⁹

Ordu, hudutta düşman kurşunlarına göğüs gerdiği hâlde Sultan

⁴⁹ "Avusturyalılar hiddetlerine kapılarak Osmanlıların teslim olmalarına ehemmiyet vermediler. Rast geldiklerini kılıçtan geçirdiler. O suretle ki askerî muhafazayı teşkil eden üç bin kişiden ancak yüz kişi kalabildi. Kumandanın başı uzun bir sarığa takılarak Viyana kapısında teşhir edildi. Hristiyanlardan kırk esir kurtarıldı. Türklerin kadınları ve çocukları Avusturya beylerine satıldı." Hemmer, c. III, s. 207. Adı geçen vezir bulunduğu savaşlarda, sabır ve sebat göstermiş iken; asıl suçlamalarla itham edilerek, hakkında önceden yazılı belgeler düzenlenmiştir. Bu iftirayı yapanların az zaman içinde helak olmaları (ölmeleri) bu iftirayı ispatlamış oldu. Raşid Tarihi, c. I, s. 482.

Mehmed Sarayı'nda vezirlerin ihtiraslarını tanzim ile meşgul oluyor, avdan boş kaldığı zamanlar saray erkânının yalanlarıyla idam fermanları çıkarmak vazifesini yerine getiriyordu. Harp zamanında serdar değiştirmenin mahzurunu tasavvur etmiyor, Macaristan ordusu serdarı İbrahim Pařa'nın muvaffakiyetini nazarı itibara almadan hakkındaki iftiralara inanarak, dūřmana sulh teklifinde bulunduğu için katlini emrediyordu.⁵⁰ Bir müddet sonra tembel veziri Kara İbrahim Pařa'yı da azlediyor, yerine Babadağı Serdarı Süleyman Pařa'yı tayin ediyordu (1097 Muharrem/Kasım 1685).

1685 senesi bu suretle mühim değişiklikler ile başlıyordu. Avusturyalılar, İnan şahı ile Habeřistan'ı elde etmek istiyorlar, Osmanlıların doğu hududu ile Mısır'ı tehdit ettirmek arzusunu güdüyorlar, fakat bu arzularına muvaffak olamıyorlardı. Keza Moldovya'ya da haber gönderiyorlar, fakat tekliflerini kabul ettirmeyi bile temin edemiyorlardı. İmparator bunun üzerine Erdel prensi Mihail Apafy'i kandırmaya çalışıyor, Bâb-ı Âli'ye tâbi beylerin hiçbirinde kendilerine katılma cesaretini göremiyordu.

Yeni serasker Mehmed Pařa geçici bir vazife ile görevlendirilmiş, asıl serdarlık Süleyman Pařa'ya verilmişti. Yeni sadrazam Süleyman Pařa da bu istila sesleri arasında büyük bir vazife yapamamıştı. 1685 senesi Osmanlılar için pek uğursuz olmuştu. Dük dö Lorraine bütün Avrupa orduları ileri gönüllülerden meydana gelen 90.000 kişilik bir ordu ile ilerliyordu. Bu orduda Osmanlıların Macaristan'da hâkimiyetine nihayet vermek isteyen bütün milletler, Almanlar, Fransızlar, İngilizler, İspanyollar, İtalyanlar bulunuyordu. Bu muntazam askerlerin Budin üzerine üşüşmesini ancak Abdi Pařa durdurabiliyordu. Dük de Lorraine, Budin'i almayı kafasına koymuştu. Osmanlıların Budin'i müdafaası pek kahramanca olmuştu. 78 gün devam eden bu şanlı müdafa, sırf Budin kahramanı Abdi Pařa'nın cesareti neticesinde azmini ispat eylemişti. Haziran'ın sıcak günlerinde 18 Haziran 1686'da başlayan dūřman hücumları hiç durmadan devam etmiş, Abdi Pařa, Osmanlıların son dayanak noktasını Avrupa'ya karşı fedakârca müdafa eylemişti.

⁵⁰ İbrahim Paşa, dostane tekliflerde bulunmak üzere adamlarından Ahmet Çelebi'yi Dük dö Lorraine'e göndermişti. Gerek bu sebepten gerekse Uyvar'ın kaybından dolayı katline karar verilmişti. Hammer, c. III, s. 209.

بودین قهرمانی عبدی پاشا (او دوردہ یابیلمشدر)

Abdi Paşa (Eserin orijinalinden alınmıştır)

Budin kahramanı, Sadrazam Süleyman Paşa'nın büyük bir kuvvetle kendisine yardım edeceğine kani oluyor, düşmanla boğaz boğaza çarpıyor, Budin hendeklerini, saldıranların cesetleriyle dolduruyordu. Osmanlı fertlerinin gösterdikleri cesaret pek kahramanca idi. Dışarıda Süleyman Paşa'nın askerleri şehri dışarıdan kurtarmak için hücum ediyorlar, içeriden Abdi Paşa'nın kahraman askerleri art arda gelen çıkışlarla düşmanı perişan ediyorlardı. Abdi Paşa (1097-1098/1608-1686) yaşı sekseni geçtiği hâlde ak sakallı, hamiyet ateşiyle coşan sinesi ile gençlere örnek oluyordu. Paşa, Yeniçeri ağalığı etmiş (1092/1681),

Köprülüzade'nin sadrazamlığı zamanında Bağdat (1085/1674), Mısır (1087/1676), sonra Bosna (1092/1681) valiliklerinde bulunmuştu. Abdi Paşa da fedakâr Kara Mehmed Paşa gibi, Köprülüler devrinde yetişen ricaldendi. Arnavutluk'ta doğmuş, Osmanlı ordusunda sebat ve metanetle yükselmişti.

Abdi Paşa maiyetindeki Osmanlı askerleri o derece gayret gösteriyorlardı ki, düşmanın top ve tüfek ateşlerini asla nazarı itibara almıyorlardı. Kahraman bir nefer aldığı yaralardan akan kanlara ehemmiyet vermiyor, düşman saflarına korkusuzca atılıyor, Avusturyalıların en seçkin kumandanlarından Kont Dumersi'nin beynini parçalıyordu. Etrafını çevreleyen zabitleri palasıyla deviriyor, baş kumandan Dük ve Lorrain'in hayatını bile tehlikeye maruz bırakıyordu.⁵¹

Abdi Paşa büyük bir baskıya uğramış olduğu hâlde Güzel Budin'i teslim etmek istemiyordu.⁵² Onun için teslim fikri akıllara gelmeyecek bir cinayetti. Budin, Osmanlı İmparatorluğunun batıya doğru en sağlam ve en mühim bir kapısı idi. Padişah bu mühim beldenin "Küffar" eline geçmesini arzu etmiyordu. Mert bir Osmanlı için bu emri yerine getirmek bir meziyetti.

Abdi Paşa, Budin'i teslim etmektense şehit olmayı tercih ediyor, müdafaanın şiddetini bir kat daha artırıyordu. Muhasara altında kalan bütün Osmanlılar kanlarının son damlasını akıtıncaya kadar müdafaaya azmediyorlardı.

Müdafaanın son günleri pek ümitsiz idi. Eylül'ün latif ve hareketsiz sabahları top dumanları, alevler, kan selleriyle lekeleniyordu. Düşmanın en seçkin ricali birer birer ölüyor, Şahi topların gürültüsü arasında Osmanlı metaneti bütün yüceliği ile kendini gösteriyordu. Saat altıdan beri başlayan hücumlar ancak neticelenmeye başlamıştı. Nihayet Avusturya askerleri aylarca süren taarruzlardan sonra Budin'in Beç kapısından şehre dâhil oluyorlardı. O sabah Osmanlılar için matem günü idi. Osmanlı kanlarının kırmızı rengi, ufuklara resm olurken (çizilirken) Tuna sahillerinde doğan hazan güneşi Osmanlı kahramanlarının kanlı cesetlerini yaldızlıyor, bu hazin insan yığınları arasında uzun sakallı, metin simasıyla Budin kahramanı Abdi Paşa'nın da cesedi görülüyordu.

⁵¹ Hammer, c. III.

⁵² "Fakat Türkler o derece gayret verecek şekilde muharebe ediyorlar ve surlardan torbalar dolusu barutları ateşleyerek atıyorlardı ki, bu suretle ortalığı ateşe veriyorlar, saldırıları yerlebir ediyorlardı." İgnaş Asadi, Macar Milletinin Tarihi, c. VII.

Avusturya ordusu şehre girer girmez her tarafı yağma ediyor, bütün şehir ateşler içinde yanıyor. O derece ki, Eylül'ün üçüncü günü sabahı şehir bir yangın yerine dönüyordu ve oturacak bir ev de kalmıyordu. Yalnız Osmanlılar zamanında camiye çevrilen Oruc Meryek Kilisesi ile birkaç ambar ateşten masun kalıyordu. Sokaklar cesetlerle doluyor, diğer taraftan askerler yağmaya devam ediyorlardı.

Fakat Macarlar asıl felaketi zaferden sonra görmüşlerdi. O sene açlık ve sefalet Macaristan'ı harap etmiş, Macarların birçoğu da açlıktan ölmüştü. Avusturya idaresi, Macarlara Türkleri aratmıştı. Macarlar çok kan dökmüşler, harp masraflarına iştirak etmişlerdi. Fakat Avusturyalılar onlara da tıpkı Osmanlılara karşı olduğu gibi muamele etmişlerdi. O derecede ki, Macarlar eski Türk idaresini âdeta mesut günlerden saymaya başlamışlardı.⁵³

Osmanlılar için Budin ebediyen elden gitmişti (1097/1685). Osmanlı padişahlarının muhteşem hatıralarıyla dolu olan bu şehir, bir zamanlar Büyük Süleyman'ın (Kanuni) krallar himaye eylediğini, hürriyetten mahrum milletlere taçlar ihsan ettiğini görmüştü. Şimdi bir buçuk asırlık övünen insan naaşları altında yok oluyordu.⁵⁴ Süleyman Paşa ordusu Segedin'de barınamıyor, erzakı ve zahiresi düşman eline geçiyor, "Süleyman Paşa kötü bir durumda ve yükü hafif olarak" Varadin'e doğru çekiliyordu. Osmanlı ordusunda hazin, matemli bir hezimet alameti görülüyor, bütün gönüller kan ağlıyordu. Budin'in ışıkları kalplerde acı tesirler bırakıyor, Belgrad'a çekilen orduda asırlarca sürecek bir hasretin yankısı işitiliyordu.

"Ötme bülbül ötme, yaz bahar oldu.

Bülbülün figanı bağrımı deldi,

Gül alıp satmanın zamanı geldi,

Aldı Nemçe bizim nazlı Budin'i.

Çeşmelerde abdest alınmaz oldu,

Camilerde namaz kılınmaz oldu,

Mamûr olan yerler hep harâb oldu,

Aldı Nemçe bizim nazlı Budin'i."

⁵³ İğnaş Asadi, Macar Milletinin Tarihi, c. VII.

⁵⁴ Hammer, c. III; O kale-i sağlam (Budin Kalesi), Allah'ın izni ile küffarın eline geçmiş olup bu korkunç hadise Osmanlı ordusunu kararsız bir hâle getirmiş, ertesi gün geri dönmeye karar verilmiştir. "İnnâ Lillâhi ve İnnâ İleyhi Râciûn", Raşid Tarihi, c. I, s. 493.

Ricat pek hazin oldu. Ordu, düşman darbeleri altında perişan inlerken, İstanbul mevki ihtirasları, rütbe davalarıyla çalkalanıyordu. Adi bir mirahor, Recep Ağa, Rikâb-ı Hümâyûn Kaymakamı görevine getiriliyor, bu mühim mevkie tayin olunmak için “Veziriâzam sabık İbrahim Paşa'nın devlet hazinesine eşya ve mülklerin intikalinde çok daha önceki hizmeti” yeterli görülüyordu. Recep Ağa'nın mirahorluktan Rikâb-ı Hümâyûn'a sıçraması herkesi hayretler içinde bırakıyordu. Dört seneden beri devam eden hezimetler hiç kimsede ikaz tesiri meydana getirmiyordu. 1098/1686 senesi de aynı felaketlerle başlıyordu. Harbin müthiş masrafını kapatmak için dâhili bir istikraz akdolunuyor; İstanbul, Bursa, Mısır ve Bağdat'tan toplanan iane (yardım) toplam 235 keseye ulaşıyordu. Sultanlar bile haslarının yarısını, yüz yük akçeyi savaş masraflarına bırakıyorlardı. O sene büyük bir faaliyet gösteriliyor, bâdiye arabalarından bile askerler toplanıyordu. Artık bu arada hak ve adalete riayet edilmiyordu. Vefat etmiş olan bir Kazaskerin mülkleri haciz ediliyor, mirasçılara isabet eden has bile “Genişliğine göre, daha sonra mirasçılara verilmek üzere devlet tarafından” müsadere ediliyordu. Süleyman Paşa, Belgrad'da orduyu çapulcu takımından temizlemek için yeniçerilerin künyelerini kaydetmek usulünü çıkarıyordu. Fakat paşanın bu akıllıca hareketi zaferde ganimet, düşman karşısında ricat için sefere giden çapulcuları gücendiriyordu. İstanbul'da tek hâkim Recep Paşa idi. IV. Mehmed'in mirahoru padişahı avcunun içine almış, cehaletiyle beraber arzu etmediği kişileri iftira ile haksız suçlamalarla uzaklaştırmaya muvaffak oluyordu. Halk, Recep Paşa'nın cehaletine vakıf oldukları için kendisini küçük görmekten geri durmuyorlardı. İane toplanacağı zaman “Ulema arasından ve serveti ile tanınan” Rumeli kazaskeri derhal itiraz ediyor, öteden beri servet temin etmekten başka bir şey bilmediği için ianeyi çok görüyor, Recep Paşa'yı:

“Bak paşa hazretleri! Bu ne demektir? Bu çeşit gelir elde etmek hangi devlette görülmüştür? Kiminiz seferler açıp mal ve hazineyi istediği gibi mahvettiniz ve kiminiz devlet hazinesini kendi zevkinize harcadınız ve israf ettiniz. Bunları yaparken kime danıştınız? Şimdi dönüp fıkardan yardım istersiniz!” diye azarlıyordu (paylıyordu). Recep Paşa pür-hiddet:

“Efendi, sen ne söylersin? Bu nasıl sözdür! Niçin haddini bilmezsin?” deyince, Kazasker Efendi, Kaymakam Paşa Hazretlerinin geçmişini açmaya kalkışıyor,

“Sen daha dün pabuç kesesi belinde ve çizme süngeri elinde bir çuhadar idin. Şimdi samur kürklü oğlanların var iken Osmanlı Devleti’ne sen yardım etmeyip de bizim gibi devlet duacısı olan yetmiş seksen yılda pek çok sıkıntı ile elde ettiği ev eşyasını satmaktan gayri akçe tedarikine kudreti olmayan zayıftan medet ummanın manası nedir?”⁵⁵ diye paşayı tenkide cesaret ediyordu. Kaymakam Paşa bir gün de Şeyhülislam müsteşarının oğlunu çavuşbaşı ile kavga ederken azarlıyordu:

“Senin gibi seyis bu makama gelirse, bizim gibi adamlar da bu günlerde böyle hareket etmeye mecbur olur.” diye ağzının payını alıyordu. Osmanlı Devleti’ni idare eden bu adi şahsa sırf rüşvet ve hediye sayesinde eşkiya reisleri, Yeğen Osman paşalar da serçeşmelik rütbesiyle katılıyorlardı. Sultan Mehmed bu kafalarla idare olunuyor, Varna’ya doğru ilerleyen düşman bu ricalin hazırlıkları sayesinde durdurulmak isteniyordu. Bu esnada Fransa elçisi Şatonof, Bâb-ı Âli’yi hiç durmadan Avusturya ile harbe, Polonya ile sulh akdine teşvik ediyordu. Polonyalılar taarruzlarını bir dereceye kadar zayıflştırıyorlar, Avusturyalılar Tuna’ya doğru hiç durmadan ilerliyorlardı. Osmanlılar, Dük de Lorraine’nin ordusuna karşı XIV. Lui’den yardım istiyorlardı.

Fakat Lui, kendisini Augsburg Antlaşması’nın tehdidinde maruz kaldığı için bu yardımı yerine getiremiyor, Avusturyalıları Rayn Havzası’na çekerek Osmanlı ordusunun vazifesini kolaylaştırıyordu. IV. Mehmed ise yalnız başına felaketten felakete uğruyordu. O sene (1098/1686) Süleyman Paşa ordusu Ösek civarında ufak bir galibiyet kazanmış, düşmanı Mohaç’a kadar takip etmişti. Fakat Mohaç Ovası’nda, ordunun düşman karşısında mevziini değiştirmesi askerin telaşına sebep olmuş, Avusturyalıların ani bir hücumu müttefikleri Macarların milis kuvvetleri üzerinde kesin bir zafer kazandırmıştı.

Mohaç mağlûbiyeti pek feci olmuştu: Düşman bütün topları zapt ediyor, Osmanlı ordusu eşyasını bırakıp kaçıyor. Düşmanın eline geçen Osmanlı ganimetleri iki milyona ulaşıyordu. Kanuni Süleyman’ın krallar mağlûp ettiği sahralarda Sultan Mehmed’in azimsiz askerleri kılıç çekmeden firar ediyordu. Düşmanın, Varadin’e taarruz etmesi herkesi heyecana düşürüyordu.

Ordunun bu istilaya mâni olması imkânsızdı. Gece şiddetli yağmurlar yağıyor, rüzgâr ve fırtınalar askeri dehşete düşürüyor, büyük seller-

⁵⁵ Vefatında üç yüz seksen beş kese akçesi meydana çıkmıştı.

den yollar geçilmez bir hâle geliyordu. Ordu, sular ve çamurlar içinde güzergâhına insan cesetleri bırakarak, her adımında kuvvetinin kırıldığını hissederek kaçılıyordu. Bu sefilce hezimet, senelerden beri kan ve ateşten başka bir şey görmeyen askerlerin kalbinde intikam hisleri doğuruyordu.

Varadin önüne toplanan perişan kabileler biraz kendilerine gelir gelmez aralarında serdara karşı kızgınlık ve hiddet işaretleri görülüyordu. Bir iki saat sonra elim bir nakarat, uzun börekleri muhtelif kıyafetleri, perişan başlarıyla kümeler teşkil eden yeniçeri saflarında ağızdan ağıza geziyordu:

“Şer'i davamız vardır. Sancağı ve Mühr-i Şerif'i isteriz!”

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

- 1687 İsyanı • IV. Mehmed'in Hal'i
- Eğri'nin Düşmesi • Harp Hazırlıkları • Belgrad Muhasarası • Sulh Belirtileri • Avusturya'ya Taarruz
- Üsküp'te Düşman

1099/1687, felaket senelerinin en uğursuzu idi. Yeniçeri ihtilali hâlâ devam ediyordu. Düşman karşısında başlayan bu isyan hezimet ve felaketle hâlsiz düşen devletin iç bünyesinin zayıflığını da meydana çıkarıyordu. At Meydanı'nın⁵⁶ vatandaş soyan kahramanları şimdi alçakça kaçışlarının intikamını almak istiyorlardı. Serdar, bu isyana karşı hiçbir tedbir alamıyordu, çünkü orduyu kanun ve intizam kuvvetiyle idare etmiyor, “terakki ve ganimet” hırsıyla ileriye sevk ediyordu. Bu sevk edici gücün yokluğu, yeniçeri ordusunu kırılmış, her türlü kuvvetten mahrum, bir insan yığını hâline getiriyordu. Süleyman Paşa bu azgın askerlerin taarruzuna uğrayacağını anlar anlamaz ordusunu bırakmış, muharebe meydanından kaçıyor. O zaman mağlûp ordu Cadı Yusuf'ların, Küçük Mehmed'lerin, Hacı Ali'lerin, Fetvacı Ahmed'lerin idaresinde kalıyordu. Yeniçeri kumandanlarının idarenin başına geçmesi ordunun disiplinini tamamen bozuyordu. Küçük Mehmed nutuklar söylüyor:

“Şimdiye kadar meydana gelen kötü durumlar hepinizin malumudur. Yaramazlık eden kendi kendine etti!” diyor, ağalara Siyavuş Paşa'nın

⁵⁶ At Meydanı: Sultan Ahmet Camii önünde, Dikilitaş'ın bulunduğu meydana eskiden “At Meydanı” denirdi. Burada Bizanslıların bir hipodromu vardı. Osmanlılar döneminde de At Meydanı cirit oyunlarına, bayram şenliklerine ve çeşitli toplantılara ev sahipliği yapmıştır. Umumiyetle ayaklanmalar da bu meydana çıkmıştır.

serdarlığını tavsiye ediyor, her taraftan tasvip görme ve beğenme sesleri yükseliyordu. Hatta vezirlerden bazıları eski zorba arkadaşlarının arasına karışıyor:

“Oğullar! Bu hususta isabet etmişiz. Bir işbilir ihtiyar vezirdir.” diye ağalarının seçimini uygun görüyorlardı. Küçük Mehmed, koynundan bir inam kağıdı çıkarmış, yeminler ettiriyor, Cadı Yusuf nutuklar söylemekten geri durmuyordu.

“Oğullar! Takdirin gösterdiği lüzum üzerine ve kendi kendiliğinden verilen garip bir hükmün gereğince, Siyavuş Paşa Hazretleri serdar seçildi. Münasibi de budur. Hepiniz onun emir ve fermanına karışmayıp, kendisine yardımcı ve emirlerine itaat ediniz!”

Bu nutuklardan sonra Rikâb-ı Hümayun'a (padişah katına) mahzar (dilekçe) yazılıyor, isyanın sebebi uzun uzadıya anlatılıyordu. Bütün sebeplere rağmen askere terakki verilmesi, askerın künyeleri zapt olunması, çapulculuğa gelen serserilerin ordudan çıkarılması, erzak verilmesinde idare gözetilmesi en mühimlerini teşkil ediyordu. Mahzarda bu sebepler belirtilirken hep Süleyman Paşa'nın mezaliminden bahsolunuyor:

“Kaleye dâhil olanlara bir akçe vermedi. Her ne hâl ise dönüşte ve Belgrad kışlağına gelindiğinde pek çok hata ve yanlışlarının söylenmesi için soru ve cevapta görülmemiş baskı uyguladı. Cevapta pek az yanlış edenlerin bile nâmevcuddur diye esâmelerini^{57*} çaldı. Ve dirliğini muhafaza etme kaydıyla çaresiz sabredip, sıkıntılara katlanan askerlerin bir kısmına bile kışlak göstermediğinden kış mevsimini zorlukla geçirip güçsüz düştüler. Bundan sonra Sipah ve silâhtar sınıfları ikişer yüz bölük üzerine düzenlendi. Birçok dert sahibini türlü türlü garip hareketler ile azarlayıp ve cezalandırıp yoklama esnasında bile elinde olan başlangıç tezkerelerine bu ana kadar Osmanlı Devleti'ne hatırla girebilen kimseleri şekillerine kadar hepsinin hâl ve hareketlerini yazdı. Onları azarlayıp herkesi nefret ettirdi.” diyordu.⁵⁸ Fakat isyan bununla kalmıyordu. Vezir seçecek derecede nüfuz sahibi olduklarını gören sergerdeler, başarılarından istifade ederek baskılarını artırıyorlar, despotça hareketlere kalkıyorlardı. Mağlûp ordunun ikiye bölünmüş, sergerdeleri arasında bir sima kendini gösteriyordu. Fetvacı Ahmed,

⁵⁷ (Hazırlayanın notu) Esamelerini çalmak, ceza olarak yeniçeri ulufesini kesmek demektir.

⁵⁸ Raşid Tarihi, c. I, s. 15; Hammer, c. III.

Fetvacı başına, kendi ayarında pespayeleri toplamış, fırsattan istifade etmek istiyor, devlet erkânından birkaçını idam ederek halkın gözünü yıldırma, bu suretle müstebidane (despotâne) bir ömür sürmek fikrinde bulunuyordu.⁵⁹

Fetvacı Ahmed, amacına ulaşmak için başına kuvvetli bir heyet topluyor, defterdarın çadırına hücum ediyor, her tarafı eşkiya avazeleriyle (bağrıslarıyla) heyecana getiriyordu. Siyavuş Paşa bu gürültü üzerine otağından çıkmış, defterdar canını kurtarmak için eteğine yapışıyordu. Fakat Fetvacı Ahmed'in yordakçuları olan vezirin şefaatine de ehemmiyet vermiyorlardı. O zaman defterdar, ümidi kesilmiş ve perişan yenicekilere doğru zelilane (aşağılaşarak) ilerliyor:

“Behey oğullar! Şeriatı göre büyüklüğüme hürmet ve beyaz sakalıma merhamet edin!” diye feryat ediyordu. Fakat şeriatı ancak menfaati için kullanan kapu yoldaşları bu sözden katiyen müteessir olmuyorlar, kudurmuşçasına hücumlarla Defterdarı da yanındakileri de parçalıyorlardı; yeniçeri ağasını kovuyorlar, yerine Cadı Yusuf'u tayin ediyorlardı.

IV. Mehmed, isyan haberini işitir işitmez büyük bir endişe içinde kalmıştı. Huzurda toplanmış bulunan meclis bir türlü karar veremiyordu. Bazıları yeniçerileri muntazam bir kuvvetle tepelemek istiyorlar, fakat isyan reislerinden gelen mektuplarda Sultan Mehmed'in saltanatı aleyhinde hiçbir fikir mevcut olmadığını görünce bu fikirden vazgeçiyorlardı. Asiler bu suretle isteklerini kolaylaştırıyorlar, üzerlerine asker sevk edilmesine meydan vermiyorlardı. Yalnız Recep Paşa cehaletiyle beraber cesaret gösteriyor, fırsattan istifade ederek mühr-i şerifi ele geçirmek istiyor. Akdedilen Mecliste:

“Şevketlû Padişahım! Mutlaka mührü ben kulunuza ihsan edin! Allah'ın inayetiyle fesat çıkaran yaramazların, fahişelerin cemiyetlerini dağıtıp köklerini kazımama ferman buyurun!” diyordu. Sultan Mehmed isyanı bastırmaktansa eşkiyanın arzusunu yerine getirip ve Süleyman Paşa'yı idam etmeyi daha uygun görüyordu. Recep Paşa bu hareketten çok müteessir oluyordu. Mühr-i şerifi gürültüye getirip elde edemediğini gören İmrahor (mirahor) Ağa, Şeyhülislama müracaat ediyor, eşkiyanın maksadı IV. Mehmed'in hal'i (tahttan indirmek) olduğunu

⁵⁹ Birkaç belli başlı devlet ileri gelenlerini idam etsek cümle halk bizlerden korkar ve böylece Devlet-i Aliyye'yi de kendi nüfuzumuza almış oluruz diye meşvere fikir alışverişinde bulunurlardı. Raşid Tarihi, c. III, s. 522.

söylüyordu. Recep Paşa bu teşebbüsü derhal IV. Mehmed'e anlatıyordu. Sultan Mehmed ise Süleyman Paşa'yı ele geçirmek için Recep Paşa'dan istifade etmek istiyordu. Fakat Recep Paşa, IV. Mehmed'in hal' oluna-
cağını bildiği için sözüne hiç ehemmiyet vermiyor; Padişah, Süleyman Paşa'nın buldurulmasını tekrar tekrar emrettiği hâlde sabık Mîrahor:

“Süleyman Paşa'nın nerede olduğunu bilmem ve bulmaya kadir de-
ğilim!” diyordu. O zaman Recep Paşa'nın evvela hapsi, sonra katli için iki Hatt-ı Hümâyün veriliyordu. Fakat Bostancıbaşı yanlışlıkla hapis fermanını gösteriyor, kurnaz Kaymakam:

“Siz dışarıda biraz bekleyin! Ben içeriden bir miktar yanıma harç-
lık alayım!” diye Bostancı'yı oy alıyor, sokak sokak firar ediyordu. Sul-
tan Mehmed'in Rikâb-ı Hümâyün Kaymakamı yalnız kaçmakla kal-
mıyordu, sokaklardan geçtikçe halkı da galeyana getiriyor, dükkânları
kapattırıyor, Edirne kapısından bu suretle kaçmaya muvaffak oluyor-
du. Nihayet Süleyman Paşa yakalanıyor, kanlı başı Hatt-ı Hümâyün
ile beraber Tuna boyuna, asi orduya gönderiliyordu. IV. Mehmed'in
“kulları” Hatt-ı Hümâyün da dinlemiyordu. Sultan Mehmed'in Hatt-ı
Hümâyününde:

“Din düşmanları hâlâ dört taraftan fırsat gözler. Rumeli taraflarını
sahipsiz bırakıp hepinizin hep birlikte İstanbul'a gelmesi münasip ve
akla uygun değildir. Bu sene Filibe ve Sofya havalisinde bahara kadar
durunuz! Bizim tarafımızdan sizlere peyderpey asker ve zahire gönderi-
lecektir.” deniliyordu. Fakat eşkıya coşarak:

“Padişahımız! Bu durumları daha önceden düşünse idi. İyiliksever
kimselerin gayretli çalışmalarıyla saltanatını muhafaza etmeye çalıştı.
Kendisi daima av peşinde koşarak, memleket meselelerini düşünmedi.
Bundan sonra sözlerinin hiçbir tesiri olmaz. Bir an durmayız, tuğlar bu
saatten itibaren kaldırılın!” diye feryat ediyorlardı. O zaman meclis
dağılıyor, çadırlar yıkılıyor, mağlûp ordu Edirne'ye doğru ilerliyordu.

Bu esnada Avusturyalılar fırsattan istifade⁶⁰ ederek İstoni Belgrad'ı zapt ediyorlar, Erdel'e
dâhil oluyorlardı. Yeniçeriler bu taarruzlardan habersiz, İstanbul'a doğru ilerliyorlar,
Sultan Mehmed'in hal'i için ocak ağalarına haber gönderiyorlardı.

IV. Mehmed saltanatının son günlerini yaşıyordu. Esasen Osmanlı
ezici gücünün son günleri IV. Mehmed zamanında başlamıştı. Sultan
Mehmed, Köprülülerin sadrazamlığından sonra devletin idaresini tec-

⁶⁰ Hammer, c. III.

rübesiz ellere bırakmış, hayatını av peşinde geçiriyor, memleketin içine düşmüş olduğu çöküntüyü ilgisizlikle seyrediyordu.

Dört asırdan beri krallıklar zapt eden, parlak zaferler kazanan Osmanlı Devleti'nin en acı mağlûbiyetleri Sultan Mehmed zamanında altüst oluyordu. Fatih'ten Kanuni Sultan Süleyman zamanına kadar kanlar dökerek, fedakârlıklar gösterilerek zapt edilen topraklar, Sultan Mehmed devrinin beş senelik (1094-1099/1682/1687) beceriksiz ve karmakarışık idaresinin neticesi olarak düşman ellerine teslim ediliyordu. Köprülüler hanedanının yirmi senede temin eyledikleri intizam beş sene içinde heder olmuş, devletin idaresi Fetvacıların, Gülperilerin, Cadı Yusuf'ların, Hacı Alilerin muhteris ve sefil ellerinde kalmıştı. Şimdi bu simalar istediklerini yaptırıyorlar, Sultan Mehmed'i ihmal ve ilgisizliğin cezasına düşürmek istiyorlardı. Asiler karşılarında hiçbir kuvvet göremiyorlardı. Kanun ve nizamı kuvvetli pazularıyla kırıyor, halkı katiller ve idamlarla korkutuyorlardı. İcabında padişahın bir sözü ile ateşe atılan bu kuvvet, paradan ve menfaatten başka bir şey düşünmüyor, galeyana gelince hakkı da şeriatı da unutuyor, saltanat tahtını kılıç darbesiyle yıkıyordu. O zaman, ordular idare eden debdebeli vezirleri bir sözü ile hizaya getiren "Padişah-ı âlempenah"⁶¹ bu kudurmuşçasına hücumlar karşısında zayıf ve aciz, esirce bir vaziyet alıyor, hayatını kurtarmayı en büyük mutluluk sayıyordu. Sultan Mehmed hayatının bu safhasında bulunuyordu. Memleketin en felaketli anlarında zamanını avcılıkla geçiren IV. Mehmed, artık değerli ve kabiliyetli vezirlerin himayesinden mahrum, hakkında verilen hükme boyun eğiyordu.

Yeniçerilerin hareketleri pek serkeşane idi. Fakat Sultan Mehmed'in tahttan indirilmesi cidden çok iyi olmuştu. Avdan boş kaldığı zamanlar eşkıyalık ve ölüm manzaraları seyreden Padişah, bu aşırı hareketlerin önünü alabilecek hiçbir tedbir alamıyordu. Köprülüler devrinin parlak tedbirleri neticesinde elde edilen önemli muvaffakiyetlerin ışığı bile Sultan Mehmed için örnek teşkil etmiyordu. Sultan Mehmed'in devletin geleceği ile ilgilenmemesi, Osmanlı idaresini mühim bir nizamcıdan mahrum bırakıyordu. Öteden beri Padişah nüfuzunu muharebe meydanlarında, dâhili icraatta görmeye alışan asker, bu kuvvetin yok olduğunu görünce isyan ediyordu. Sultan Mehmed saray ricali üzerinde

⁶¹ Padişah-ı âlempenâh: Alemin sığınağı padişah.

de nüfus kuramıyor, adi tabakadan yetişen devlet erkânı umumi menfaatlerini istedikleri gibi şahsi menfaatlerine oyuncak ediyorlardı. Ordu mağlûp oluyor, kumandanlar kaçıyor, hiçbir yerde, hiçbir grup üzerinde padişah nüfuzu hissedilmiyordu!

Sultan Mehmed'in bu feci saltanat devresinde arada sırada Köprülülerde bir zatın siması mezalim ve merhametsizlik bulaşmış kötülük bulutları arasından geçici bir şimşek parıltısı gibi görünüp kayboluyordu. Bu sima, ihtiyar Köprülü'nün küçük oğlu Fazıl Mustafa Paşa (1049-1102/1639-1690) idi.

Mustafa Bey, babası Mehmed Paşa ile beraber bütün seferlerde bulunmuş, babasının tecrübesinden fiilen istifade etmişti. Kardeşi, devletin idaresini eline aldığı hâlde kendisi büyük bir memuriyet elde edememişti. O suretle ki, büyük kardeşi Fazıl Ahmed Paşa'nın vefatında Mühr-i Hümayun kendisinden alındığı zaman hiçbir memuriyete sahip değildi. Mustafa Bey, kardeşinin vefatından sonra bütün Köprülü ailesiyle beraber, terk edilmiş ve unutulmuş, ancak dört sene sonra (1091-1680) "Fazıl, Kâmil, âlim ve büyük işler başaran Mustafa Bey, maiyetindekileri her zaman koruyan, taltif eden ve onlara iltifatlar yağdıran bir güneş gibi" Kubbe vezirleri adedine dâhil olmuştu. Viyana Seferi'nin telaş ve heyecanı içinde Valide Turhan Sultan vefat ettiği sırada Edirne'de bulunmuş, "Niğbolu sancağının ilhakıyla Silistre eyaleti tevcih olunup" Babadağı muhafızlığına tayin edilmişti (1094/1682). Bir sene sonra tekrar Edirne'ye davet edilmiş, kendisini çekemeyenlerin yalan sözleriyle takavütlük ihsan edilerek işbaşına geçirilmemişti. Mustafa Paşa, o zaman Sakız muhafızlığına, iki sene sonra Boğaz Hisarı muhafızlığına tayin olunmuştu (1097 Rebiyülevvel/1686). Fakat Fetvacı Ahmed'in isyanı ortalığı büyük bir keşmekeş içinde bırakması tedbirli ve akıllı bir zatın işbaşında bulunmasına lüzum hâsıl etmiş "Köprülüzade Mustafa Paşa Hazretleri, kaymakam olmak üzere acele olarak İstanbul'a davet olunmuştu" (1098 Rebiyülevvel/1687). Sultan Mehmed'in hal'i için Edirne'deki ordudan mahzar geldiği zaman Köprülüzade Mustafa Paşa, İstanbul Kaymakamı bulunuyordu.

Mustafa Paşa o gün (2 Muharrem 1099/8 Kasım 1687) bütün devlet erkânını Ayasofya Camii'ne davet etmiş, ulema ve devlet ricali hazır bulunduğu hâlde ordunun mahzarını okutmuş, bütün vezirlerin ve ulemanın heyecan ve tereddütlerini gür bir sesle gidermişti. Mustafa Paşa temkinli bir şekilde ayağa kalkmış, beyaz sarıklarıyla başlarını

önlerine eğen vezirlere Sultan Mehmed'in tahttan indirilmesini izah ediyor:

“Padişah Hazretleri, din ve devlet işlerini bir tarafa bırakıp gece gündüz av ile meşgul oldu. Düşmanın hücumu ile memleket toprakları boş ve ıssız kaldı. Bir grup kötü insanlar dünyanın (ülkenin) altını üstüne getirdiler. Bunların önüne kesmek isteyen değerli kimseleri İstanbul'dan uzak yerlere sürdüler. Bunlara mâni olamayan Padişahın şerân tahtta kalması caiz değildir. Bu hususta şüphemiz varsa söyleyin, niçin söylemezsiniz?” diyordu. Mecliste derin bir sessizlik hüküm sürüyor, hemen herkes manidar sukûtlarıyla genç vezirin sözlerini tasdik ediyorlardı.

Köprülüzade, intizamsızlığa sebep olan hastalığının sebebini en ince noktasına kadar gözden geçiriyor, yaranın en acı noktasına dokunuyordu. Sonra devletin ileri gelenleri Sultan Mehmed'in hal'ine karar veriyor, Topkapı Sarayı'nın Şimşirlik dairesine doğru sarıklı ve temkinli bir heyetin gittiği görülüyordu. Senelerden beri devam eden facialar basit bir cülûs merasimiyle ortadan kalkacak zannediliyordu. Ne yazık ki acizlik ve ilgisizlik eskisi gibi devam ediyor, bunların yerini zekâ ve dirayet almıyordu. Şehzade Süleyman cülûsunu haber alır almaz şaşır-mış:

“Allah aşkına rahatımı bozmayınız! Rica ederim bırakınız; hayatımın zor senelerini inziva köşesinde geçireyim. Hükümet idaresinde kardeşim devam etsin! Ben yaradılıştan; ahretle ilgili hayatla meşgul olmak istiyorum.” diye yalvarıyordu. Kendisine vezirlerin, ilim sahiplerinin, ordunun firarı anlatılıyor, o zaman Şehzade Süleyman, ağarmış saçlarıyla her türlü azm ve cesarettten mahrum, demir kapılı odalarda kapanmanın ruhu ezen tesirleri altında aciz:

“Peki gideyim, fakat kardeşimden korkuyorum!” diyor, bir türlü cesaret edemiyordu. Saray erkânı Sultan Süleyman'ı âdeta zorla Hünkâr Sofası'na götürüyorlardı. Sultan Süleyman kapalı bulunduğu daireden çıktığı zaman, üzeri ayetler ve hadislerle süslü, büyük ve kaba kapılardan şaşkın bir hâlde geçiyor, kardeşi kendisini öldürecek diye korkuyordu. Nihayet hayatından emin olunca, bîat merasimi icra ediliyor,⁶² ihsanlar ve bahşişler veriliyordu.

Cülûs şenlikleri, mağlûbiyetlerden ve felaketlerden sonra, büyük bir

⁶² Lavalée, Türkiye Tarihi, c. II, s. 142.

gösterişle icra olunduğu sırada, Veziriâzam Siyavuş Paşa da İstanbul'a giriyordu. Fakat Fetvacı ile yardımcılarının isyanı bir türlü yatıştırılmıyordu. At Meydanı, Fazıl Paşa Sarayı'nın önü tamamen sipahilerle dolmuştu. Çırpıcı çayırında başka bir grup durumu bekliyordu. Recep Paşa yakalanmış, askerinin isteği üzerine katlonulmuş, o zaman yeniçeriler isteklerini gittikçe artırmıştı.

Fetvacı Ahmed bu isyanlar yüzünden zengin olmuş, Küçük Mehmed'le iş birliği ederek devlet erkânını nüfuzu altına almak sevdasına düşmüştü. Fetvacıya katılanların her biri zorbalığı ve istibdadıyla etrafa dehşet saçıyorlardı. O derece ki; Yeniçeriler, Et Meydanı'na;⁶³ sipahiler, At Meydanı'na toplanıyorlar, cülûs bahşisi almadan ulufe kabul etmiyorlar, senelerden beri devam eden harbin feci neticelerini, devletin mali sıkıntılarını asla nazarı itibara almıyorlardı.

Asilerin bu hareketi Sultan Süleyman'ı büsbütün dehşete düşürüyordu. Serçeşme Yeğen Osman, Rumeli Beylerbeyisi atanıyor, bir an evvel defolsun diye bir sürü haşarat ile Rumeli'ne gönderiliyor, bu suretle büyük bir isyanın önü alındığı zannediliyordu. Fakat eşkiya bununla da kanaat etmiyordu. Onların maksadı, ellerindeki nüfuzdan istifade ederek büyük rütbeler elde etmek, servet sahiplerini soyarak para toplamaktı. Bu maksada nail olmak için her türlü tedbirlere başvuruyorlardı. Halife'nin hal'ine kadar nüfuzlarının geçerli olduğunu gören fetvacı takımı, bir zamanlar ekmek parasına muhtaç iken, şimdi maiyetlerine birçok uşaklar toplamışlar, istediklerini yaptırıyorlardı. Devletin ileri gelenleri arasında kendi aleyhlerinde ittifak hissederek Şeyhülislam'ı azl ettiriyorlar, devletin önemli makamlarını istediklerine veriyorlardı. Ve Voyvodalıkları, sahip olunan malları peşin değeri ile başkalarına verdikleri gibi, "Memuriyetlere atama işleri padişaha ait iken, yüksek rütbeleri bile arzularına göre istediklerine verme cesaretini gösteriyorlardı." Fetvacı ve yardımcılarını Fazıl Paşa Sarayı'nı merkez olarak kullanıyorlardı. İstanbul'un servet ve zengin sahibi ricalini huzurlarına getiriyorlar, herkesten zorla tehdit ile para topluyorlardı. Artık İstanbul'da emniyet kalmamıştı. Birçok kimseler ister istemez zorba başlarından birine katılıyorlar, buna muvaffak olamayanlar İstanbul'u terk etmekten başka çare bulamıyorlardı.

Sultan Süleyman'ın cülûsiye (cülûs bahşisi) dağıttırması da isya-

⁶³ Et Meydanı: Yeniçerilerin kışlasının bulunduğu Aksaray semtinde bir meydan .

nın önünü alamıyordu. Sultan Süleyman o senenin cülûs bahşışı için 4.557 kese akçenin 1.254 kesesini Enderun hazinesinden, geri kalanını, Mısır irsaliyesi ile bazı hediye ve bahşişlerden tedarik ettirmişti. Bu acıklı durum, hamiyetli (onurlu) kimseleri üzüyordu. İstanbul halkı ve Hristiyanların eşkiya tecavüzünden huzursuz oluyorlardı. Bilhassa Sadrazam, eşkiyanın iltimaslarından, soğuk tekliflerinden, dilediklerini memuriyetlere getirmelerinden usanmış, Fetvacının vücudunu ortadan kaldırmaya karar veriyor, bunun için ciddi ve cesur bir Yeniçeri ağası atıyordu.

Fakat Sadrazam bununla da bir netice elde edemiyordu. Bu sefer isyan pek büyüktü. İsyana Yeniçeriler ile sipahiler birlikte katılmışlardı. Bu sebepten bir tarafı elde edip diğer tarafı ezmek mümkün olmuyordu. Yeniçeri ağasının değiştirilmesi eşkiyanın galeyanını bir kat daha artırıyordu. Onlar da biliyorlardı ki eşkıyalıklarına mâni olmak için devlet erkânı arasında en fazla cesaret gösteren, Köprülüzade Fazıl Mustafa Paşa idi. Bu sebepten Mustafa Paşa'nın İstanbul'dan uzaklaştırılmasını en geçerli yol olarak görüyorlar, akdettikleri bir mecliste:

“Veziriâzam karşımızda bu derece yalanlarla hüner gösterecek derecede bahadır değildir. Sadrazam seçildiği günden beri karşı koymaktan çekinmiş ve korkmuştur. Böyle korkusuzca hareket etmesi Kaymakam Mustafa Paşa'nın gayretinden doğmaktadır. Köprülüzade Fazıl Mustafa Paşa, İstanbul'dan uzaklaştırılsın, devlet işlerinden elini ve eteğini çeksin! Yoksa isyanın biteceği söz konusu değildir.” diye düşünüyorlardı. Hakikaten eşkiya, Sadrazam Siyavuş Paşa'ya arzularını anlatmışlar, Köprülüzade Mustafa Paşa'yı Seddülbahir'e ve daha sonra Hanya muhafızlığına göndermeye muvaffak olmuşlardı.

Sadrazam Siyavuş Paşa, Köprülüzade'nin İstanbul'dan sürülmesiyle büyük bir kuvvetten mahrum olmuştu. Bununla beraber Mustafa Paşa'nın planı tamamen tatbik edilmiş, Fetvacının vücudu bir hançer darbesiyle ortadan kaldırılmıştı. Fakat bu mühim hadisenin meydana getireceği çalkantıları durduracak metanet ve ehliyet gösterilememişti. Eşkiya derin bir gayz (hınç) ve hiddetle Yeniçeri Ağası'nı parçalamışlar, Defterdarın ve sadrazamın saraylarına hücum etmişlerdi.

Bu hücum pek şiddetli olmuştu. Yeniçeriler, Mühr-i Şerifi, Siyavuş Paşa'dan almışlar, sarayını gece ve gündüz taşa tutuyorlar, etrafı velveleye veriyorlardı. O gece At Meydanı ve civarı baştan başa askerlerle

dolmuş, İstanbul'un serseri takımı da bu kalabalığa katılmıştı. Gece, şehir sabahlara kadar galeyana içinde çalkalanmıştı. Sabaha doğru ve eşkıyanın Siyavuş Paşa Sarayı'na girişi pek kudurmuşçasına olmuştu. Herkes eline geçen eşyayı yağmalıyor, karısını müdafaa eden Siyavuş Paşa parça parça ediliyor, daha sonra Harem dairesinin yağması başlıyordu. Düşman önünden alçakça firar eden askerler, sadrazamın cariyelerini yakalamışlar:

“Gaza malımızdır!” diye hamallara yükletiyorlar, Yeniçeri odalarına gönderiyorlar, sarayın eşyalarını, demir pencerelerini ve hamam kurşunlarını kapışıyorlardı. Sonra bölük bölük perişan yığınlar hâlinde, Ağa Kapısı'na geliyorlar, “Şer-i Şerife Teşebbüs” (İlahi Kanuna Müdahale) fikrinde bulunuyorlardı.

Yeniçeri isyanlarının ırz ve namusa musallat olmasından, muharebe meydanlarında milletin duygularını lekeledikten sonra, şeriat talep etmeleri pek gülünçtü. Artık şeriat, menfaat peşinde koşan reziller için alet olarak kullanılmaya başlanmıştı. Fakat şeriat da hırs ve fesadı örtme vasıtası addolunduğundan itibaren şeriatın hükümlerine dayanan Osmanlı saltanatının vakar ve haysiyeti ihlal edilmişti. Hakikaten padişah saltanatını, devlet ricali menfaatini temin etmek için şeriatı sustimal etmeye başlamışlardı. Memlekette hak ve hakikati dinî esaslar üzerine müdafaa edecek cesur ve âdil ulema yok değildi. Fakat devletin idaresini ellerinde tutanlar gayrimeşru arzularını bile şeriate uydurmak istiyorlar, ulema arasında insan hukukunu mevki hırsına feda edebilecek kişileri meşihata (Şeyhülislamlığa) tayin ediyor, hakikat adına söz söyleyenleri çeşitli yerlerde süründürüyorlardı. Sultan Mehmed, devrinin faziletli ve takva ile meşhur bir âlimini, Atpazarı şeyhi Osman Efendi'yi vaaz esnasında ihtilalin sebepleri hakkında açıklamalarda bulunurken, padişahı gücendirecek sözler sarf ettiğinden⁶⁴ Şumnu'ya sürülmüş, ecdadının asırlardan beri kan pahasına fetheyledikleri toprakların düşman istilasına uğradığını iştirmek istememişti. Binaenaleyh Yeniçerilerin eşkıyalıklarını örtmek için icabında menfaat adına şeriatı çığnemeleri; Halifeden, son orta neferine varıncaya kadar tarihî ve ananevi bir alışkanlık hükmüne girmişti.

Şimdi Fetvacının aç arkadaşları da şeriat adına hareket sevdasında bulunuyorlardı. Fakat içlerinden birkaçının bedestende seyyitlerden bi-

⁶⁴ Raşid Tarihi, c. I, s. 475.

rinin dükkânını yağma etmeleri şeriatı kendi aleyhlerine çeviriyordu. Hakikaten, dükkânının eşkıya tarafından yağma edildiğini gören emir, derhal uzun bir sarığın ucuna beyaz bir bez parçası bağlamış, Müslüman olanları sancak altına davet etmişti. Halifenin bile sarayına kapanarak müracaat ettiği bu son çare derhal semeresini göstermişti. Uzaktan sancağa benzer bez parçasını görenler dükkânlarını kapıyorlar, sokaklara toplanıyorlar, haftalarca süren eşkıya baskısından yılmış olanlar bölük bölük geliyorlardı. Her tarafta; Üsküdar ve Eyüp semtlerinde ağızdan ağıza şayialar dolaşıyordu:

“Sancak-ı Şerîf çıkmış!”

Halk bu fevkalade manzarayı görmek için koşuyor, kimi kalabalığı merakla, kimi bir şey yapabilmek için, kan ter içinde At Meydanı'na doğru geliyordu. Bu kalabalığa ulema ve vaazlardan da bir kısmı dâhil oluyor, önlerinde uzun bir sıruk üzerinde beyaz bir bez parçası, velvelelerle saray kapısına doğru geliyorlardı. Ahali, sarayın önüne geldikleri zaman hakiki Sancak-ı Şerîf'i de orta kapı üzerinde dalgalandığını görmüşlerdi. Artık herkesten emniyet hâsıl olmuştu. Kafileyi idare eden ulemadan Vaiz Osman Efendi, Hukuk-ı İbâd (İnsan Hukuku)nu şeriat adına müdafaa ediyor, eşkıyanın tepelenmesini istiyordu. Bu sırada eşkıya taraftarlarından birinin saraydan çıkarak söz söylemeye çalışması ortalıkta heyecan veren bir kargaşalığın çıkmasına sebep olmuş, halk üzerine atılmış, zorbalardan ele geçenler birer birer tepelenmişti. İstanbul halkı bu hareketleriyle haklarını müdafaaya hazır olduklarını göstermişlerdi. Millet ilk defa olarak var olduğunu açığa vurabilmişti. Fakat bütün bu isyanlar dışarıdaki zayıyatı artırmaktan başka bir işe yaramamıştı.

Avusturyalılar, İstanbul'da meydana gelen askerî ihtilallerden mütemadiyen istifade ediyorlardı. Yeniçeriler silah başında, vatanın düşmanlarına karşı yürüyecek yerde hudutları bırakmışlar, başkentlerine ve vatandaşlarına hücum etmişlerdi. Bu vahşiyane ihtilalin yegâne neticesi Macaristan'da Eğri'nin, Yunanistan'da Tep'in düşmesinden ibaret olmuştu. İstanbul'un en uzak mıntıklarında bulunan bu kaleler dışarıdan hiçbir yardım alamamışlar, kendi kuvvetleriyle, erzak ve zahireden mahrum buldukları noktaları müdafaaya mecbur kalmışlardı. İstanbul'u zulüm altında yaşatan askerler, vezirlerin konaklarını yağma ile meşgul iken Eğri müdafileri mukavemetten aciz kalmışlar, “Gücü eriten açlık ve hastalık ile bölük bölük âdeta iskelete dönmüş-

lerdi. “Nihayet Avusturyalılar, bu bir avuç ve bitkin askerler elinden IV. Mehmed'in parlak zaferlerle zapt ettiği Eğri Kalesi'ni geri almaya muvaffak olmuşlardı. Eğri'nin düşmesi ile Kanuni Sultan Süleyman devrinden itibaren Osmanlı saltanatının Macaristan içlerinde kalan tek merkezi de yok olmuştu.

Güneyde Tep şehrinin düşmesi de düşmanların yüzünü güldürmüştü. Morozoni, Osmanlılardan intikam alıyor, Mora'yı vilayetlere ayırıyor, zapt edilen yerde yeni bir idare tesis ediyordu.

Osmanlı ricali, düşmanın bu bilinen hareketlerine karşı zararlı ihtiraslarla vakit geçiriyordu. Yeni Sadrazam İsmail Paşa, yetmiş yaşında serdarlık bilincinden habersizdi. Avusturyalılar, Belgrad'a doğru ilerledikleri hâlde harbe gitmek istemiyor, seraskerliğe adi bir eşkiya reisi, Yeğen Osman Paşa'yı tayin ediyordu. Sadrazam refah ve istirahatı için vatanının içine düşeceği felaketleri düşünmüyordu. Yeğen Osman Paşa ise bu yetkiyi elde eder etmez Rumeli'yi perişan ediyor, kendisine bağlı türedileri Anadolu'ya müfettiş gönderiyordu.

Saray halkı, Yeğen Osman maiyetindeki türedilerden (karanlık kişiler) korkmuşlar, üzerlerine asker sevkine karar veriyorlardı. Hükümet iç ve dış düşmanlara karşı bitkin bir hâlde mücadelelerle meşgul olduğu sırada, kumandanların buldukları mevkilere düşmanlık sokmak için gönderildiklerini düşünüyorlar, muhafaza tedbirlerine asla ehemmiyet vermiyorlar, kendilerini tayin eden Sadrazamdan intikam almak için düşmana kaleler teslim ediyorlardı. Nihayet bu keşmekeşler içinde Sadrazam İsmail Paşa “Suçsuz kimselere haksız yere tecavüz etmeye başladığı duyulur duyulmaz” azlediliyor, yerine Tekfurdağlı Mustafa Paşa, Sadrazam tayin ediliyordu. Bu sırada Avusturyalılar, Belgrad'a yaklaşıyorlardı. Mustafa Paşa ne yapacağını şaşırılmış, Yeğen Osman Paşa'yı seraskerlikte bırakıyordu.

Anadolu'da asker bulunmamasından istifade ederek şakilik eden türedi reislerine sancaklar veriliyor. Kandiye Kalesi'ndeki askerlerin isyanı da bu felakete tuz biber ekiyordu. Devlet iç ve dış düşmanlarla meşgul bulunduğu sırada maliyece büyük bir darlığa düşüyordu. Has Ahur (saray ahırları) hazinesindeki altınlı ve gümüşlü eğerler tamamen paraya tahvil ediliyor, bu suretle basılı meskûkat toplam 554 keseye varıyordu. Harp masraflarına devredilmek üzere mangır kesiliyor, bir okka halis bakırdan 800 mangır oluyor, her iki mangır bir akçeyi geçiyordu. Man-

gır kesmek için Tavşantaşı'nda, Bosna'da birer darphane açılıyordu. Devlet erkânı para bulmak için her türlü tedbirlere başvuruyordu. Önceleri İstanbul ve Galata'da satılan müskirattan vergi alınır, bu suretle epeyce gelir temin edilirdi. Şimdi bu vergi kaldırılmış, bununla beraber İstanbul'da müskirat satılmasına yeniden başlanmış, tütünden de vergi almaya karar verilmişti. Tütünün okka başına yenicesinden on, kırcaalisinden 8 akçe gümrük vergisi alınacaktı.

Bundan başka evkaf (vakıf) gelirinin bir kısmı harp ianesi olarak kesiliyor, yeniden vergiler konuyor, memuriyetler satılıyordu. Fakat hudutta, eşkıya reisleri elinde, inzibatsız, talim ve terbiyeden mahrum, hareket eden orduda hiçbir hayat belirtileri görülüyordu. Avusturyalılar, Macaristan'ı Osmanlılardan kurtararak ilerliyorlar, isteklerini yerine getirmeyen Macarlara karşı zalimce hareketlere teşebbüs ediyorlardı.

Leopold, Macar asilleri hakkında umumi bir af çıkarmıştı. Fakat sonra Macarların gizli bir isyan hazırlığında bulduklarını haber almış, kan mahkemesi adıyla bir mahkeme kurduğunu. O zaman haksız yere insanlar itham edilmiş, başlar koparılmış, kin ve ihtiraslar yatıştırılmıştı. Hemen altı ay müddetince Macar başlarına keskin satırlar indirilmiş, Macaristan'da siyasi ve dinî bir irtica hazırlanmakla itham olunan günahsız insanlar kıskançlarla idamlarla karşılık görmüştü. Nihayet Leopold hakiki bir umumi af ilan etmiş, Zirini İlona'nın Munkacz Kalesi'nde olması Macarlarla Avusturyalılar arasındaki düşmanlığa son vermişti. Bu esnada Avusturya'nın idare tarzı da değiştirilmişti. O zamana kadar krallık ataması (seçimle) iken, Leopold irsi (soydan geçme) bir şekle koymuştu.⁶⁵

Avusturyalılar bu muvaffakiyetlerden sonra Belgrad'a doğru ilerlemişlerdi. Ordunun kumandanı Bavyera Altkury idi. Belgrad şehri de Yeğen Osman Paşa'nın muhafazasında bulunuyordu. Yeğen Osman, haydutluktan seraskerliğe geçmişti. Bu sebepten gözünde vatan muhabbetinin, şeref ve haysiyetinin zerre kadar ehemmiyeti yoktu. Belgrad ahali, namus ve haysiyetlerini müdafaaya memur kumandanın tıynetinden habersiz, şehrin müdafa olacağını ümit ediyorlar, düşman tecavüzüne karşı göç etmeyi akıllarına getirmiyorlardı. Fakat bir gece, bütün Hristiyan tebaanın düşmanla ittifakı Osmanlıları müthiş bir ta-

⁶⁵ Seyo, Macar Tarihi, c. II, s. 175.

arruz karşısında bulundurmuş, Yeğen Osman Paşa'nın haincesine firarı Belgrad halkını düşman elinde bırakmıştı.

Avusturyalılar hiç engelle uğramadan köprüden geçiyorlar, ellerine düşen Müslüman kadınlarını zorla Hristiyan yapıyorlar, iffet ve namusuna merhametsizce tecavüz ediyorlardı.⁶⁶ Ahalinin bir kısmı Tuna'da gemilere binip canını kurtarıyor, çoluk çocuk hazin çılgınlıklarla feryat ediyorlardı. Düşman, silahsız, müdafaadan aciz Müslümanların hepsini kılıçtan geçiriyorlardı. Belgrad ahalisinden kadın erkek sekiz bin kişi kayıklara binmişler, Tuna üzerinden sefil bir hâlde firar ediyorlardı.

Yeğen Osman Paşa'nın firarı Avusturyalıların şevk ve gayretlerini artırmış, yirmi bir gün devam eden muharebeden sonra Belgrad ve Semendire Kalelerini zapta muvaffak olmuştu (11 Ağustos-6 Eylül 1688). Mamafih Polonya tarafında Ruslarla Polonyalıların hareketleri neticesiz kalmıştı. Tatar hanı, Kamaniçe'yi kurtarmış, Polonya içlerine girerek oraları yağmalamış, Kazaklar arasındaki anlaşmazlıklardan da faydalanarak General Galiçi'nin de muvaffakiyetini neticesiz bırakmıştı.

Venedikliler, Dalmaçya'da muvaffak oldukları hâlde Yunanistan'da bütün emeklerinin Osmanlı azmi karşısında kırıldığını görmüşlerdi. Morozini, İstanbul'un askerî ihtilallerinden istifade ederek Selanik'i ve hatta Kandiye'yi zapt etmek fikrinde bulunmuş, şiddetli mukavemetler karşısında o da durmaya mecbur olmuştu.

Bununla beraber kuzeyden ve güneyden düşman istilası Osmanlılarda mukavemet arzusunu kırmıştı. Hükümet, Yeğen Osman Paşa'dan korkuyor, ihanetle sivrilen bir türedi reisini hâlâ hudut muhafazasına tayin ediyordu. Yeğen Osman Paşa millî cesarettin mahrum, servet toplamak için vatan dâhilinde eşkıyalık yapıyor, köyleri ve kasabaları yağma ederek Sofya'ya dönüyordu. (1099/1687) senesi de bu acı felaketlerle neticeleniyordu.

Avusturya harbi altı senedir devam ediyordu. Asker mağlûbiyetten bezmiş, iç ayaklanmalar, idari acizler, mali zorluklar Osmanlı Devletinde dış düşmanlara mukavemet imkânı bırakmamıştı. Bâb-ı Âli, bütün kuvvetiyle sulhu arzu ediyor, Felemenk (Hollanda) elçisi aracılık etmekten geri kalmıyordu. Nihayet Sultan Süleyman'ın cülûsunu tebliğ için Viyana'ya bir heyet gönderilmesine karar verilmiş (1099/1687),

⁶⁶ Hammer, c. III, s. 231.

Osmanlı elçisi Zülfikâr Efendi ile Mavrokordato aylarca müzakereler icrasıyla meşgul olmuşlardı.

Mukaddes ittifak devletleriyle Avusturya, Venedik ve Polonya ile Osmanlı murahhasları arasında yapılan görüşmeler pek faydasız olmuştu. Osmanlı elçilerinin İmparator tarafından kabul edilmesi için Venedik ile Polonya'nın onayı alınmıştı. Mukaddes ittifakın hükümlerince müttefiklerin ayrı ayrı sulh müzakerelerine girişmeleri imkân dışıydı. Mamafih müzakerelere başlanmış, Osmanlılar tarafından ilk önce bir mütareke yapılması, sonra Erdel arazisinden bir kısmının terki ve Polonya elçilerinin görüşmelere iştirak etmeleri teklif olunmuştu. Fakat müttefikler bu teklifleri reddetmişler, Macaristan'a tâbi araziye, hudut istihkâmlarının serbestçe tahkimini, Kamame Kilisesi'nin iyi muhafazasını, esirlerin affını, Eflak kıtasında Tatarların zapt ettikleri araziye, Tökeli'nin Osmanlı ülkesinden çıkarılmasını talep etmişlerdi.

Osmanlı murahhasları bu şartları kabul etmiyorlar, Budin'den Tuna sahillerine kadar bütün Osmanlı arazisini müttefiklerin kuvvet kullanarak zaptına geçmiş olduğu hâlde Erdel vilayetini bırakmak istemiyorlardı. Hatta bir toplantıda Avusturyalılar; Varat, Yenva, Tımişvar'ı istemişler, bu kalelerin imparatorluğa tâbi malikanelere gitmek için güzergâh teşkil edeceğini söylemişlerdi. Osmanlı murahhasları büyük bir öfkeyle:

“İmparator malikanesinin hangi kısmına?” diye sormuşlar.

“Eflak, Erdel ve Macaristan'a” cevabını alınca:

“Ne hacet? İstanbul'u da isteyiniz! Bize gelince biz Erdel'i istemiyoruz. Bu prensliğin yalnız istiklali temin edilsin diyoruz! Adı geçen kalelere gelince, kellelerimizi veririz yine razı olmayız!” demişlerdi. Nihayet mukaddes ittifak devletleri, zapt ettikleri yerlerden başka yeni kaleler de talep etmişler, bu suretle sulh akdini neticesiz bırakmışlardı.

Viyana'da sulh görüşmeleri yapıldığı sırada Sadrazam Tekfurdağlı Mustafa Paşa, Fransa Elçisi Şatonof'la görüşüyor, Fransa'nın Avusturya'ya harp ilan etmesini, aksi takdirde “Osmanlı Devletinden bundan böyle sözlerine inanılmayıp Avusturya İmparatoru ile sulh için uzlaşacaklarını söylüyorlardı.⁶⁷ Viyana müzakereleri, Fransa elçisini büsbütün endişeye düşürüyordu. Osmanlıların mağlûbiyetleri Avrupa'da hâkimiyetlerinin son saatleri olarak kabul edilmişti. XIV.

⁶⁷ Raşid Tarihi, c. II, s. 60.

Lui de Türkiye'nin taksiminde hissesini almayı düşünmüş, ilk önce Mısır'ı, gereğinde Anadolu ile Filistin'i elde etmek arzusunda bulunmuştu. Fransızlar, Avusturyalıların Doğu'da kuvvet kazanacaklarından korkmaya başlamışlardı. Özellikle Osmanlıların sulh akdetmeleri ihtimali Fransa'yı pek fazla kuşkulandırmıştı. Şatonof, Avusturya'nın Osmanlı Devleti ile sulh yapmaları ihtimali bütün kuvvetiyle Fransa'ya karşı koyacağını düşünüyor, Versay'a (Fransa) yazdığı raporda bütün olanları anlaşılır bir olgunlukla anlatıyordu. Bunun üzerine XIV. Lui, Avusturya'ya karşı harp ilan edeceğini Bâbîâli'ye bildiriyordu. Fransa'nın teşviki Bâb-ı Âli'yi yeniden sefer hazırlıklarına mecbur ediyordu. Osmanlılar müşkül bir durumda bulunuyordu. Düşman yalnız içte değildi; dıştaki Hristiyan tebaa da düşmanla birlikte olmuşlar, Osmanlı vatanının istilasına yardım ediyorlardı.

Gelecek sene (1100/1688) yapılacak sefer için ciddi hazırlıklara lüzum görülüyordu. Sarayda, Sinan Paşa Köşkü'nde, fevkalade bir meclis akdedilmişti. Bu mecliste her evden on nefer süvari çıkarılmasına, halkı harbe teşvik için camilerde vaaz edilmesine karar veriliyordu. İstanbul halkı bu müşkül vazife karşısında ne yapacağını şaşırıyor, nihayet her evden iki nefer çıkarılması, icabında bedel verilmesi yazılıyordu. İstanbul büyük bir sıkıntı içinde çırpınıyor, her taraftan para toplanmaya çalışılıyordu. İstanbul Kaymakamı iane toplama vazifesinin yalnız kendisine ihale olunmamasından müteessir, diğer arkadaşını kısıkanıyor, Sadrazama gönderdiği jurnalde kendisine rakip olanlar "Birer tarafa birer ay müddetle sürülse; herkesin korku içinde olacağı anlatılmış ve bu yolla akçenin bir an önce kolaylıkla toplanmasının ve tahsilinin mümkün olacağı" bildirilmişti. O zaman bir taraftan iane toplanıyor, diğer taraftan devlet ricali öteye beriye sürülüyordu. Memleket, düşman tecavüzüne maruz olduğu hâlde saray yine azil ve sürgün muamelesine devam ediyordu. Müşterek düşmana karşı hiçbir tarafta birleşme teşebbüsü görülüyordu. Anadolu, paşalar maiyetinde bulunan sarıca ve sekbanların eşkıyalıklarıyla harap oluyordu. Hiçbir kimse hayatından ve malından emin olamıyor, asilerden birçokları şehirleri soya soya kartal sahralarına (talan edilmiş yerlere) benzetiyorlardı. Eşkiya, üzerlerine sevk edilen kuvveti kendilerine katıyorlar, serdarlarını da katlediyorlardı. Nihayet Anadolu'da bu isyan sarıca ve sekbanların kaldırılmasıyla önlenmiş, Yeğen Osman Paşa da Arnavutluk'ta yakalanarak idam edilmişti.

O sene harbe Sultan Süleyman da gidecekti. Kırım hanı sefere davet ediliyor, Arap Recep Paşa, Avusturya'ya karşı sevk edilen orduya "darüssaade ağası unvanıyla" serasker tayin ediliyordu. Sultan Süleyman, Sofya'ya gelebilmiş, harbin kanlı safhalarını uzaktan takip ediyordu.

Harbin bu safhası Osmanlılar için pek feci olmuştu. Tökeli affedilmiş, Osmanlılarla beraber Belgrad'a doğru ilerliyor, Arnavutlar, Osmanlı ordusuna iltihak ederek düşmandan intikam alıyordu. Belgrad etrafındaki şehirler tamamen yağma ediliyor, Macar ve Hayduk askerlerine öldürücü darbeler indiriliyordu. İzvornik, İrişova ve Fethülislam (Fethe-i İslam) Kaleleri birer birer geri alınıyordu. Osmanlıların gayrimüslim tebaaları düşmanla birleşmişler, Niş üzerine yürüyorlardı. Serasker Recep Paşa'nın Batucina civarında mağlûbiyeti, ordunun bütün inzibatını bozuyordu. O zaman orduda bulunan asi askerlerin bir kısmı ordugâhlarını soymak istiyorlar "küffar orduya geldi!" diye şayialar çıkararak kendi ordugâhlarını yağma ediyorlardı. Recep Paşa, ordunun diğer bölümleri bu perişan hâlleri görür görmez toplarını, cephanelerini bırakıp kaçıyorlardı. Bir kısmı da uğramış oldukları cezadan korkarak "Bizim veziriâzam ile davamız vardır." sesleriyle kabahatlerini bastırmak istiyorlardı.

Avusturyalılar, Osmanlı ordusunun nizamsız hareketlerinden muntazam istifade ediyorlardı. Düşman askerleri, Niş şehrine hücum ediyorlar, Osmanlıların Nefir-i âm suretiyle toplanan, talim ve terbiyeden mahrum, inzibatsız askerlerine karşı muvaffak oluyorlardı. Korkak askerlerin firarı, diğer kıtalara da sirayet ediyor, Morova (March) sularında Osmanlı cesetlerinin yağınlarla yüzdüğü görülüyordu.

Niş'in düşmesi müthiş bir tesir meydana getirmişti. Devlet erkânı, padişahı felaketten kurtarmak için Filibe'ye çekilmek fikrinde bulunuyordu. Meclisler akdediliyor, görüşmeler yapılıyordu.

Ulema, Serdar-ı Ekrem'in Sancak-ı Şerif ile ileri gitmesini teklif ettikleri zaman Yeniçeri Ağası:

"Sizler dahi bizimle hep birlikte buyurursuz!" diyor, o zaman Anadolu Kazaskeri şu düşüncece bulunuyordu:

"Ağa, bu nas (insanlar) dört kısımdır: Bir kısmı reaya takımıdır, ziraat ve bekçilik ederler. Bir kısmı tüccardır, ticaret ederler. Bir kısmı dahi sizin gibi askerî taifesidir ki işleri İslam hududunda olan fukarayı

ve halkı korumak ve İslam memleketlerini istila eden din düşmanlarını def eylemektir. Bir kısmı dahi ulemadır. Bizim işimiz ise Allah'ın ve Peygamberlerin emirlerini yerine getirmektir. Allah'ın emirlerini tutmadıkları zaman, dinin icaplarına göre onlara doğru yolu göstermek, yücelmelerini ve gayretle çalışmalarını temin etmektir.”

Kazaskerin bu sözleri, sadrazamın hoşuna gitmiş, Sultan Süleyman'ın Filibe'ye, Sadrazam'ın “din düşmanları üzerine” gitmesine karar verilmişti. Fakat Sultan Süleyman çok durmadan Edirne'ye dönmüş, Sadrazam da mevkiini sağlamlaştırdıktan sonra Niş tarafına doğru harekete razı olabilmmişti.

Sadrazamın orduya katılması hiçbir fayda sağlamamıştı. Avusturyalılar süratle İslam ülkelerini zapt ediyorlar, Dragman Mağlûbiyeti'nden sonra bile yürüyüşlerine devam ediyorlardı. Düşmanın bütün hareketini Osmanlı Devleti'nde yaşayan gayrimüslim tebaa kolaylaştırıyordu.⁶⁸ Düşman, onların yardımıyla Üsküp'e kadar geliyor, yine onların yardımı ile kasabaları yakıyordu. Hudutlarda oturan gayrimüslimler düşmana iltihak etmişler, kasabalara tecavüz ediyorlardı (1100/1688).

Kuzeyde Rus Generali Galiçyin mağlûp olmuş, Polonyalılar Kama-niçe'den püskürtülmüş; Morozoni, Benefşe önünde beklemeye mecbur olmuştu. Fakat düşmanın Üsküp'e kadar ilerlemesi İstanbul'u büyük bir tehlikeye maruz bırakmıştı. Osmanlı ordusu hiçbir hücumu karşı koyamıyordu. Ordu talim ve terbiye görmüş, Nefir-i âm suretiyle toplanmış, asker bütün nizam ve tertibini kaybetmişti. Düşmanın zafer şevkiyle sarhoş askerlerine mukabil hiçbir suretle mukabele edemiyordu. Devamlı mağlûbiyetler ordunun manevi kuvvetini altüst etmişti. Ordugâhlarını yağma, serdarları katleden askerler, sağlam bir beyin ile idare edilmekten mahrum, durmadan ricat ediyorlardı. İç isyanlar, Osmanlı Devletinin bütün mukavemet kuvvetini kırmıştı. Şimdi asırlarca biriken intikamların ani ve kati bir darbe şeklinde meydana çıkması ordunun da teşkilatının da boşluğunu meydana çıkarmıştı. Asker altı seneden beri devam eden mağlûbiyetlerden yılmış, devlet idaresi cahil ve kinli ellerde oyuncak olmuştu. O derece ki tarihçi Raşid'in tâbiri ile “Din düşmanları gözlerini İslam ülkelerinin istilasına çevirdi. Yıllarca süren, arda arkası kesilmeksizin devam eden düşman hücumları, kalplerde

⁶⁸ “Reaya keferesi, melûn halkın rehberliği ile Nemçe'ye (Avusturya') ulaşmıştır. Raşid Tarihi, c. II, s. 65.

koru meydana getirdi. Bu hücumlar neticesinde Osmanlı Devletinin nizamı kökünden bozuldu.” Osmanlı Devletinin asırlardan beri en mühim kalesini teşkil eden Belgrad da düşman eline geçmişti. Belgrad’ın kaybıyla Osmanlılık 173 senelik mefahirini (iftihar kaynağını) felaket enkazı altına gömüp çekiliyordu.

Osmanlı Devletinin uğramış olduğu bu perişanlık emsali görülmemiş bir derecede idi. Türkiye’nin parçalanması feci bir tarzda devam ediyordu. Devlet erkânından bazıları felaketin önünü almak çaresini düşünmüşler, tecrübe görmüş nüfuz sahibi bir zatın işbaşına geçmesine karar vermişlerdi. Nihayet Edirne’de fevkalade bir meclis akdedilmiş, memleketi felaketten kurtarmak için Köprülüzade Mustafa Paşa’nın sadrazamlığa getirilmesine karar verilmişti.

Mühr-i Hümâyün, Mustafa Paşa’ya Edirne’de teslim olunmuştu. Bütün kalpler, Köprülü hanedanına karşı beslenen hürmet hisleriyle dolu, vatanın kurtulacağına inanmaya başlamışlardı (1101/1689). Fazıl Mustafa Paşa elli iki yaşında sadrazam oluyor, parlak ve namuslu mazisi ile halkın kurtuluş ümitlerini artırıyordu.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

- Fazıl Mustafa Paşa
- Müslümanlar ve Hristiyanlar • Rüsûm Tahsili
- Meskûkat • İç İsyanlar • Adalet ve İntizam • Saray Entrikaları • Sadrazamın Fikri • Belgrad'ın Geri Alınması
- İlk Muzafferiyetler • Sultan Süleyman • Salankamen

Köprülüzade Fazıl Mustafa Paşa işbaşına geldiği zaman (1101/1689), memleket en elim felaketler içinde idi. Devletin bütün düşmanları Osmanlıları Rumeli'den çıkarmaya azmetmişlerdi. Viyana'dan başlayan feci bir hezimet Tuna sahillerine kadar kanlı izler bırakarak, iki asırlık gelenekleri, şan ve şerefi, millî vakarı ve askerî şerefini kan ve ateşler içine gömerek Osmanlıları bir daha dönmek üzere çekilmeye mecbur ediyordu. Osmanlılar artık Tuna'nın, bir zamanlar azametli Kanunilerin gönül çelen tuğlarına akisler yapan yeşil sahilleri zafer kösleriyle çınlayan Osmanlı nehrinin gerisine çekilmişlerdi. Venedikliler Yunanistan'a hâkim bulunuyorlar, kuzeyden ve güneyden bütün düşmanlar Osmanlı mevcudiyetini tehlikeye uğratıyorlardı.

Osmanlılar aleyhine hemen bütün Hristiyan hükümetler ittifak etmişlerdi. İslamiyet'i kılıçlarının kuvvetiyle asırlardan beri yaşatan Osmanlılar, taassuplarının ve faydasız gururlarının cezasını görüyorlardı. Kara Mustafa Paşa'nın açtığı yara hâlâ vahim bir biçimde kanıyor, devletin esasen zayıf olan kuvvetsiz bedeni şimdi yaralanmış ve kuvvetsiz, müttefiklerin hücumları karşısında yerlere serilmiş yatıyordu. Senelerden beri devam eden harp, milleti büyük bir mali sıkıntıya düşürüyordu.

Mütemadiyen paralar darp olunuyor (basılıyor), mangırlar kesiliyor, vergiler artırılıyor, mali sıkıntılarının önünü almak bir türlü mümkün olmuyordu. Ordu da idari işlerde hemen her tarafta fetret (gerileme) ve karışıklık devam edip gidiyordu. Harbe devam etmek, devletin dışarıdaki haysiyetini korumak için paraya, içte de intizam ve huzura ihtiyaç duyuluyordu. Özellikle son harplerde Hristiyan tebaanın düşmanla ittifak etmeleri Köprülüzade'nin nazarı dikkatini çekiyordu. Fazıl Mustafa Paşa, tasavvurlarını yerine getirmek için iki çare düşünüyordu: Esaslı bir mali ıslahat ile ordunun intizamını temin etmek, memleketteki Hristiyan unsurların muhabbetini kazanarak içten birlik ve beraberliği sağlamaya muvaffak olmak. İhtiyar Köprülü'nün tedbirli varisi, babasının kullandığı şiddetli vasitalardan hiçbirine müracaat etmeden ve tasavvurlarını yerine getirmeyi düşünüyordu. Fazıl Mustafa Paşa hazineyi doldurmak için sert yollara başvuruyor, memleketin uğramış olduğu felaketi düşünmeyerek haksız yere servet edinen ricalin mallarını müsadere ediyordu. Sadrazam bu suretle 1.000 kese akçe toplamaya muvaffak olur, seleflerinden birçok paşaların harisçesine (hırsılla) topladıkları serveti tamamen yerlerine iade ediyordu. Buna mukabil devlet ricalinin de İydiyye adıyla Rikâb-ı Hümâyun'a hediye vermeleri usulünü kaldırıyor.

Fazıl Mustafa Paşa, devlet memurlarının yolsuzluklarına meydan vermemek için vergilerin ve diğer gelirlerin tahsilini usulüne göre tanzim ediyordu. Sadrazamın bu hususta üzerinde durduğu nokta, Müslüman ve Hristiyan tebaa arasında eşitlik tesisi idi. Fazıl Mustafa Paşa zamanına kadar Hristiyan tebaa her türlü mezalime uğramış, sürüden başka bir şey değildi. Devlet görevinde Hristiyanların hiç mevkileri yoktu. Kıyafetleri bile ayrılmış, Müslümanlara benzememelerine son derece itina edilmişti. III. Murad devrinde “Kefere ve Yahudi gök ve sarı tülbind sararlardı. Daha sonra hor ve hakir görülüp siyah ve kırmızı çuhadan takke giymeleri ferman” edilmişti.⁶⁹ Mehmed Halife'nin yazdığı vechile “İstanbul keferesi bu kadar zamandan beri ya diğer dülbendleri maviye boyatıp başlarına sararlar ve sarı mest pabuç giyerlerdi. Bir kâfire akşam vaktinde bir Müslüman rast gelse emirdir diye hüküm verirdi. Ve bazı ince alaca sarık sarardı ve uzaktan beyaz görünürdü. Saadetlu padişahımız bu âdetleri kaldırdı. Keferenin dahi ata binmesini yasak etti.”

⁶⁹ Naimâ, c. I, s. 100-114.

Hükümet felakete düştükçe memleketi ıslah için Hristiyanları baskı altına alıyordu. Osmanlı Devleti'nin siyaseti işbaşında cahil erkânın bulunmasından, halkın medeniyet fikrinden mahrum, taassup hissi ile dolu devlet erkânının bu hareketlerini alkışlamasından ileri geliyordu. Mesela “Kefere ve Yahudi taifeleri bundan sonra önceki gibi elvan çuhalar ve karışık renkli elbiseler ve samur kalpaklar ve sarı mest pabuçlar giymeyüp ve şehrin içinde at ile gezmeyüp siyah elbiseler ve kırmızı ve siyah mest ve pabuçlar giymek ve hamama girdiklerinde ayaklarına nalın giymeyüp ve ehl-i İslam'dan ayırmak için ceres (çan/çingirak) bağlamak⁷⁰ usul kabul ediliyor, tebaa arasında eşitlik hukukunu ihlal eden bu müstebitçe (baskıcı) hareketler halkın adice gönüllerini kırıyordu. Müslümanlardan ayırt etmek için Hristiyanların çingirak takmalarını emreden İstanbul Kaymakamı halkın hürmetini kendine çekiyor, hemen her tarafta “Kaymakam olunca böyle gerektir.” takdirleri işitiliyordu.

Fazıl Mustafa Paşa kıyafetlere kadar içine alan ayrılığı hukukun muhafazasında da olsun temin etmeyi düşünmüş, Hristiyanlardan alınan “İştira, Sürsat, Nefir-i-âmm, Bedel, Nüzul, Rüsûm, Hamr, Arak vs. sonradan çıkan zulüm ve bidatları” kaldırmış, o âna kadar toplanılan vergilerin hepsini getirtmiş, bundan sonra tekâlifin (vergilerin) alınmasına mâni olmuştu. Fazıl Mustafa Paşa memleketin Müslüman ve Hristiyan bütün elemanları arasında birleşmenin temini için yalnız bir yol düşünüyordu: Adalet.

Sadrazam bu gönül alıcı, kalble sükun ve saadet veren izni şer'i (şeriate uygun) bir şekilde uyguluyor, baskı ve zulümde bulunan memurları şer'an cezalandırıyor, medeni ve ilerici bir beyin tarafından vatan ve milletin mutluluğu adına alınan ve tatbik edilen kararların sürekli faydalar sağlayacağını zekâ ve irfanıyla (bilgisiyle) ispat ediyordu. Ayrıca şaraptan alınan rüsümü da kaldırıyor. Türkiye'de serbest ticareti ilk defa uyguluyor ve raîç fiyatı tamamen serbest bırakıyordu.

Fazıl Mustafa Paşa bu suretle Hristiyanları hiçbir yeniliği kabul etmeyenlere karşı da koruyordu. Türkiye'de ticaret serbestliğini ilk defa olarak sağlamlaştırıyor, her hareketini şer'i (şerie) tatbik ediyor, narh koymayı bütünüyle kolaylaştırıyordu. Bazıları tedbirli vezire satışları nizam altına (bir düzen içine) almasını teklif etmişler. Fazıl Mustafa Paşa'dan şu cevabı almışlardı:

⁷⁰ Raşid Tarihi, c. II, s. 112.

“Narh durumu kitapta yoktur. Satış iki tarafın rızası ile olmalıdır.”

Köprülüzade'nin bu müsamahasından Hristiyanlar pek fazla istifade etmişlerdi. Ticaret hemen tamamen Hristiyanlarla Musevilerin elinde olduğu için yiyecek ve elbiseleri istedikleri fiyatta satmaya başlamışlardı. Mesela mangır bir akçe hesabıyla koyun etinin fiyatı kırk, pirincin kilosu iki yüz mangıra çıkmış, veziriâzamın bu müsamahası ticareti ihmal eden Müslümanları büyük bir sıkıntıya düşürmüştü.

Fazıl Mustafa Paşa, Hristiyanlardan alınan cizyeyi de yoluna koymuştu. Bu devirde Rumeli ve Anadolu ile İstanbul'da “Yâve Cizyesi” adıyla toplanan para, dört bin kese akçeye ulaşıyordu. Köprülüzade, cizyeleri evsat (orta), alâ (yüksek), ednâ (pek aşağı) adıyla üç sınıfa ayrılmış, buna mahsus mühürler kazdırmıştı. Her sene mührün tarihini ve kâğıdın rengini değiştirmiş, âladan dört, evsattan iki, ednadan bir şerifi altın tahsil ettirmişti. Hükûmetin tayin eylediği tahsildara toplattığı para nispetinde bir tutar elde ederek alâdan on, evsattan sekiz, ednadan dört para tahsis eylemişti. Sonra evkafa ait cizyeleri fazlaca irâd (gelir) kaydettirmiş, onları da harp masrafına tahsis ettirmişti. Köprülüzade'nin bu hareketine pek çok itiraz edilmiş, fakat veziriâzam şu cevapla yetinmişti:

“Din yoluna tahsis olunan para cihada sarf olunur, bunun en meşru tatbik yeri burasıdır. Bu paraları düşman ve hırsız beslemeye tahsis etmektense cevâm-i şerîfeyi muhafaza vazifesiyle mükellef olan kimselere sarf etmek Müslümanların en başta gelen menfaatlerindedir.”

Köprülüzade meskûkâtın râyicini de tanzim etmiş, sarayda gümüş takımları erittirdiği gibi, kendi gümüş takımlarını da meskûkâta (paraya) çevirttirerek bakır sahanla kanaat eylemişti. Fazıl Mustafa Paşa sadrazamlığı zamanında hazineye alınan kuruş 20, şerifi altın 270, yıldız altını 300 akçe ediyordu. Sadrazam bu râyici değiştirmiş, sefer masraflarına ait olmak üzere kuruşu 160 şerifi altını 360, yaldızlı altını 400 ve parayı da dört akçeye çıkartmıştı.⁷¹

Mustafa Paşa bu mali ve dâhili icraatı tamamladıktan sonra, askerinin maaşını temin etmiş, ordunun senelerden beri kırılan cesaretini uyardırmak için bir beyanname göndermişti. Köprülüzade'nin beyannameyi şu mealde idi:

“Saadetlû Padişah Hazretleri! Sadrazamlık rütbesini şahsıma ih-

⁷¹ Raşid Tarihi, c. II, s. 147; Hammer, c. III, s. 243.

san buyurdıkları dakikadan itibaren Avusturyalılara karşı seraskerliği bizzat üzerime aldım. Şunu beyan etmek isterim ki, zorla silah altına alınmış hiçbir nefer kabul etmem! Askerlik hizmeti gönül rızasıyla olur. Cenab-ı Hakk ancak iyi niyete bakar, iyi niyet her türlü aldatmadan daha hayırlıdır. Fakat Ehl-i İslâm olanlara Cenab-ı Hakk'ın ve Resul'ünün emirlerini tavsiye ederim. O emirde Kur'ân-ı Kerim'in müdafaası ve küffarın tepelenmesi için silaha sarılmak mecburiyeti hâsıl olduğu zaman, şehadeti mukaddes bilmek muvaffakiyetten asla ümit kesmemektir. Bu sebepten din uğrunda her türlü sıkıntıya katlanmaya karar veren bir Müslüman bu kanun-ı celileye (Yaradan'ın kanununa) tâbi olarak (uyarak) derhal silah altına koşmalıdır.”

Köprülüzade'nin beyannamesi istenilen tesiri göstermişti. Anadolu halkı yaradılışındaki asilliğin şevkiyle bölük bölük vatan müdafaasına koşuyor, herkes muhterem vezirin davetine katılıyordu. Bu suretle Fazıl Mustafa Paşa seleflerinin zorla ve şiddetle topladıkları ordudan daha fazla bir kuvvet toplamaya muvaffak oluyordu.

Fazıl Mustafa Paşa, Müslüman unsuru vatan müdafaasına teşvik ettiği gibi, Hristiyan unsuru da lutf ve şefkatle Osmanlılığa bağlamak istiyordu. Köprülüzade “Nizam-ı Cedid” (Yeni Düzen) tesis ederek Hristiyanlara katiyen zulüm edilmemesini, Hristiyanlarla meskûn eyaletlerden geçen askerlerin aldıkları zahirenin ortalama bir fiyat ile bedelini vermelerini emrediyordu. Mustafa Paşa, padişahın Müslüman ve Hristiyan bütün tebaasına aynı gözle bakıyordu. Ezcümle İstanbul'daki Hristiyanların eski kiliselerini inşa etmelerine müsaade ediyor, köylülerin müracaatlarını derhal yerine getiriyordu. Mesele Hristiyan kiliselerinin tekrar inşası için müsaade fermanını yazan memur eski kaideye tâbi olarak kilisenin eski tahtası, taş ve kireci ile inşa olunmasını yazıyor, Köprülüzade bu lüzumsuz ve körü körüne kayıtlara karşı sıkılıyor:

“Bu tâbirleri icad edenlerde akıl olmadığı gibi, icra edenlerde de hiç yokmuş. Bu herifler kiliselerini inşa etmek istiyorlar. Şayet tamir edilmeyecek derecede harap, ise yenisini yapsınlar, bizim nazarı dikkate alacağımız şey şu ki masrafları kendilerinden olsun, Müslüman parası olmasın ve bir de cizyelerini muntazam versinler, ondan ötesi bizi alacak kadar etmez!” diyordu. Bu sebepten Rumlar, Köprülüzade Fazıl Mustafa Paşa'yı son derece takdir ediyorlar, Sadrazam'ın Hristiyan tebaa hakkındaki müsamaha ve adaletinden bahsederlerken:

“Köprülüzade, Jüstinyanus'tan daha çok kilise yaptırmıştır.” diyorlardı. Hakikaten Köprülüzade, Hristiyan tebaanın hukukunu muhafaza-yaya pek fazla önem gösteriyordu.

Fazıl Mustafa Paşa, Bulgaristan'da Yagodina civarında ordugâh kurduğu sırada kasabayı harap ve nüfuzsuz görür, köyün en ihtiyarlarından iki kişi buldurur, huzuruna çağırır. Köylülere neden böyle harap ve perişan olduğunu sorar, köylüler buna iki sebep gösterirler: Biri kiliseleri yandığı cihetle yerine başka bir kilise inşa edilmesine müsaade olunmadığını ve bu sebepten köylülerin başka taraflara gitmeye mecbur olduklarını, diğeri de asker sık sık bu havaliden geçtiği için birçok senelerden beri hububatsız kaldıklarını, daha sonra da kıtlık ve pahalılık meydana gelerek köylülerin tamamen göç ettiklerini söylerler. Fazıl Mustafa Paşa köylülerin bu sözlerini dinledikten sonra reis efendiye dönerek:

“Cami bulunmayan yerde Müslüman yaşayamaz! Hristiyan da böyledir; oturduğu yerde ona da bir kilise lazımdır.” der. Ahaliye, kiliselerini istedikleri gibi yapmalarına müsaade eder. Bir de emirname yazarak askerlerin caddelerden ayrılmamalarını, köylülerin tarlasına bir adım tecavüz eden, hatta bir tavuk veya bir yumurta alan olursa idam edeceğini bildirir. Âdil ve intizama ne derece tutkun olduğunu bu suretle ispat eder.⁷²

Fazıl Mustafa Paşa, Müslüman ve Hristiyan herkesin hukukunu adalette temin ediyor, sonra bu icraatının parlak sonuçlarıyla iftihar ederek:

“Bakınız adalet ne neticeler doğuruyor? Hem padişahın kader ve nüfuzunu, hem de idaresinden nefret edenlerin hükümete muhabbetlerini artırdım.” diyordu.

Köprülüzade'nin insaniyetli ve adilane muameleleri seferler kadar ülkeler kazandırmıştır.⁷³

⁷² D. Cantemir, Histoire ve l'Empire Ottoman (Osmanlı Tarihi), c. IV, s. 25; Lavelee, Türkiye Tarihi, c. II, s. 147.

⁷³ “Macaristan'ın Türk zulmüne boyun eğmesi ile âkil (akıllı) Fazıl Mustafa Paşa'nın Hristiyan halkın durumunu hafifletmek için Nizam-ı Cedid tesis etmesi arasında bir asır geçmişti. Bu yeni nizamların III. Selim devrinde daha geniş daire içinde tatbik edilmesine de bir asır kalmıştı. Üçüncü Köprülü'nün Hristiyan tebaa hakkında kabul ettiği tedbirler vicdanlıkla, halefleri olan vezirler tarafından takip olunmuş olsa, merhumun anladığı, devlet idaresinde iktisat ve intizam teminine yarayan usulü

Fazıl Mustafa Paşa, Hristiyanları eşitlik ve adaletle hükümete ısındırmak yolunu ana hedef kabul etmiş, Mora'ya Liberiyoski Raçar'ı Bey atamıştı. Rumlar, veziriâzâmın yumuşaklık ve adaletine meftun, Katolik istibdadından nefret etmişler, derhal Venediklilerden ayrılarak Osmanlı Devleti'ne tâbi olmuşlardı. Keza Manyotlar da bu adilane siyasete karşı kendiliklerinden itaat etmişlerdi.

Fazıl Mustafa Paşa, sulh yoluyla isteğine ulaştıktan sonra yeniçerileri de yoklamaya tâbi tutmuş, orduya karışan yirmi bini geçkin "İstihkak hakkı olmayan ve boş yere devlet hazinesinden maaş alan isimleri" meydana çıkarmış, bu suretle ordunun da intizamını temin eylemişti. Köprülüzade bu icraatı ile sarayın itimadını kazanmaya muvaffak olmuştu. Hatta icabında padişahın gayrimeşru arzularına da mâni olmuş, bu hareketi ile kimsenin tenkidine uğramamıştı. Mesela Valide Sultan'ın vefatıyla kethüda kadına bir miktar has tayin edilmek isteniyor, Sadrazam, o tarihe gelinceye kadar kadınlara has tayin olunmadığını, dolayısıyla harp masrafından dolayı yeni has tayin etmenin mümkün olmadığını padişaha korkusuzca arz ediyordu. Bununla beraber kendisine muhalif olanları da birer birer kırıp İstanbul'dan uzaklaştırmaya bakıyordu.

Fazıl Mustafa Paşa'nın en büyük hasmı, darüssaade ağası idi. Köprülüzade, padişahın hocasını sürgün etmek istemiş, arzusu kabul olunmamıştı. Bütün bu muvaffakiyetsizliklerin sebebi darüssaade ağası idi. Fazıl Mustafa Paşa bu hakikati anlıyor, kendisinden sadrazamlık mührünün alınacağını bile haber alıyordu. Nihayet aleyhindekileri saraydan çıkartmadıkça icraatına devam edemeyeceğini anlamış, Kul Kethüdası Eyinli Mehmed Ağa'nın tavsiyesi üzerine devlet erkânını sarayına davet etmişti. Meclis tamam olur olmaz, kul kethüdası ayağa kalkmış, huzurda bulunanlara hitaben:

"Din ve devlet işleri isyancıların ellerinde oyuncak olup devletin nizamı bozulup yıkılmaya yüz tutmuşken, Yüce Allah'a hamdolsun ki devlet sahibi efendimizin başa geçmesiyle tekrar nizam sağlandı ve devlet ayağa kaldırıldı. Buna rağmen bazıları paşanın görevinden alınıp sürülmesini istediler. Eğer bu devletluden hoşnut iseniz bu belaları defetmesi için kendisine yardımcı olunuz!" demiş, bütün huzurda bulunanlar Fazıl Mustafa Paşa'nın işbaşında bulunmasını tasvip eylemiş-

hakkıyla tatbik edilmiş bulunsa idi Türkiye'nin mevcudiyeti asla tehlikeye düşmezdi." Lavallee, c. II, s. 145, Hammer, c. III.

lerdi. Sonra padişaha bir heyet gönderilerek darüssaade ağasının azli talep olunmuştu.

Sultan Süleyman önce tereddüt etmiş, muhteşem bir devletin düşman istilası altında kalan topraklarını ve memleketi felaketten kurtaracak muhterem bir veziri darüssaade ağası'na tercih eylemişti. Fakat huzura gelen ulema, Osmanlı hakanının zaafını görünce darüssaade ağasını bir köşeye çekmişler, tehdit ile azle razı etmişler, Köprülüzade'nin sadrazamlığının bu suretle devamına muvaffak olmuşlardı.

Köprülüzade bu itimada hakikaten layıktı. Kendi menfaatlerinden başka bir şey düşünmeyenleri birer birer azletmiş, hiç kimseye karşı iki yüzlülükle hareket etmemişti. Bir gün azledilmiş kadılardan birkaçı kendisini ziyarete gelmişler, Sadrazamdan hiç iltifat görmeden çıkıp gitmişlerdi. Yakınlarından biri Fazıl Mustafa Paşa'ya:

“Sultanım! Hiç olmazsa kendilerine birkaç söz söylemeli idiniz!” demiş, Köprülüzade hiç tavrını bozmayarak, sadece

Ben merâî (ayna) değilim!” diye mukabele etmişti.

Fazıl Mustafa Paşa temkinli icraat ve ıslahatı ile mevkiini sağlamlaştırdıktan sonra Osmanlılığın askerî gururunu muhafaza için hudut boyuna koşmuştu. Veziriâzamın bu hareketi XIV. Lui'nin teşviki ile değildi. Fazıl Mustafa Paşa bu hükümet için yegâne vasitanın kuvvet ve metaneti olduğunu biliyor, bu sebepten orduyu ve donanmayı ıslah ediyor, toplarını tamamlıyordu. Şiddetini, saffet (savfet) ve vicdanını, iktisat alanında fikri yeniliklerini tam olarak gösteriyordu. Sadrazam, Tökeli'nin de kıymetini takdir ediyor, planında Macar milletinin mühim bir rol oynayacağını tahmin ediyordu.⁷⁴

Siyasi icraatta adalete örnek olan veziriâzam, harpte pek büyük başarı gösteriyordu. Harbin en müşkül dakikalarında yaya yürüyor, daima gece yürüyüşleri icra ediyordu. Barış zamanında sarayında yaptığı gibi sefer vaktini de okuyarak ve düşünerek geçiriyordu. Ziyet ve debdebeden katiyen hoşlanmadığı gibi, daima sade giyinir, şecaat (yiğitlik) ve sebatta askere örnek olurdu. Fazıl Mustafa Paşa'nın tek arzusu Balkanlara doğru ilerleyen düşman ordusundan intikam almaktı. Sadrazam bu arzusunu harekete geçirmek için “Devletin şeref ve gururunu kurtarmak için, huzurunu ve rahatını” düşünmeyerek, kuvvetli bir ordu ile Şehirköyü'ne doğru ilerlemişti (1101 Zilkade/Ağustos 1690).

⁷⁴ İğnaş Asadi, Macar Milletinin Tarihi, c. VII.

Fazıl Mustafa Paşa'yı bu teşebbüsünde başarılı kılabilecek esaslar tamamen hazırlanmıştı. Köprülünün zeki varisi, babasının kanlı icraatından, kardeşinin derin siyasetinden büsbütün başka bir yol takip etmişti. Adalette tutkunluğu, iç idarede akıllıca tedbirleri, memleketin iktisadi hayatını ıslah için gelir kaynaklarını meydana çıkarması, ticaret serbestliği ile Hristiyanların hukukunu gözetmesi⁷⁵ sayesinde dâhilen büyük bir kuvvet temin etmiş, orduyu çapulcu takımından temizlemiş, Osmanlı namını yükseltecek bir metanetle ilerlemişti. Mafih bu metaneti Viyana Bozgunu'ndan beri Osmanlı askerleri de göstermişlerdi. Hiçbir kale, hiçbir mevki Osmanlı ecdadından yığınlar vücuda gelmedikçe teslim edilmemişti. Fakat ordunun başında tecrübeli, devlet idaresinde becerikli kumandanlar bulunmaması düşmanın hareketlerinden de istifade edilmemesi, askerlerin talim ve terbiyece düşmanlarından aşağı bulunması müttefik orduların muvaffakiyetini kolaylaştırmıştı. Fazıl Mustafa Paşa bu hakikate tamamen vakıftı. Sadrazam azim ve metanetle her şeyin üstesinden geleceğini biliyor, Şehirköyü ilk darbeye zapt edildikten sonra Niş Kalesi'ni muhasara ediyordu. Diğer taraftan Tökeli'de Erdel'e girerek General Hayzler'i mağlûp ediyordu. Bu yüzden General Veterani, Macaristan'da meşgul olduğu için, Niş Kalesi'ni kurtarmaya muvaffak olamıyor, kale üç hafta devam eden şiddetli bir muhasara sonunda düşüyordu (8 Eylül). Bu sırada Tatar Hanı da Ordu-yu Hümâyün'a geliyor, birbirini müteakip Vidin ve Semendire Kalelerinin düştüğü görülüyordu. Fazıl Mustafa Paşa bu parlak ve seri muvaffakiyetler üzerine Belgrad üzerine yürüyor, Osmanlı ordularının en mühim merkez noktasını zapta karar veriyordu. Abaza Tepesi'nden muhasara harekâtını idare eden veziriâzam, şehri her taraftan kuşatıyordu.

Fazıl Mustafa Paşa'nın Belgrad'ı geri alması pek zor olmuştu. Muhararanın on ikinci günü kaleye atılan toplar barut mahzenlerini havaya uçuruyor, etrafa ateş ve kan saçıyor, düşman askerlerinin müthiş ve azimli hücumlar karşısında mağlûp ve perişan kaçtıkları görülüyordu. Mustafa Paşa'nın Belgrad'a girişi parlaktı. Veziriâzam şehre girer girmez askere bahşişler veriyor, "Ocaklara dağıtılmak üzere kendi malından yetmiş kese akçe para gönderiyordu."⁷⁶

⁷⁵ Hammer, c. III, s. 289.

⁷⁶ Raşid Tarihi, c. II, s. 133; Hammer, c. III.

Sadrazamın muvaffakiyetine düşmanın yanlış hareketleri de yardımcı olmuştu. Avusturyalılar Belgrad'ı aldıkları zaman İslavlarla meskûn bütün araziye yağma etmişlerdi. Halk, Avusturyalıların mezalimini gördükçe eski Osmanlı idaresini aramaya başlamışlardı. Avusturya erkânı İslavlara karşı dinî bir siyaset takip etmişler, Osmanlıların dinî hürriyetlerine riayetlerini herkese anlatmışlardı. Osmanlı hücumu vuku bulunduğu sırada İmparator Leopold güney İslavları da silah altına çağırmış, fakat Avusturya idaresinden kırıgın olanlar hiçbir yardım göstermeyince Avusturya'nın Balkanlardaki nüfuzu da yerle bir olmuştu. Billhassa Ortodoks muhalifi Avusturya'nın Katolikliğin esasına dayanan siyasetinden vazgeçmişti. İstanbul'dan Aynoroz'a sürülen Rum Patriği, Rusya çarına müracaat etmiş, "Bütün Hristiyanların, Sırlar, Bulgarlar, Moldovyalılar ve Ulahların zatı haşmetanelerini bekliyorlar. Uyan uyan, bizi kurtar!" diye yazmıştı. Ulah Voyvodaları ile Sırp papazları kendilerini Katolik nüfuzundan kurtarması için Çar'a rica etmişlerdi. Bu sebepten Fazıl Mustafa Paşa, Avusturyalıları Balkanlar'dan püskürtünce hepsi memnun olmuşlardı. Sırlardan yalnız bir kısmı Macaristan'a iltica etmişlerdi.⁷⁷

Köprülüzade bu parlak zaferden sonra devletin Hristiyan tebaasına karşı büyük bir şefkat besliyordu. Bir sene önce Avusturyalılar, Niş taraflarını istila ettikleri zaman Hristiyanlardan bir kısmı düşmanla işbirliği etmişlerdi. Fazıl Mustafa Paşa, Belgrad'ı aldıktan sonra Avusturyalılar bu asi tebaayı Osmanlı ordusuna teslim etmişlerdi. Fazıl Mustafa Paşa, devlete karşı isyan eden Hristiyanları tamamen affetmiş, Hristiyan çocuklarını velilerine teslim ettirmişlerdi. Hatta kendilerine "Tohumluk darı ve hayvanlar verdiği gibi, vatanlarına dönmelerine ve orada sanatlarıyla meşgul olmalarına" müsaade etmişti⁷⁸

Belgrad'ın zaptı Viyana'yı endişe içinde bırakmıştı. Sadrazam Viyana'ya kadar yolunu kapayacak hiçbir kale göz önüne getirilmeyordu. Dört senedir Budin bile müdafaa hâline konulmamış, Osmanlıların yürüyüşlerini durdurmak için içine hiçbir kuvvet yerleştirilmemişti. Bu sebepten Viyana tahkim ediliyor, ordudan Kont Lui çağrılıyor, kendisine icap ederse Erdel'i Tökeli'ye bırakması teklif ediliyordu. Fakat Lui bu emri dinlemiyor, kendiliğinden hareket ederek imparatorluğun arzusunu yerine getirmeye çalışıyordu. Avusturyalıların İstanbul'u almak

⁷⁷ İgnaş Asadi, Macar Milletinin Tarihi, c. VII.

⁷⁸ Netayicül Vukuat, c. III. S. 7.

ümitleri tamamen yok olmuştu. Leopold, korkusundan ya Osmanlılara veya XIV. Lui ile sulh akdetmek istiyor, Felemenk (Hollanda) murahhası Hose'yi sulh akdi için İstanbul'a gönderiyordu.

Bu esnada Sadrazam, Tuna sahillerinde vatanın en önemli parçalarını geri almakla meşgul oluyordu. Mora'ya gönderilen Halil Paşa, Venediklilerden Avlonya'yı geri alıyor, Mora'da parlak zaferler kazanıyordu. Fazıl Mustafa Paşa düşmana Osmanlı azmini göstermiş, yalnız havaların muhalefeti Ösek Kalesi'nin fethine mâni olmuştu. Fakat Tuna üzerindeki adanın zaptı bu havaliyi de düşmandan tamamen temizlemiş, Fazıl Mustafa Paşa bu büyük galibiyeti müteakip parlak bir alayla İstanbul'a dönmüştü (22 Kanun-i Evvel/22 Aralık).

Köprülüzade, Silivri'de ulema tarafından karşılanıyor, önde Sancak-ı şerif, debdebeli bir alayla İstanbul'a giriyordu. Sultan Süleyman vezirinin muvaffakiyetinden memnun ve iftihar ediyor, samur kürkleri, mücevher hançerler ve türlü türlü sorguça ihvan ediyordu.

Fazıl Mustafa Paşa, âdilane icraatı ile gönülleri fethettiği gibi, merdâne hareketleriyle kaleleri fethetmişti. Bütün elçiler Sadrazam'ın meziyetlerini raporlarında yazmışlardı. Fransa elçisi Şatonof, XIV. Lui'e yazdığı taktirde, Fazıl Mustafa Paşa'nın meziyetlerini tasvir ettiği gibi cesaretinin büyüklüğünü de övmüştü.⁷⁹

Fazıl Mustafa Paşa, Fransa elçisinin memnuniyetini çekecek şekilde hareket etmişti. "Kudüs-i Şerifte keferenin ziyaret yerleri olan Kamame'nin anahtarı Hazret-i Ömer el-Faruk Zillullâh-ü Teâlâ Hazretleri'nin halifelîği zamanından beri Rum taifesinden olup adı geçen taife Moskof çarının Osmanlı Devleti'ne her vakit serkeşliği (itaatsizliği) ve isyanı devamlı⁸⁰ olduğundan sadrazam, Kamame'nin anahtarlarını "Osmanlı Devleti ile daima sulh içinde bulunan Fransa kavmine" vermişti (1102/1690).

Mustafa Paşa, seferden dönüşünden sonra mali ve iktisadi islahat ile meşgul olmuş, Sultan Süleyman'ın zaafiyetlerini vesile ederek hal'ine karar vermek için toplanan ulemeden bazılarını sürgün etmiş,⁸¹ daha sonra Sancak-ı Şerifi alarak Edirne'den Tuna sahillerine doğru yola çıkmıştı (1 Mayıs 1691).

⁷⁹ Şefer, İstanbul'da Fransa Sefaretlerine Dair Tarihî Muhtıra, s. 74.

⁸⁰ Raşid Tarihi, c. III, s. 139.

⁸¹ Mustafa Nuri Paşa, Netayic-ül Vukuat, c. III, s. 8; Raşid Tarihi, c. II, s. 155.

Sultan II. Süleyman

Köprülüzade sefere gittiği zaman İstanbul'un asayiş ve durumundan kesinlikle emin idi. Çünkü sadrazamlık kaymakamlığına amcazadesi Hüseyin Paşa'yı tayin etmişti. Sultan Süleyman sıhhatini bozmuş, sefe-

re gitmeye mecali kalmamıştı. Bu sebepten devlet erkânı Edirne'ye gitmesini uygun görmüşlerdi. Fazıl Mustafa Paşa'nın Edirne'den harekâtı sonunda padişahın vefatı hadisesiz geçmiş, Sultan Süleyman'ın cesedi İstanbul'a getirilirken Edirne'de Sultan II. Ahmed'in kılıç merasimi yapılmıştı.

Yeni padişah elli yaşında, musikiye tutkun, şiire de düşkün idi. Köprülüzade'nin liyakatini esasen takdir ettiği için, cülûs eder etmez bir değişiklik meydana getirmemiş, Fazıl Mustafa Paşa'ya Hatt-ı Hümayun ile beraber yeni sadrazamlık mührünü göndermişti. Yalnız Hekimbaşı-zade Hayati Efendi, "Mutlu padişahın ölmesini kendisi için fırsat kabul ettiği için kabahatli görülerek" azledilmişti.

Bu sırada Fazıl Mustafa Paşa, Belgrad'da hazırlıklar ile meşgul oluyordu. Leopold'un elçisi Fazıl Mustafa Paşa'nın cengâver emellerine karşı hiçbir şeye muvaffak olamıyordu. Tökeli, Erdel beyi atanıyor, prenslik tahtını zapt etmek için yeterli bir kuvvetle ileriye sevk ediliyordu. Tökeli'ye karşı Erdel Prensi Teleki hazırlıklarına devam ediyordu. Diğer taraftan Tökeli de Türklere intikam almak istiyor, Viyana sarayı ile uyuşmanın yollarını arıyordu. Viyana'ya esirlerinden birini gönderiyor, kendisine Erdel prensliklerinden bir unvan, Feld Mareşal rütbesi, Macaristan'da ecdadından kalan arazi verildiği takdirde imparatora katılacağını, hatta maiyetindeki Türk askerini tamamen katlettiğini söylüyordu.⁸² Leopold bu şartları kabul etmiyor, yalnız kendisini affetmeye razı oluyordu. Osmanlılar ise bu ihanetlerden habersiz, Macaristan'a doğru ilerliyorlardı.

Sava Nehri üzerine köprüler yapılıyor, ordu Tuna sahiline doğru ilerliyordu. Diğer taraftan Lui de Baden kumandasındaki Avusturya ordusu Petervaradin'den Osmanlı ordusuna karşı ilerliyordu. Fazıl Mustafa Paşa, düşmanın Tuna vasıtasıyla zahire almasına mâni olmuş, Avusturyalıları ufak tefek muharebelerle oyalamış, umumi hücumu Kırım Hanı Saadet Giray'ın gelmesine ertelemişti. Fakat bu sırada düşmanın geriye, Petervaradin'e doğru ricat etmesi büsbütün cesaretini artırmış, düşmanın ilerisinde Salankamen (Islankamen) mevkiinde hazırlıklarını yapmıştı. Fazıl Mustafa Paşa'nın tuttuğu mevki ileride, çevirme hareketine müsait bir vaziyette idi. Avusturyalıları bu vaziyetin tehlikeli olacağını takdir etmişler, Tatar hanı gelmeden taarruza başlamışlardı.

⁸² İğnaş Asadi, Macar Milletinin Tarihi, c. VII.

Fazıl Mustafa Paşa, bu taarruza karşı koymuş, sabahtan akşama kadar muharebe ile meşgul olmuştu (26 Zilkade 1102/29 Ağustos 1691).

Akşam olur olmaz düşmanın taarruz edemeyeceğini zannederek askeri, çadırlara çekmiş, bu sırada Avusturyalıların ani bir hücumu sadrazamı büyük bir hayrete düşürmüştü. Mamafih Sadrazam itidalini (soğukkanlılığını) kaybetmiyor, elinde Sancak-ı Şerif, piyade ve süvari ile düşmana doğru ilerliyordu. Salankamen ufukları ateşin renklerle tutuştuğu sırada bütün ova top ateşleriyle, kısa aralıklı parıltılar içinde kalıyordu. Fazıl Mustafa Paşa'nın en zayıf noktası sağ kanat idi. Bu kanatta Türkmen askerleriyle leventler ricat belirtileri gösteriyorlar, düşmanın ilerlemesine fırsat veriyorlardı. Mustafa Paşa, muharebenin velveleleri, top ve tüfek sesleri ortasında ileriye atılmış, kahramanca ve galeyana getirici sözlerle askerleri teşvik ediyor, büyük bir yüreklilikle kılıcını çekmiş, düşman saflarına fedakârca hücum ediyordu. Artık asker büsbütün şevke gelmişti. Veziriâzamın korkusuzca ilerlediğini görenler, şevk ve cesaretle yürüyorlar, düşmanı zayıyata uğrattıyorlardı. Bir zaman olmuştu ki düşman ricatı başlamış, bu esnada kahraman vezirin alınından vurulması muharebenin cereyanını değiştirmişti. Fazıl Mustafa Paşa'nın vefatı orduda büyük bir korku meydana getirmişti. Kahraman vezir şanlı askerler arasında, kanlar içinde yatarken, ordu elim (iç acıtan) bir korkuyla, Belgrad'a doğru ricate başlamıştı.

Fazıl Mustafa Paşa'nın cesedi Salankamen Ovası'nda, fedakâr Osmanlıların cesetleri arasında kaybolmuştu. Sağlam zekâsı, adalete meftuniyeti (bağlılığı), duygularını hissettirmekteki mahareti ile Osmanlı yurdunda Müslüman ve Hristiyan bütün tebaayı birbirine bağlayan kahraman Vezir, vatanında adaleti ve sevgiyi tesis etmiş, sonra senelerden beri düşman istilasını altında kalan vatanın mübarek topraklarını geri almak, Osmanlılık haysiyetini korumak için Tuna boylarına koşmuş, din ve devlet uğrunda silah elde olarak ölmüştü (1691).

BEŞİNCİ BÖLÜM

- Osmanlı Gururu • Saray Entrikaları
- Namuslu Bir Sadrazam • İç İsyanlar
- İkinci Ahmed'in Ölümü

Fazıl Mustafa Paşa'nın şehadeti yalnız ordunun mağlûbiyeti ile neticelenmekte kalmamış, devletin geleceğini de tehlikeye atmıştı. Türkiye'de adam kıtlığı (kaht-ı rical) bütün şiddetiyle hüküm sürüyordu. Eski dindar ve mert vezirlerden eser kalmamıştı. Memlekette hiçbir hizmetle sivrilmeyen mevki sahipleri, padişahın zaafından istifade ile sadrazamlık ve vezirlik makamını işgal ediyorlardı. Arabacıların, sürmelilerin Köprülüler makamına geçmesi Osmanlı Devleti için leke idi. Memleketi felaketten kurtaracak hiçbir zekâ görülüyordu. Padişah Sultan İbrahim'in oğlu Sultan II. Ahmed, etrafında cahil ve hırslı vezirler, karşısında inatçı ve zafer kazanmış bir düşman, Türkiye'nin çöküşünü günden güne hızlandırıyor.

Osmanlı ricalini meşgul eden yegâne gaye, vatandaşlarına baskı, debdebe ve saltanata fazla düşkünlük, sonsuz bir gurur ve padişah nüfuzuna güvenerek zevk ve sefahatle ömür geçirmek idi. Büyük bir maiyetle gezmek, karşılarında birçok halkın baş eğdiğini görmek en büyük saadetlerden addolunuyor, buna servet toplamak hırslı da katılarak vezirlik gibi tehlikeli bir makama herkes yükselmek istiyordu. Padişah mührü, kubbe vezirlerinden sarayın en ufak erkânına kadar herkesin iştahlı bakışlarını çekiyordu. Bu arabuluculukla makam sahibi olmak isteyenler, saray kapılarında yuvarlanan başlardan, boğazları sıkılıp sokak ortalarında bırakılan vezir cesetlerinden kimse ibret almıyordu. Cehalet bütün devlet erkânının cesaretini artırıyor, padişahın da aynı

fikirde bulunması fedakâr sultanların miras olarak bıraktıkları ülkeleri türediler (asiler) elinde bırakıyordu. İşbaşına gelen kişilerde silsile-i meratib (rütbe sırası), liyakat ve ihtisas aranmıyordu. Adi bir Mirahora ya aşırı dostluğundan veya arkadaşlarının mülklerini hacizde gösterdiği gayretinden dolayı büyük rütbelere yükseltilmişti. Hemen herkes en büyük makamları işgal içinde kendisinde liyakat görebiliyordu. Yalnız bu ani ve parlak memuriyetler ekseriya seri ve kanlı düşüşlerle neticeleniyordu.

Türkiye, cahil ve gurur illetinin kurbanı oluyordu. Ordu senelerden beri Avusturyalılara mağlûp olduğu hâlde bu mağlûbiyeti itiraf (açıklamak), Osmanlı gururunu yaralıyordu. Ehl-i İslam'ın (İslam topluluğunun) küffara mağlûbiyeti bir türlü havsalaya (akıllara) sığdırılamıyordu. Asırlardan beri zaferden zafere, fetihlerden fetihlere koşan orduların şanlı hatıraları ve şerefi gönülleri güçsüzlük ve yoksunluk ateşleriyle yakıyordu.

Hakikaten eski zaferler menkıbeleri (övgüye değer yanları) ile birçok asırlar Osmanlı ruhunda zafer ezgileri söyletmişti. Şimdi Tuna boylarında mağlûbiyetten başka bir şey görülmüyor, muazzam Tuna bir zamanlar kahraman padişahların tabl (davul) ve kös sesleriyle inlerken şimdi dalgaları arasında vezir cesetleri, yeniçeri naaşları sürüklüyordu.

Türkiye için feci bir perişanlık devri başlamıştı. XIV. Lui'nin Versayları, Fransa irfanının parlak güneşleri, Büyük Petro'nun milletler kurtaran azmi karşısında Türkiye cahil vezirleri ile sarıcalara ve sekbanlara yatak teşkil eden metruk (terk edilmiş) Anadolu'suyla komşularının insanlığa hürmet ve saadet bahşeden ilerlemeleri karşısında çöküntüye yatkın bir vaziyette bulunuyordu. Türkiye'yi kurtaracak dehaler, zayıf bir şimşek parıltısı gibi, görünüyor, fakat onların idaresini takip eden seneler uzun ve kanlı devam edip gidiyordu.

Sultan Ahmed'in pek kısa süren saltanat devrinde beş sadrazam değişmişti. Dört sene içinde meydana gelen bu değişiklikler kurtuluş ve mukavemet ümitlerini de yerle bir etmişti. Düşman Tuna'ya doğru ilerlediği bir sırada saray ricali hile ve desiselerle (entrikalarla) vakit geçiriyor, İstanbul'daki menfaatlerini vatanın muhafazası uğruna feda edemiyorlardı.

Fazıl Mustafa Paşa'nın halefi kendisiyle mukayese edilemeyecek derecede vatan muhabbetinden mahrumdu. Salankamen'den ricat eden

ordu, Belgrad'a geldiği zaman, Arabacı Ali Paşa, Rikâb-ı Hümâyün Kaymakamlığı'ndan Sadrazamlığa geçmişti. Fakat Paşa, Edirne'de zevk ve sefa ile meşgul olmak istiyor, Belgrad'da, mağlûp ve perişan, nizam ve intizama muhtaç ordunun başına geçmek istemiyordu. Orduya gitmemek için devlet erkânını sarayına davet ediyor, meclisler akdettiriyor ve daima kışın geldiğini ileri sürüyordu. Veziriâzamın bu korkaklığı herkesin nazarı dikkatini çekiyordu. Devlet erkânı menfaatini muhafazaya çalışıyor, hiçbir düşünce ortaya koymaya cesaret edemiyordu. Yalnız Rumeli Kazaskeri büyük bir yiğitlikle vatanın içinde bulunduğu tehlikeleri anlatmış:

“Paşa hazretleri! Sizin dine ve devlete hizmet etmeniz, hiç vakit kaybetmeden Belgrad'a varıp oradaki gaza ile uğraşmanızla mümkündür. Bunun için şimdiden hazırlıklara girişiniz!” demişti. Hocanın bu muhabbet dolu sözlerinden müteessir olan Sadrazam ertesi gün azlini emretmiş, yerine dostu olan bir zat vezir tayin edilmişti. Ali Paşa'nın bu gecikmesi esasen nizam ve inzibattan mahrum olan orduyu müşkül bir durumda bırakmıştı. Asker kendilerine hiçbir serdar gelmediğini görünce ihtiyar Halil Paşa'yı seçmişler, yeni serdar gelinceye kadar “Belki sadrazamlık mührü başkasına gider, hemen fırsat elde iken görelim diyerek”⁸³ şehit olan büyük timar sahiplerinin zemetlerini paylaşmışlardı. Sadrazam bu intizamsızlıklardan hiç müteessir olmamış, Padişah hiçbir şey yapmamıştı. Arabacı Ali Paşa görünüşte hazırlıklarla meşgul oluyordu. Fakat bu sırada düşmanlarını birer birer sürüyor, devlet erkânını tekrar davet ederek sefere gitmemesini kuvvetlendirmek için bahaneler ileri sürüyordu. Nihayet “Veziriâzam hazretlerinin bizzat sefere gidişleri büyük hazırlıklara ihtiyacı gerektirdiğinden başka kış günleri gelip çatmış, Belgrad'da bile kışlamaya imkân olmadığı sebeple” gelecek bahara vazifesi başına gitmeye karar veriliyordu (1102/1690).

Sadrazam, Edirne'de kaldığı müddetçe, sefer hazırlıkları ile meşgul olmaktan ziyade rakiplerinin katli ile vakit geçiriyordu. Saray halkı ellerine nihaysiz bir selahiyet almışlar, birbirlerinin idamına yürüyorlardı. Sadrazam, Yeniçeri Ağası'ndan intikam alıyor, düşmanlarını halka karşı arabalarla teşhir ediyordu. İntikam hırsını tatbik için en seçkin ricali katlettiyordu. Onları çıkar sağladıklarından şüphelenerek sürgünde süründürüyorlardı. Amcazade Hüseyin Paşa da namuslu ol-

⁸³ Raşid Tarihi, c. II, s. 168.

manın cezasını görmüş, İstanbul Kaymakamlığından Boğazhisar muhafızlığına atılmıştı. Mamafih II. Ahmed de bu ihtiraslara alet olmaktan geri durmuyordu. Veziriâzâmın yaptıklarına ses çıkarmıyordu. Nihayet Ali Paşa'nın darüssaade ağasını azlettirmesi kendisinin felaketine sebep olmuş, II. Ahmed'in hırslı veziri, hanımı için getirdiği arabaya kendi binerek Rodos yolunu tutmuştu. Bir sene sonra da "Vezirliğe talip olduğu ve bu duygu ile fitnenin (karışıklığın) çıkmasına gayret ettiği için" aşırı isteklerinin cezasını çekiyordu.

Arabacının halefi, Diyarbekir Valisi, Elhac Ali Paşa idi. Halef ile selef arasında büyük farklar vardı: Hacı Ali Paşa doğru, hamiyetli bir zattı. İlk iş Belgrad Kalesi'ni tamir ettirmek olmuştu (1103/1691). Paşa, Osmanlılığın bu mühim müdafaa hattını tamir ettirmiş, Edirne'ye dönüşü kendisini aşırı ihtirasların hedefi haline getirmişti.

Bu sırada Edirne Sarayı, başta II. Ahmed bulunduğu hâlde, adi ihtiraslarla çalkalanıyordu. IV. Mehmed'in saray köşelerinde vefatı kimseyi müteessir etmiyor, Padişahın iki çocuğu dünyaya geldiği sırada yapılan şenliklerin sevincini hiç kimse kalbinden çıkarmak istemiyordu. Millî ahlak iyice bozulmuştu. Bu zaafı padişah da gösteriyor, memleketeye hizmet edebilecek ricali ekseriya gururuna feda ediyordu. Artık Ali Paşa'nın da azli zamanı gelmişti. Defterdarın düşmanları ise azlini gerekli görüyorlardı. Ali Paşa'nın maksadı güvenilir bir memuru hükümet işlerinden ayırmaktı. Hasımları ise sırf intikam almak arzusunda bulunuyorlardı. Bu mesele saray erkânını ikiye ayırmıştı: Bir tarafta Ali Paşa, diğer tarafta II. Ahmed ile beraber muhteris (hırslı) ricali fesatlar çıkarmaktan geri durmuyorlardı. II. Ahmed, Defterdarın azlini emrediyor, Ali Paşa dayanıyordu. Nihayet "Defterdar azl olmadıkça sen de Rikâb-ı Hümayûnuma gelmiyesin!" tehdidine karşı o da muvafakat gösteriyordu. Bu hadise, II. Ahmed ile veziri arasında uzun bir münakaşaya sebebiyet vermişti. II. Ahmed, Sadrazamı huzuruna çağırılmış, emirlerini yerine getirmediği için azarlamıştı. Fakat Ali Paşa büyük bir metanetle cevap vermekten geri durmamıştı:

"Şevketlû Efendim! Benim gibi bir kulunuz emirlerinize muhalefet etmeye nasıl cüret edebilir? Ancak adı geçen Defterdarı çok kereler tecrübe ederek kendisini gayet güvenilir ve sözüne inanılır buldum ve Devlet-i Aliyyelerine sadakat ve istikamet (doğruluk) üzere hizmet ve devlet hazinesini en son dereceye kadar koruduğunu ve muhafaza ettiğini anladığım için kovamadım. Zira bu esnada başka bir adamı Defter-

dar etmek gerekirse mesleğine vakıf olana kadar hazineyi beş yüz veya hut bin akçe zarara sokacaktır. Üstelik sefer için mali zorluklar ortaya çıkacaktır.”

Bu akıllıca mukabele II. Ahmed'i hiddetlendirmişti. Sultan İbrahim'in şehzadesi kendisine söylenen iftiralara kanıyor, haklı sözleri dinlemek istemiyordu. Fakat Ali Paşa, Defterdarın doğruluğundan son derece emin, fikrinde direniyor:

“Defterdarın zulmünün doğruluğu meydana çıkarsa o zulmü ben etmiş olurum. Hakikaten zulmü ve hıyaneti bundan sonra meydana çıkarsa azledilip, diğerlerine ibret olmak üzere de katledilmesine ferman buyurun! Lakin bu durumda garaz sahiplerinin sözlerine inanılır ve onlara itimat edilirse, ben kulun dahi bundan sonra hizmete kâdir değildir. Bu büyük emaneti vezir kullarınızdan birine ihsan ediniz!” dedikten sonra Mühr-i Hümâyunu koynundan çıkarmış, korkusuzca teslim ediyordu. Artık II. Ahmed ne yapacağını şaşırmişti. Bu mertçe sözler karşısında vezirin tevkifini emrediyordu. Sadrazamlık mührünü Bozoklu Mustafa Paşa'ya teklif ettiği hâlde kabul edilmediğini görüyordu. Ali Paşa gibi hamiyetli, her zaman dünya ahvalinden haberli ve devlet idaresine tecrübeli, tedbir sahibi bir vezir dururken sadrazamlık görevinin haysiyetini bilenler bu makama geçmek istemiyorlardı. II. Ahmed büsbütün hiddetlenmiş:

“Şu anda ikinizi de katlederim!” diye tehditler savuruyordu. Mustafa Paşa bu tehdide karşı çaresiz sadrazamlığa razı olmuş, Ali Paşa'ya da affettirmekten geri durmamıştı. Ali Paşa bu azle karşı hiç müteessir olmamıştı. Bilakis II. Ahmed yaptığına pişman olmuş, azledilmiş vezirinin gönlünü almak istiyor, Ali Paşa ise kendisinin koltuk sevdalısı olmadığını söylüyordu. Hatta selefi Mustafa Paşa tarafından kendisine emekli maaşı verileceği zaman senevî on beş on altı kese mukataa (mülk olarak) bir yer istemiş, yeni Sadrazam bu kadar az bir para ile geçinemeyeceğini uyarılmış, hatta fazla bir şey ilavesi için ısrar ettiği hâlde II. Ahmed'in sabık veziri şu cevabı vermişti:

“Sefer masraflarının arttığı ve hazinede paranın bulunmadığı böyle bir zamanda bu bile çoktur. Ben bu miktar ile geçinirim!”

Bozoklu'nun sadrazamlığı memleket yararına hiçbir fayda temin etmemişti. İstanbul halkının harpten gördükleri felaketlere şimdi bir de yangın sefaletleri katılmıştı (1105/1693). Yangın Ayazma Kapısı'ndan

Şehzadebaşı, Zeyrek Yokuşu ve Avrat Pazarı'na varıncaya kadar bütün şehri harap etmişti. Halk bu birbiri ardınca gelen felaketlerden meyûs (ümidini kesmiş), eşyaları ve çocukları ile sokak ortalarında sürükleniyordu. İstanbul'da elim (keder veren) bir sıkıntı baş göstermişti. Ahali hayatın nimetinden mahrum, hakkını ve hürriyetini geri almaktan aciz, maddi ve manevi her türlü felaketlere katlanmaya başlamıştı.

Memlekette feci bir sefalet hüküm sürüyordu. Sosyal hayatın yeğâne merkezlerini camiler teşkil ediyor, bazen tefsir-i şerif hatmini dinlemek için çoluk çocuk bütün halkın camilere doldukları görülüyordu. Ahali dinî bir teslimiyet ile dünyevi saadetlere ehemmiyet vermiyor, hükümetin istibdadı (baskısı) altında daima Allah'a sığınyordu. Fakat bu istibdat hükümet ile halkı daima birbirine düşman yapıyordu. Ahali de hükümete karşı ezelî bir düşmanlık meydana geliyor, hükümetten; zulümden başka bir şey beklemiyordu. Camilere bile toplansa zabitlerin gelmesi üzerine derhal heyecana düşüyorlar, malını ve hayatını vatanın ricaline emniyet edemiyorlardı. Yine bir defa ahali Fatih Camii'ne toplanmış İstanbul kaymakamının gelmesi üzerine derhal darmadağın olmuştu. "İstanbul Kaymakamının geldiğini gören kadınlar ve çocuklar, düşman istilasına uğramış gibi perişan olmuşlar, cami merdivenlerinden acele ile birbirini çiğneyerek kaçmaya başlamışlardı. Bu kargaşalık esnasında ölen iki masumun anneleri ve diğer kadınlar feryada başlamışlar, gebe kadınlar korku ile çocuklarını düşürmüşlerdir.⁸⁴

Osmanlı kurulunu en fazla meşgul eden dinî işler idi. Fakat bu da görünüşte mecburi idi. Hakikatte dinin hükümlerini yerine getiren pek nadirdi. Halife bile kerametlerine emin olduğu şeyhin doğru sözlerinden ürküyor, aleyhinde aldığı jurnal üzerine kendisini Edirne'den çıkarmaya gayret ediyordu. Devlet erkânı da bu gibi hâllerde padişahın mizacına göre hareket ediyorlardı. Hemen hiçbir kimse vatana hizmet eden ricali taltif etmiyor, kendi menfaatini her şeye üstün tutuyordu. Mamafih hudutlarda faaliyet görülmüyor değildi. Bozoklu hudut istihkâmlarını tamir ediyor, ordunun Tuna boylarında kesin başarılar elde etmeksizin dolaştığı iştiliyordu. Sadrazamın düşmanları bu ufak hizmetleri de çekemiyorlar, padişahın hasedini tahrik ederek onun da azline muvaffak oluyorlardı (1105/1693). II. Ahmed, vezirini yalnız azl

⁸⁴ Raşid Tarihi, c. II, s. 214.

ile iktifa etmiyordu. Maiyetinin yalanlarına kapılmış, bütün servetini müsadere ettiriyordu.

Fakat yeni vezir Trablus-Şam Valisi Ali Paşa, ahlaken bu devrede hizmet edebilecek bir insan değildi. Sadrazam yaradılıştan hırslı ve kindar, memleket meselelerinden tamamıyla habersiz idi. İlk işi hak ve hakikati söyleyecek ricali devlet idaresinden uzaklaştırmak olmuştu. Ali Paşa evvela İstanbul Kaymakamı Amcazade Hüseyin Paşa'yı İstanbul'dan çıkarmış, hakikati korkusuzca müdafaa eden ulemadan Rumeli Kazaskerini azletmiş, yerine "Yaradılıştan beceriksiz olan bir arkadaşını!" evvela Anadolu'ya Kazasker tayin etmiş, daha sonra da meşihata (Şeyhülislamlığa) yükseltmişti. Sadrazam bu siyaseti ile ulema sınıfını elde etmek istemişti.

II. Ahmed'in hırslı veziri pek iyi biliyordu ki Türkiye'de din mühim bir amil teşkil ediyordu. Dinî hareketlerin merkez noktası meşihat kapısıydı. Memleketin felaketlerini gören ulemanın, hainleri düşman görüp onları dinsiz ilan etmeleri her zaman mümkündü. Bir fetva bütün halkı devlet erkânı aleyhine tahrik edebilirdi. Buna mâni olmak için vatan sevgisinden yoksun, hiçbir şeyden anlamayan şahsî ihtirası dinî çıkarılara feda edebilecek aciz bir şahsı meşihata getirmek lazımdı. Ali Paşa buna muvaffak olmuş, o zaman meşihat kapısı gülünç bir durumda kalmıştı. Abdullah'tan, Müslüman hukukundan bahseden temiz soylu âlimler, başlarında aciz bir Şeyhülislam olduğu hâlde, İslam topluluğunun uğradığı felaketlere karşı lakayt kalmışlar, kafalarını dolduran İslamî hükümler ile (bildikleri ile uyguladıkları arasındaki tezattan) acze düşerek bilgisizliklerin kurbanı olup gitmişlerdi. Din adamlarının felaket karşısında ortaya çıkan bu aczi, ulemaya karşı herkeste ilgisizlik hisleri uyandırmıştı. Devlet ricali ise Osmanlı sosyal hayatında meydana gelen bu çöküntüden habersiz, devamlı keselerini doldurmaya, ulufeler biriktirmeye, arkadaşlarının mallarını haciz ettirmeye çalışmışlardı. Tuna boyunda Osmanlı nüfuzu mahvolmuş, düşmanın Belgrad önüne yığıldığı topraklar ilim ve fen alanındaki ilerlemeleri kimseye iştirememişti.

Ali Paşa bütün devlet erkânını hilelerine alet etmek istiyordu. Münecimler, Fezullah isminde birinden kendisine fenalık geleceğini haber veriyorlar, Şeyhülislam Fezullah Efendi'nin azline sebep oluyorlardı. II. Ahmed, vezirinin arzularını daima yerine getiriyordu. Ali Paşa iktidar sahiplerini çekemiyor, birer birer İstanbul'dan uzaklaştırıyordu.

İstanbul'da devlet erkânı ihtiras ile meşgul iken vilayetler ihtilal ateşleri içinde yanıyordu. Basra'dan isyan haberleri alınıyor, Suriye'de Serhanoğullarının ayaklanması devleti meşgul ediyordu.

Paşaların senede birkaç kere devir yaparak Hristiyan tebadan müteaddit cizyeler almaları o sene Hersek'te bütün Hristiyanların isyan etmeleriyle neticeleniyordu (1105/1693). Avusturyalılar, İngiltere ve Felemenk (Hollanda) elçilerinin aracılığıyla sulha talip oluyorlar, fakat hiçbir fayda elde edemiyorlardı. Hatta Felemenk, İngiliz ve Venedik donanmasının Çanakkale'yi kapatması da düşünülmüş, ticari menfaatlerin bozulması ihtimalinden dolayı vazgeçilmişti.⁸⁵

Bu sırada Kırım Hanı devamlı gidip geliyor, Edirne ile Belgrad arasında gidip gelmeler eksik olmuyordu. Fakat bütün bu faaliyetler Macaristan içlerine birkaç akın yapmaktan, Varadin Kalesi'ni boş yere muhasara etmekten başka bir netice hâsıl etmiyordu (1106/1694). Diğer taraftan Sakız adası Venediklilere teslim olmuş, musibet ve felaket birbirini takip etmişti.

Halk büyük bir ümitsizlik içinde idi. Felaketten herkes maddi ve manevi müteessir oluyor, fenalığın önünü almak için devlet erkânının tedbirini bekliyordu. Bazen rütbe ve memuriyetten mahrum olanlar cami kürsülerine çıkıyorlar, padişah aleyhinde sözler sarf ediyorlardı. O zamana kadar her türlü azim ve sıkıntıya katlanan halkın yeni bir zalimin eline düşmemek için kaçtıklarını görüyorlardı. Sırf yeniçerilere mahsus olan isyanları, haklı bile olsa, halkın icra eylediği görülüyordu. Hakkını almak için mezalime karşı isyan etmek kimsenin aklından geçmiyordu. "iyi kalpli saf hükümdarlar" muhteris (hırslı) vezirler elinde şüpheye düşürüldükçe ve tahrik edildikçe saray kapılarında yeni bir başın kanlar içinde yuvarlandığı veya çeşitli ailelerin sefil ve perişan sürüklendiği görülüyordu. Herkes Edirne Sarayı'nın bu hiçbir haklı siyasetine dayanmayan hareketlerini, kadere boyun eğerek seyrediyordu. Nihayet bir gün II. Ahmed'in ansızın vefatı haber alınmıştı (1106-1694).

O zaman, yeni padişahın icraatı hakkında ümitler filizlenmeye başlamış, bütün gözler Edirne Sarayı'na çevrilmiş ve yeni zaferler beklenilmeye başlanılmıştı.

⁸⁵ İğnaş Asadi, Macar Milletinin Tarihi, c. VII.

ALTINCI BÖLÜM

- İkinci Sultan Mustafa
- Mali Durum • Muvaffakiyetler • Devlet Erkânının İhaneti • Zenta Mağlubiyeti • Amcazade Hüseyin Paşa
- Karlofça Barışı

Yeni Padişah İkinci Sultan Mustafa, IV. Mehmed'in oğlu idi. Memleketin felaketleri içinde büyümüş, fenalığı kökünden temizlemeye azmetmişti. Cülûsunun üçüncü günü, Sadrazamı Sürmeli Ali Paşa'ya gönderdiği Hatt-ı Hümayun II. Mustafa'nın hâl ve niteliklerini, müstakbel icraatını en ince noktalarına varıncaya kadar gösteriyordu. Asrın bütün hastalıklarını gözler önüne seren bu Hatt-ı Hümayun herkesin dikkatini çekmişti. Sultan Mustafa felaketlerin sebeplerini şu şekilde izah ediyordu:

“Yüce Allah, bu hakir, kusurla dolu aciz ve günahkâr kulunu kendi takdir ve rızasıyla yeryüzünün idaresine ihsan etti. Lakin padişahların hangisi rahata düşmüş, zevk ve sefa peşinde koşmuş ise o padişahların himayesi altında olan halkın eskiden beri huzur ve rahat gördüğü yoktur!

Bugünden itibaren zevki, sefayı ve rahatı kendimize haram eyledik. Bundan başka babamız merhum Sultan Mehmed Han (toprağı bol olsun) zamanından bu âna kadar padişahların zevk ve sefa peşinde koşmaları, tembellikleri sebebiyle yere batasıca kâfir, İslam sınırlarının dört tarafından girerek pek çok İslam ülkelerini istila etti. Muhammed kavminin mallarını ve mülklerini yağma ve talan ettikten başka, kendilerini bile esir eylediği bizim olduğu kadar cümle âlemin

de malumdur. Bundan dolayı Allah'ın yardımıyla kâfiri cehenneme sürmek ve ondan intikam almak için yalnız başıma gaza ve cihada niyet eyledim.”

Sultan Mustafa, Hatt-ı Hümayun'un daha aşağılarında ecdadı her ne zaman cenge gitmiş ise ordunun muzaffer olduğunu söylüyor, kendisinin de sefere gitmesi faydalı olduğu takdirde, vezirler arasında müşavere edildikten sonra bir karara varılmasını talep ediyordu. Devlet erkânı bu Hatt-ı Hümayun üzerine günlerce müzakere etmiş, seferin açılmasını masraflı görmüş, nihayet kararı padişaha tebliğ eylemişti. Fakat II. Mustafa azminde sebatkâr:

“Elbette kendim giderim.”⁸⁶ cevabını vermiş, sefer hazırlıkları büyük bir faaliyetle görülmeye başlanmıştı.

Edirne'de büyük bir hazırlık görülüyordu. Valide Sultan, Edirne'ye davet ediliyor, Rumeli'ye ve Anadolu'ya emirler gönderiliyordu. Valide Sultan'ın Edirne'ye tantanalı bir şekilde getirilmesi Elmas Mehmed Paşa'nın Rikâb-ı Hümayun Kaymakamı olmasını temin ediyordu. Bu sırada Mezomorto ile Amcazade Hüseyin Paşa'nın Sakız Zaferi halkın yüzünü güldürüyordu. Sultan Mustafa bu başarı üzerine büyük bir öfkeyle işe sarılıyordu. Ecdadının büyüklüğünü ihya, milletin haysiyetini iade fikri zihnini son derece işgal ediyordu. Ali Paşa, padişahı sefere gitmekten alıkoymak için her türlü tedbirlere başvuruyordu. Askerî cülûs bahşisi bahanesiyle isyana teşvik ediyor, neticede kendisinin azlını çabuklaştırıyordu.

Padişahın defterleri tetkik ettirdiği zaman Ali Paşa'nın devlet hazinesine 313.000 kuruş ve halktan bazılarına 87.750 kuruş borcu meydana çıkıyordu. Bu ahlaka uymayan davranışı en sonunda kati ile neticeleniyordu. Sultan Mustafa, Elmaslı Mehmed Paşa'yı Sadrazamlığa getiriyor, aynı zamanda maktul vezirin şeyhülislamını da azlediyordu. Padişahın hocası Feyzullah Efendi'nin İstanbul'a davet edilmesi ulema sınıfı için mühim bir vaka sayılıyordu.

Devlet erkânı arasında bu değişiklikler icrâ edildikten sonra gelirin artırılması düşünülüyordu. Fakat mali durum gayet bozuktu. (1105-

⁸⁶ “Bana ağırlık ve hazine lazım değil, icabında kuru ekmeğ yerim, vücudumu din uğruna feda ederim. Her çeşit sıkıntılara katlanırım, sabır ve tahammül gösteririm. Tanrıya hizmetim tamama ermeyince seferden dönmem, elbette kendim giderim.” diye kati cevap vermesi üzerine sefer hazırlığına başlandı. Raşid Tarihi, c. II, s. 300.

1106/1693-1694) senelerinin mukataalarıyla haslarını kimse iltizam etmiyordu. Bunların boş ve bakımsız kalması gelirin azalmasına sebep oluyordu. Bu sebepten bir defter tanzim edilmiş, mukataalara haslar ayandan kimin arazisine yakın ise onun adına ihale olunmuştu.

Hükümet geliri artırmak için bu tedbirlere başvurduğu gibi, Rumeli ve Anadolu'daki Kıbtilerden de evrak ile vergi tahsiline karar vermişti. Edinilen hesaba göre Kıbtilerin nüfuzu 45.000 civarında tahmin ediliyordu. Bunların 10.000'i Müslim, 25.000'ni gayrimüslim idi. Müslümanlardan 650, gayrimüslimlerden 720'şer akçe alınıyordu. Fakat diğer Hristiyanlardan alınan cizye gibi evrak ile tahsil olunmuyordu. Bu sefer Müslimlerden beşer, gayrimüslimlerden altışar kuruş cizye alınmış, toplam gelir 260.000 kuruşa ulaşmıştı.

Bu paralar harp masraflarını yine karşılamıyordu. Hükümet 1695 senesinde sürsatlarını (zahire bedellerini) toplatıyor, tütün içilmesine müsaade ederek, tütünden gümrük resmi almaya karar veriyordu. Alınan karar gereğince tütünün Yenice Vardar cinsinin her kesesinden yarımşar, Kırcaâli'nin kırkar, kaba tütünün yirmişer akçe alınacak, tütün tarlalarının her dönümünden birer altın tahsil edilecekti. Bu suretle senevi (senelik) 129 yük 44.000 akçe kadar gelir temin ediliyordu.

Diğer taraftan madeni para basmak yoluyla da kâr elde etmenin çareleri düşünülüyordu. Bu tarihte İstanbul'da en fazla revaçta olan, Eşrefî altındı. Eşrefî altın, halis olduğu için tüccar daima bu altınları topluyor, Mısır'ın ayarı düşük altınlarını İstanbul'a sokuyordu. Bu yüzden Eşrefî altın İstanbul'da gittikçe kıymet kazanıyordu. Devlet ricali buna mâni olmak için yine eski ayarda, fakat üzeri tuğralı ve rayıcı 300 akçe, yani Eşrefî altının rayicinden daha az kıymette altın kesmeye karar vermişlerdi. Eski Eşrefînin rayıcı fazla olduğu için herkes bu altınları Darphane-i Âmire'ye getirecek, cizyelerini altınla ödeyecek, bu suretle meydana gelen altın farkı önemli bir gelir sayılacaktı. Hakikaten hükümet bu suretle hareket etmiş, akçe farkından nisf (yarım) derecede kâr elde etmişti. İstanbul, İzmir ve Edirne darp-haneleri devamlı tuğralı Eşrefî altın kesmekle meşgul olmuştu. Daha sonra ecnebi sikkelerinden dörder para baş verilerek artırılan Esemi de tedavülden kaldırılmış, yerine tuğralı paralar ve kuruşlar darp edilmişti.

Sultan II. Mustafa

Devletin büyük bir sıkıntıya düşmesi devlet ricalini müteessir etmişti. Herkes servetini artırmak çaresine bakıyor, Şeyhülislam Feyzullah Efendi, fırsattan istifade ederek oğlunun rütbelerini artırmakla meşgul oluyordu. O derecede ki Musile-i Sahn Medreseliğinden az bir zamanda Yenişehir kazası rütbesini elde eden genç Şeyhülislamzade “Birkaç gün sonrasında da talih kuşunun konmasıyla İstanbul makamı rütbesine” yükseliyordu.

En yüksek makamlara ulaşmak için hak ve adalet, silsile-i meratip aranmıyordu. Ellerinde nüfuzu olanlar taraftarlarını en yüksek makamlara yükseltiyorlar, hiç kimseden mukavemet ve itiraz görmüyorlardı. Senelerden beri hizmet ve emek mukabili yüksek rütbeye ulaşanlar, gasp ile zorbalık ile işbaşına gelenlerin maiyetinde horlanarak çalışmaktan geri durmuyorlardı. Açlık ve cehalet herkesi kaderine razı ediyor, ilgisizliğini gittikçe artırıyor. Osmanlı erkânı, mevkilerini muhafaza etmeyi, karınlarını doyurmayı haysiyet ve namusa tercih ediyorlar, bu lakayt hareketleriyle zorba takımının cesaretlerini artırıyorlardı. Siyasi hayatta ve sosyal hayatta senelerden beri süren çöküntü alametlerinin önüne geçilmesi mümkün olmayan yeni yaralar açıyordu.

İstanbul'da keşmekeşlik hüküm sürdüğü sırada Anadolu şekavet ocağı (haydutlar ocağı) hâlini almıştı. Paşaların kapılarında sarıca ve sekban adını alan leventler Hristiyan tebaayı tedirgin ediyorlardı. Anadolu'yu dolduran bu eşkıya; adam öldürme, yol kesicilik ile halkı canından bezdiriyor, üzerlerine gönderilen kuvvetler ise:

“Bayrağımız nefaratındır (askerlerindir)” diye kendilerine sahip çıkıyorlardı. Hükümet bu intizamsızlıkların önünü almak için paşaların maiyetinde gönüllülerden başka kuvvet bırakmamış, levent bayraklarını toplatmış, hepsini yaktırmıştı. Bu ufak ve mahallî tedbirler, senelerden beri kökleşen inzibatsızlığı asla giderememişti. Asırların biriktirdiği kötü ahlak kaldırılamıyordu. Bununla beraber devrin ricali oldukça güçlü kişilerden meydana geliyordu. Elmas Mehmed Paşa, Mezomorto Hüseyin Paşa ve Amcazade Hüseyin Paşa bu devrin en seçkin erkânı idi. Fakat diğer devlet ricali haset ve rekabetle birbirini devirmek çarelerine başvuruyorlardı. II. Mustafa bu kinler ve ihtiraslar ortasında azimli hareket ediyor, az zaman içinde iyi niyetinin olgun meyvelerini topluyordu.

Sultan Mustafa harbe kesinlikle karar vermişti. Belgrad da hazırlık-

lar görülüyor, Tatarlar Leberg'e doğru ilerliyorlardı. Mora'da Tep, İstefe (Atina) etrafında yeniden mücadeleler meydana geliyordu.

Bütün bu hareketler içinde II. Mustafa'nın seferi parlak muvaffakiyetlerle neticeleniyordu. Senelerden beri süren felaketlerden müteessir olan Padişah, ecdadı gibi hareket ediyor, maiyetine aldığı ordu ile Lipve (Lippa'yı) zapt ediyor, Lügoş önünde Avusturya Generali Veterani'yi mağlûp ediyordu. Mustafa Paşa'nın Tama Nehri civarında icra eylediği bu muharebe gayet şiddetli idi. Osmanlı hakanı, vatanını düşmanlardan kurtarmak için bütün kuvvetiyle taarruza geçiyordu. Prens Lihtenşeta-in ve daha birçok zadedgân (soylular) bu müthiş muharebede telef oluyordu. II. Mustafa'nın maiyetindeki askerler azimleri ve metanetleriyle düşman kuvvetinin büyük bir kısmını perişan etmeye muvaffak oluyorlardı. Padişah bu parlak başarılarından memnun, Lügoş'un müstesna kadınlarını zafer ganimeti olarak alıyor, ordu parlak bir alayla muzaffer olarak geri dönüyordu (1107/1695). Bu sırada düşman Erdel'i müdafaa-dan vazgeçmişti. Osmanlılar ise burayı işgale lüzum görmemişler, kazandıkları muvaffakiyetlerle kanaat ederek sefere nihayet vermişlerdi. Bu hâllerleriyle düşmanlarını da hayretler içinde bırakmışlardı.⁸⁷ Donanmanın Sakız Zaferi halkta yaşama belirtileri meydana getirmişti.

Kuzeyde bu zaferler elde edildiği sırada Rusya hududunda Büyük Petro'ya karşı da zaferler elde ediliyordu. Petro, Kumandan Lufor kumandasında gönderdiği askerlerle Azak Kalesi'ni muhasara ettiriyordu. Fakat kaleyi müdafaa eden askerlerin sebatına karşı kaçmaktan başka çare bulamamıştı. Rusların bu civarda zapt ettikleri noktalar birer birer alınmış, Tatar hanının takip hareketleri Petro'nun askerlerini zayıyata uğratmıştı.

Bu parlak zaferler II. Mustafa'nın şevk ve gayretini bir kat daha artırmıştı. Gelecek senenin sefer hazırlıkları daha emin ve daha kati bir şekilde görülmüştü. Memleketin en zengin takımından ianeler toplanmış, gelir artıracak çarelere başvurulmuştu. Bu esnada Kamanıçe'den, Tuna sahilinden mütemadiyen parlak zafer haberleri geliyordu (1107/1696). II. Mustafa bu sene parlak zaferler kazanıyordu. Tımışvar Kalesi'ni muhasara eden Saksonya Dük Olaşade, Osmanlılarla çarpışıyor, iki tarafta da generallerin ve beylerin yeniçerilerin muharebe meydanlarına seril-

⁸⁷ İğnaş Asadi, Macar Milletinin Tarihi, c. VII.

dikleri görülüyordu.⁸⁸ Diğer taraftan Venediklilerin taarruzları püskürtülüyor, yalnız Azak Kalesi'nin Ruslar tarafından zaptı bu parlak zaferlerin tesirini oldukça azaltıyordu. Mamafih IV. Mehmed'in azimli evladı kaybedilen yerleri de geri alacağına inanıyordu.

II. Mustafa'nın üçüncü seferi için hazırlıkları eskisinden daha mükemmeldi. Amcazade Hüseyin Paşa, Belgrad muhafızlığına tayin olunmuş, Benaloka'da mermiler dökülmüş, Sinop'ta donanma inşa edilmişti. Azak'ta yerleşen Rusların etraf ve civara zarar vermelerine mâni olmak için Kuban Nehri ağzında kaleler inşa olunmuştu.

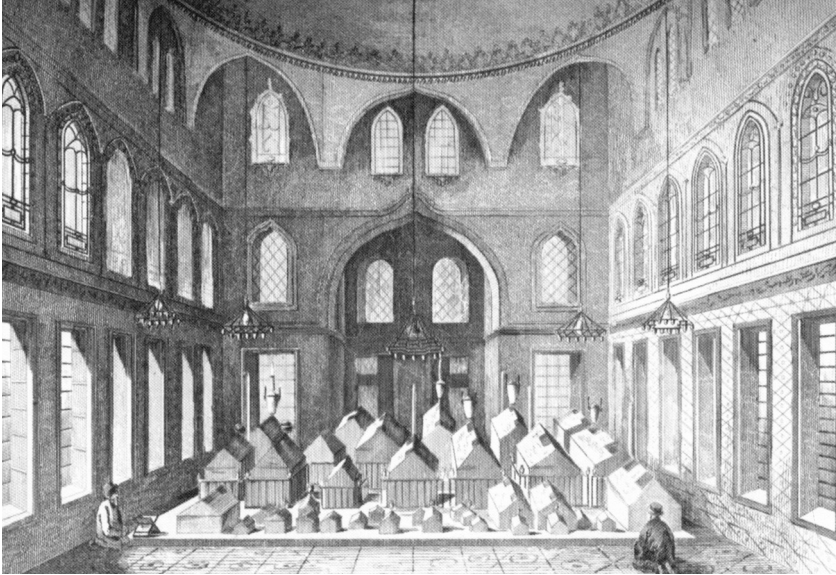
II. Mustafa, büyük bir ordu ile Belgrad'a geldiği zaman, Mezomorta'nın Bozcaada galibiyeti askerin manevi kuvvetini artırmıştı. Bir taraftan Tımışvar'a erzak ve cephane gönderilmiş, diğer taraftan padişahın huzurunda meclisler akdedilmiş, ne suretle hareket edileceği müzakere olunmuştu (1109/1697). Bu mecliste pek haince fikirler ileri sürülmüştü. Devlet erkânı Sadrazam Elmas Paşa'nın "Kendilerine yumuşak davranmadıklarından ve iyi muamele etmediklerinden güvenmişlerdi. Hepsi bunu fırsat bilerek kendisini mahvetmek için harekete" geçmişler, ordunun mağlûp olması için ne lazımsa yapmakta kusur etmemişlerdi.

Devlet erkânının büyük bir kısmı sadrazamın azledilmesini istiyorlar, şahsi menfaatlerini temin için ordunun mağlûbiyetini hazırlıyorlardı. Umum (genel) ahlak değerleri, tamiri imkânsız bir şekilde bozulmuştu, ilim ve sanattan habersiz Osmanlı ricalini en tehlikeli ihanetlere sevk ediyordu. Mazlum halkın idaresini ellerine alanlar memlekette edilecek hizmetle kazanabilecek şan ve şerefi düşünmüyorlardı. Ordunun mağlûbiyeti, Osmanlı kanıyla zapt edilen ülkelerin düşman ayakları altında çiğnenmesi onları asla müteessir etmiyordu. Tek gayeleri, ordunun mağlûbiyeti için tedbirlere girişmek, Sadrazamı azlettirmek, kendilerine servetler ve dirlikler temin edecek yeni bir vezir maiyetinde mazlum milletin sırtından geçinmekti.

Zenta Felaketi'ni hazırlayanlar arasında yalnız bir kişi fazileti ile kendini gösteriyordu: Amcazade Hüseyin Paşa... Köprülülerin bu vatanperver torunu devlet erkânının fikrini tasvip etmiyordu. Bütün paşalar ordunun Tayış köprülerinden geçerek Tımışvar yönüne hareket etmesini tasvip ettikleri hâlde Amcazade bu hareketin mahzurlarını anlatıyor:

⁸⁸ Hammer, c. III, s. 269.

“Din düşmanımız Nemçe keferesi hile sahibidir! Zikrolunan sular-
dan ilk hamlede geçenlere mâni olmaz. Lakin ya geçtikten sonra veya
geçiş ortasında çadırların dikilmesi esnasında veyahut herhangi bir şey
için meşgul iken, birdenbire bir bölük üzerine baskın yapabilir. Düşma-
nın bu hareketleri müteaddit defalar görülmüş ve tecrübe edilmiştir.”
diyordu. Sonra büyük bir ordu ile nehirlerden geçmenin tehlikelerini
anlatıyor, bu suretle ordunun ricat hattının kesilmesi ihtimali mevcut
olduğunu söylüyor, düşman memleketinde erzak bakımından sıkıntı çe-
kilmesi ihtimali olduğunu ileri sürüyordu. Amcazadenin fikrine Sava
Nehri'ni geçip Varadin'i muhasara etmek, bu suretle Tuna vasıtasıyla
erzak nakleylemek, bu muvaffakiyet elde edildikten sonra ahval ve vazı-
yete göre hareket etmek daha uygundu. Keza devlet erkânı da kalben bu
düşüncenin doğruluğunu tasdik ediyorlar, fakat muhalifler Sadrazamı
düşürmek için de⁸⁹ kendi fikirlerinde devamlı ısrar ediyorlardı. Niha-
yet mecliste Tımsıyar istikametine doğru hareket fikirleri galip gelmiş,
Osmanlı ordusu Elmas Mehmed Paşa komutasında, Prens Ojen'e karşı
ilerlemeye başlamıştı.

*Yeni Cami Hadice Turhan Sultan Türbesi'nde
Sultan IV. Mehmed ve soyundan gelen padişahların ve şehzadelerin mezarları*

⁸⁹ Yukarıda belirtilen görüşe göre, zafere ulaşmak mümkün iken sadrazamın kıymeti ar-
tıp itibarı yükselir diye muhalifler, padişahın nezdinde fikirlerinde ısrar ediyorlardı.
Raşid Tarihi, c. III, s. 409.

Elmas Mehmed Paşa ordusu Tuna, Tamış ve Yenibega Nehirlerini bin bir zorluk ile geçmiş, Titel Kalesi'ni büyük bir muvaffakiyetle zapt etmişti. Bu muvaffakiyetler düşmanın manevi kuvveti üzerinde tesir etmişti. Bu arada Avusturyalılar Osmanlı ordusundaki ihtilafı haber almışlar ve üstünlük sağlamak için gerekli tedbirleri almışlardı.

Elmas Mehmed Paşa bu muvaffakiyetler üzerine düşmanın sahra ordusuna taarruz etmek istemişti. Fakat sadrazama düşman olanlar bu taarruzdan muvaffakiyet ümit etmiyorlar, düşmana öldürücü bir vaziyette taarruz etmek için muhalefet gösteriyorlardı. Avusturyalılar ise fırsattan istifade ile Varadin'e doğru çekiliyorlardı.

Osmanlı ordusu zafer ve muvaffakiyet anlarını kaybediyor, mağlûp olmak için âdeta fırsat arıyordu. Ordu, şahsi ihtiraslara aciz kumandanlar elinde kendisini tehlikeye atmak için Tise (Tayis) sahillerinde, Zenta (Zanta) önlerinde serserice dolaşıyordu. Nihayet kumandanlar arasındaki ihtilaf askere de sirayet ediyor, orduda büyük bir intizam-sızlık meydana geliyordu. Askerler, zabitlerini dinlemiyorlar, hepsi de "Düşman gelecekmış!" diye ordunun peşinde Tımışvar yakasına doğru geçiyorlardı.

Prens Ojen, Osmanlı ordusunun bu hareketlerini yakından takip ediyordu. Ordunun hemen büyük bir kısmının padişah ile beraber Tımışvar'a geçtiğini haber alıyor, geride ağırlıkları geçirmek için Sadrazama şiddetli bir hücum için hazırlanıyordu.

Elmas Mehmed Paşa, düşmanın hareketini tamamen haber almıştı. Fakat o sırada Tımışvar'a giden köprü yıkılmış, beri yakada bulunan ağırlıkların muhafazası sadrazamın orada kalmasına mecburiyet hâsıl etmişti. Elmas Mehmed Paşa bu müşkil vaziyette sabırlı olmaktan başka çare bulamamış, Prens Ojen'in taarruzlarına karşı koymaya mecbur olmuştu. Bu çarpışma pek feci bir şekilde neticelenmişti. Osmanlı ricali düşmanın nehri geçmesine mâni olmak için hiçbir tedbir almamışlar, Prens Ojen'in askerleri tarafından çevrilmişlerdi.

Elmas Mehmed Paşa ve maiyeti akşamlara kadar düşmanla çarpışmışlardı. Kumandanlarından bir kısmı silah elde olarak şehit olmuş, bir kısmı kendini nehre atmış, bütün bu felaketlere karşı nehrin öbür yakasında duran bir kısım kuvvetlerden hiç yardım gönderilmemişti. Elmas Mehmed Paşa'nın muhalifleri ordunun felaketini uzaktan seyrediyorlar, köprünün yıkılmış bulunmasından istifade ile düşman topları altında

şehit olan arkadaşlarına yardım etmiyorlardı. II. Mustafa ricalinin bu ihaneti Osmanlı tarihinde elim (ruhu kanatıcı) bir örnek teşkil ediyor, ordu kasten savaşın içine atılıyordu. Mehmed Paşa'nın düşmanları hasımlarını feda etmekle de kalmıyorlardı. Düşmanın kendi taraflarına taarruz etmesi imkân dışında olduğu hâlde zafer gururuyla üzerlerine de taarruz edeceğini söylüyorlar, orduda umumi bir korkunun meydana gelmesine gayret ediyorlardı. Zenta mağluplarının ihanetleri pek aşikârdi: Düşmanın kendilerine taarruz edebilmesi için mutlaka yıkılan köprüyü yapması lazımdı; bu iş birkaç günlerini alırdı. Fakat onlar orduyu bile mağlûp sayıyorlar, Zenta meydanında yatan arkadaşlarını, eşyaları ve mühimmatlarını, cephanelerini ve çadırlarını bırakarak Tımişvar'a doğru ricat ediyorlardı. Prens Ojen, ihanetle kazanılan bu kolay zaferden memnun imparatora mektuplar yazıyor,⁹⁰ kazandığı zaferi parlak bir şekilde tasvir ettikten sonra:

“Güya güneş, imparator askerlerinin elde ettiği parlak zaferi son ışıklarıyla nurlandırmak için hareketini ağırlaştırıyordu.” tarzında övünerek bildiriyordu (24 Safer 1109/12 Eylül 1697).

Osmanlı ordusunun hâli pek perişan idi. Büyük bir kısmı tamamen kaçmıştı. Yalnız bir kısım asker düşmanın üç gün sonra gelebileceğini tahmin etmişler, fırsattan istifade ile ordugâhlarını yağmaya başlamışlardı. O gece padişah mağlûp ve müteessir Tımişvar'a çekiliyor, üç gün sonra da orduda helva satan tacirlerden biri tahin helvası kutularını bir öküz arabasına yüklemiş, aheste aheste Tımişvar'a doğru geliyordu.

Devlet erkânı bu hareketlerinden hiçbir zaman utanç hissetmiyorlardı. Kasapbaşı bile bu felaketten istifade etmek istiyor, Tayis Nehri'nin öbür yakasında kalan erkân ve ümeraya birkaç bin koyun gönderdiği hâlde doksan bin koyunu öldüğünü ileri sürüyordu. Nihayet kasapbaşını Şeyhülislam Feyzullah Efendi kayırarak, kendisine bin koyun bedeli istediği yerden gönderilmişti.⁹¹

Zenta felaketi 1094/1683'te başlayan facianın son faslını teşkil etmişti. II. Mustafa mağlûbiyet acılarıyla içi kan ağlayarak Edirne'ye dönüyor, her felaketten sonra olduğu gibi bu defa da aziller ve değişikliklerle acıyı biraz olsun giderme çaresine bakıyordu. Amcazadenin Sadrazamlığa, Rami Efendi'nin Reisülküttablığa tayini halkta emniyet ve huzur

⁹⁰ Hammer, c. III, s. 273.

⁹¹ Raşid Tarihi, c. II, s. 417.

meydana getiriyor, Şeyhülislâm Efendi bu felaketlerden gayrimüteessir, oğlunu daha büyük rütbelere, "Rumeli ve Anadolu Kazaskerliği"ne yükseltmekle meşgul bulunuyordu. Devlet malı bir taraftan yağma edildiği hâlde, diğer taraftan kahve üzerine vergi koyarak gelirin artırılmasına çalışılıyordu. Sultan Süleyman zamanında kahve resm edilmişti (vergilendirilmişti). Resm-i bidat adıyla İstanbul ve Edirne'ye kahve getiren Müslümanlardan okka başına sekiz, Hristiyanlardan on akçe alınmış, kahvenin okkası iki, iki buçuk kuruşa çıkmıştı.

Şimdi tekrar her okkadan kahvede yenilik adıyla beşer para alınacak, bu suretle devlet hazinesine gelir temin olunacaktı. Keza muharebede şehit olan paşaların da servetleri haciz olunuyor, Yavuz'un altınla doldurduğu hazineleri israf edenler şimdi en adi tedbirlere muhtaç oluyorlardı.

Zenta senesi hamiyetli kimseler için acı bir felaket senesi idi. Hamiyetli olanlar menfaatten başka bir şey düşünmeyen ekseriyet arasında ufak bir kısım teşkil ediyordu. Memleketi siyasi tedbirlerle kurtarmak kimsenin hatırına gelmiyor, her felaketi müteakip müthiş masraflarla sefer açmak, mağlûbiyeti telafi etmek çarelerine başvuruyorlardı.

Yeni Sadrazam, amcazade, bu adice düşüncelerden uzaktı. Köprülü oğullarının bu kıymetli evladı, memleketi siyasetle, islahatla kurtarmak istiyordu.

Osmanlı ülkesinde Hristiyanların önemli bir unsur teşkil ettiğini o da anlıyor, Amcazadesi Fazıl Mustafa Paşa'nın izinden yürüyerek ülkede hukuk alanında eşitliğin tesisini düşünüyordu. Amcazadenin tek düşüncesi Türkleri ilmen yükseltmek, ilk öğretime büyük bir ehemmiyet vermektir. Bunun için ulema sınıfını islah etmek, maliyeyi düzeltmek, Yeniçeriler ile donanmayı yoluna koymak, bayındırlık işlerine zaman ayırmak, hatta alicenaplık ile mahirane bir siyasetle ilim ve marifetle Müslüman ve Hristiyan arasında eşitlik tesis etmekle işe başlamak arzusunda idi. Fakat bütün bu icraatı yerine getirmek için on altı seneden beri devam eden kavgalara nihayet vermek lazımdı. Kara Mustafa Paşa'nın ihtiraslarıyla açılan feci sefer, hırslı devlet erkânının kışkırtmalarıyla seneden seneye uzamış, tamam on altı sene düşmanla çarpışılmış, Viyana'dan Tuna'ya kadar Osmanlı cesetlerinden yığınlar meydana gelmişti. Esasen iki taraf da bu harpten yılmıştı. Birkaç defalar Avusturya'nın müttefikleri, İngiltere ve Felemenk (Hollanda) elçileri,

Avusturya'yı XIV. Lui'ye karşı serbest bırakmak için Osmanlı Devleti ile anlaştırmaya aracılık etmişler, Fransız elçisi Şatonof'un Bâb-ı Âli'yi teşvik etmesine karşı hiçbir muvaffakiyet elde edememişlerdi.⁹²

XIV. Lui, Avrupa'nın hemen bir kısmına karşı giriştiği harplerden usanmış, Osmanlı Devleti'ni de düşmanlarıyla sulha razı etmek istemişti. O sırada II. Mustafa kaybettiği yerleri geri almak fikrinde olduğu için Lui'nin bu teklifini reddetmişti. Bu teşebbüsün sonuçsuz kalmasına Fransa sefiri Feriyol'in de büyük tesiri olmuştu. Feriyol Bâb-ı Âli ile hiçbir zaman hoş geçinmiyor, huzura kılıçla çıkmak gibi cinnetlerle hükümet ricalini gücendiriyordu. Senelerden beri devam eden mağlûbiyetlerden sonra bile Osmanlı gururu, düşmanları hakir ve aşağı görmüştü. Viyana'dan çekilen Osmanlı ordusu iki yüz senelik fütuhattı (fetihleri) bırakmış, Tuna önlerinde ümit verici taarruzlarla meşgul olmuş, kati hiçbir zafer elde edememişti. Osmanlıların mağlûbiyetine Viyana'dan Tuna'ya kadar yığılan şehit kemikleri hazin bir ibret teşkil ettiği hâlde on birinci asır (M. 1688-1699) Osmanlıları, hâlâ kendilerini galip addediyorlar, devrin Rastko müverrihleri bile müttefiklerle barış yapılacağından bahsediyorlardı.⁹³

Osmanlıların bu mağlûbiyetleriyle azimleri kırılıyor, yalnız gururları yaralanıyordu. Keza kaybedilen yerler de o derece nazarı itibara alınmıyordu. Çünkü Osmanlılar elden çıkan araziye esasen sahip olmamışlardı. İki asırlık Osmanlı hâkimiyeti Macaristan'da birkaç cami ile beş on çeşmeden başka medeniyet eseri bırakmamıştı.⁹⁴ Macaristan hudutları, Osmanlıların her zaman harbe hazır seyyar karargâhları derecesinde idi. Komşu devletlerle münasebet yağmacılıkla ispatlanmıştı. Macaristan'ın ırkî ve siyasi teşkilatı olduğu gibi bırakılmıştı. Anadolu'ya bile tamamıyla sahip olamayan hükümet, Tuna boylarında, Macaristan içlerinde ufak müfrezeler koymasıyla mevcudiyetini gösterebilmişti. Budin Beylerbeyisinin meşguliyeti, ara sıra zapt edilen kaleleri geri almaktan, İstanbul'un uzak mintikalarında nöbetçilik vazifesini yerine getirmekten ibaret kalmıştı. Bütün Anadolu, Macaristan'ın zengin komşularından

⁹² Hammer, c. III-s.255

⁹³ Rastko Tarihçileri, Antlaşmadan bahsederlerken vezirin (Amcazadenin) barış hususunda açık görüşlü olduğundan, zayıf ve düşkünlere şefkat ve merhamet gösterdiğinden övgüyle bahsediyorlardı. Naimâ, c. I, s. 63.

⁹⁴ Editör'ün Notu: Maksadını aşan ve tarihî gerçeklerle çok uyuşmayan bir ifade olduğu kanaatindeyiz.

alınan ganimetle beslenmişti. Fakat bu ganimetleri devam ettirmek için Anadolu'nun bütün unsurları da Tuna boylarında kırılmıştı. Avusturya harbi on altı sene devam ettiği hâlde Anadolu'dan bölük bölük gelen kabileler Belgrad ordugâhlarını hiçbir zaman askerden boş bırakmamıştı. Padişahın gazabından korkan paşaların mükemmel kapı halkları ganimet sevdasıyla geldikleri yerlerde sefaletten başka bir şey görmemişlerdi. Hudutlar Tuna gerilerine doğru çekildikçe ganimetler de azalmış, bu sefer içteki tebaa ve reâyâ ordunun yegâne hedefini teşkil eylemişti. Türkiye için bu şartlar dâhilen de devamı mümkün değildi. Memleketi düzeltmek ancak uzun bir sulh, esaslı bir icraat ile mümkündü. Bu sırada da Lui; İspanya, İngiltere, Felemenk ve Avusturyalılardan mürekkep Ogsburg (Habsburg) heyetleriyle Rizvik Barışı'nı akdelemiş, Bâbîâli'de Zenta Felaketi'nin tesiri altında sulh akdine mecburiyet hissetmişti. Fakat bu sefer XIV. Lui, Osmanlı Devleti'ni harbe teşvik ediyor, kendisinin esasen bir mütareke akdettiğini, o sırada fevkalade hasta olan İspanya Kralı Şarl'ın vefatı üzerine veraset muharebesi açacağını, Avusturya hanedanına karşı bütün kuvvetiyle harbe iştirak edeceğini ileri sürüyordu. Artık Bâbîâli, Fransa'nın siyasi aleti olmaktan usanmış, Felemenk'li Kilyom Doranj'ın vasiyetlerini daha uygun bulmuş, Avusturya ve müttefikleriyle barış için İngiltere ile Felemenk'in aracılığını kabul etmişti. Avusturya ile Osmanlı Devleti arasında sulh müzakerelerine karar verildiği hâlde XIV. Lui, Türkiye'nin bu harpte mağlûp olduğunu, bundan dolayı sulh yaptığı takdirde pek çok arazi kaybedeceğini, Türkiye daha fazla arazi kaybedecek olursa şevket ve nüfuzunu muhafaza edemeyeceğini, harbe devam edildiği takdirde kaybedilen yerleri geri alınıncaya kadar kendisinin de Türkiye'ye yardım edeceğini söylemişti. Fakat Amcazade, Lui'nin bu teklifini kabul etmemiş, Fransa nasıl ki vakti zamanında sulh ettiyse, Türkiye'nin de aynı şekilde sulha muhtaç olduğunu söylemişti.⁹⁵

Sadrazam, sulha taraftar olmakla beraber askerî hazırlıklara devam etmişti. Geçen yıllardan birkaç kat fazla asker ve mühimmat toplanmasına ve tertibine gereği gibi dikkat gösterilmişti.⁹⁶ Sultan Mustafa tekrar sefere gitmek istemişti. On altı seneden beri saray meydanından tuğların kalktığı görülmemişti. Fakat bu sefer sulhun yapılmasına muhakkak gözüyle bakılıyor, yalnız sulh şartları yazılıncaya kadar ordunun Belgrad'ta harbe hazır bir durumda bulunmasına karar veriliyordu. Sul-

⁹⁵ Lavalley, c. II, s. 152.

⁹⁶ Raşid Tarihi, c. II, s. 432.

tan Mustafa sulhun akdedileceğine inanmış, saray erkânının tavsiyesi üzerine Belgrad ordusu kumandanlığına sadrazamını tayin etmeye razı olmuştu (1110/1698).

Avusturya ve müttefikleriyle sulh yapmakla görevlendirilen murahhaslar Reisülküttab Mehmed Râmî Efendi ile Divan-ı Hümâyün Tercümanı İskerletzade Mavrokordato idi. O kışı her iki taraf sulh müzakereleriyle meşgul olacaktı. Fakat başlangıçta İngiltere ve Felemenk sefirleri Viyana'ya gelmişler, müzakerelerin esaslarını hazırlamakla meşgul olmuşlardı. Avusturya ricali her hükümetin elinde mevcut araziye muhafaza etmesini esas kabul ediyor, sulh müzakerelerine Rusya'yı da dâhil etmek istiyordu. Fakat Kamaniçe henüz Osmanlıların elinde bulunduğu için Polonya kralı, Avusturya'nın yardımını bekliyordu. Petro ise elinde mevcut araziden başka ayrıca Kerç Kalesi'ni de istiyordu. Çar, Viyana'dan geçtiği sırada sulh müzakerelerine dair imparatorla görüşmüş, arzusunun tamamen kabul edilmeyeceğini anlayınca birdenbire Kont Kinski'ye sormuş:

“Bu sulhu isteyen kim?”

“Roma Çasarlığı, İspanya, İngiltere, Felemenk (Hollanda) ve bütün Hristiyanlık!”

O zaman Çar:

“Fakat İngiltere'ye ve Felemenk'e hiçbir zaman inanmak doğru değildir. Çünkü bu devletler yalnız kendi ticari menfaatlerini düşünürler, müttefiklerini hiç düşünmezler.” cevabını vermişti. Bununla beraber Rusya ile Polonya, elde mevcut arazinin muhafazası esasını kabul etmiyorlar, eski antlaşma şartlarını ileri sürüyorlardı. Şartları müzakere etmek için Avusturya'nın müttefiklere dâhil olmadıkça sulh yapamayacağını ileri sürüyorlardı. Nihayet Avrupa'nın sulh ve sükûna ihtiyacı olduğuna karar verilmiş, müzakere için yer tayini düşünülmüştü.

Avusturyalılar en fazla Viyana ve Dobreçini uygun görüyorlar. Osmanlılar ise “Devlet-i Âliye murahhasları İslam hududundan başka yere gönderilmez. Eğer bu tekliften kasıt savaş ise hazır ve amadeyiz.” diyorlardı. Nihayet iki tarafın muvafakati üzerine Varadin ile Belgrad arasında Karlofça kasabası uygun görülmüş, Osmanlı murahhasları, İngiltere ve Felemenk elçileri (Delegeleri) iki bin piyade ve süvari ile müzakere yerine gelmişlerdi. Müzakerede İngiltere ve Felemenk elçileri aracı vazifesi görüyorlardı. Müzakereler dört ay devam etmiş, neticede Avustur-

ya, Lehistan (Polonya) ve Venedik ile yirmi beş sene sulh yapılmıştı. Rusya elçisinin sulh imzalamaya salahiyeti olmadığı için onunla da üç sene müddetle mütareke yapılmıştı (26 Recep 1110/28 Ocak 1699).

Karlofça barışı on altı sene devam eden kanlı harplerin neticelerini feci bir surette bitiriyordu.⁹⁷ Antlaşma gereğince Polonya'dan Eflak'a kadar bütün Macaristan ile Erdel, Avusturya'ya bırakılıyor. Güneyde Sava ve Unna Nehirleri hudut teşkil ediyor, yalnız Tayis (Tisa) ve Moros Nehirleri arasındaki yerler Türkiye'ye kalıyordu. Tisa ve Moros'ta her iki taraf gemi işletme hakkını muhafaza edecek. Türkiye'deki Hristiyanların mezhep hürriyetleri temin olunacaktı. Yapılan antlaşmada İmre Tökeli'den bahsedilmemişti. Binaenaleyh o da zevcesi Zirini İlona ile beraber İzmit'te oturmayı tercih ediyordu.

Lehistan Kamanıç ile Podolya ve Ukrayna'yı alıyor; Rusya, Azak Kalesi'ni muhafaza ediyordu. Venedik yalnız Mora'nın kuzeyinde aldığı yerleri bırakıyor, bütün Dalmaçya'yı Ayamavra'yı zapt ediyor, Lepanto istihkâmlarını yıkarak tahliye ediyordu. Hristiyan hükümetlerin Osmanlı Devleti'ne verdikleri vergiler tamamen kaldırılıyordu.

Türkiye on altı senelik kanlı bir hezimetten sonra taksime uğruyor, Osmanlıların Avrupa'daki nüfuzları yok oluyordu. Artık devletin çöküntü seneleri başlamıştı. İki asra yakın Osmanlı hâkimiyetinde yaşayan yerler on altı sene zarfında elden çıkıyordu. Devletin içine düştüğü bu çöküntüyü hiçbir kuvvet durduramıyordu. Asker disiplinsiz, devlet ricali lakayt, memlekete yeni bir hayat verecek hiçbir zekâ görülüyordu. Türkiye'nin bozuk ahlakına Düvel-i Muazzama⁹⁸ elçileri de vakıftı. Hemen bütün elçiler sağlam bir beyne sahip, tarafsız, devlet idaresinden anlayan bir vezirin Türkiye'yi felaketten kurtaracağına inanıyorlardı. Fransız elçisi Şatonof, Türkiye'nin durumuna ait XIV. Lui'e yazdığı takirde (raporda); Fazıl Mustafa Paşa'nın Türkiye'yi ne suretle kurtarmaya azmeylediğini tasvir ederken:

“Fakat zekâ ve cesaret sahibi olan Köprülü, veziri azlettirip yerine geçti. Zatı Haşmetâneleri tarafından kendisine söylediğim sözlerin hepsini dinledi. Kalbinde gayet büyük emeller bulunduğu hâlde, bir seferde Niş'i, Semendire'yi, Belgrad'ı aldı. Öbür sene Bad prensiyle⁹⁹ bir muha-

⁹⁷ Rasid Tarihi, c. II, s. 449.

⁹⁸ Büyük Devletler: İngiltere, Fransa, Almanya, Avusturya-Macaristan, Rusya ve İtalya.

⁹⁹ Bad Prensligi: Belgrad'ın kuzeybatısındaki Baden Prensi Louis.

rebe yaptı. Vefatı, askerlerinin manevi kuvvetini kırıp da zaferi düşman tarafına bırakmasaydı bu muharebeyi de kazanacaktı. İşte Zatı Haşmetanelerine bu da gösterir ki, kuvvetli ıslahat fikrine malik yalnız bir kimse bu devletin şan ve şerefini iadeye muktedir olabilecek.”¹⁰⁰ diyordu. Yine bu takrirden Türkiye'nin Osmanlı ricalinin manevi durumunu şu suretle tarif ediyordu:

“Denilebilir ki bu devlet akl-u hayale gelmedik bir zaaf içinde. Kandiye fethinde kumandanlarından en mükemmellerini kaybeden Türkler, tecrübe görmüş zabıtlarından hayatta kalanları da harbin ilk seferlerinde gerek sık sık uğramış oldukları zayıflıklarda, gerekse olayların aleyhlerine neticelenmesinden dolayı intikamı kumandanlarının şahıslarında almak suretiyle elden çıkardılar. Bundan başka on yedi sene beri devam eden bu harp maliyeyi de bitirdi. Bugünkü nazırlar (bakanlar) bu hâli sulh ile ıslah etmek şöyle dursun, servet temin etmek için felaketten istifade çaresine bakıyorlar, devletin çıkarlarını daima şahsi menfaatleri için kullanıyorlar. Bugünkü nazırlar diyorum! Çünkü bu devlet, içlerinde harbe ve idareye muktedir olabilecek kıymet ve fikir sahibi adamları bulunmayacak derecede nüfustan mahrum değildir. Fakat bu gibi şahıslar devletin idaresinde bulunanları ürkütmek için kendilerini ileriye sürmeye cesaret edemezler. Padişah ise onları arayıp bulmaya, daha fenası, bizzat devleti idareye muktedir değil. Bunun da sebebi, kendisinin bilgi ve devlet idaresinden habersiz olmasıyla beraber birçok zamandan beri Bâb-ı Âli nazırlarının padişah kuvvetini daima esrarengiz bilgiden bir inziva içinde saklamalarından ve işleri yalnız onun adına yapmalarından ileri geliyor.”¹⁰¹

Memlekette bu hastalıkları tedavi edecek namuslu kimseler yok değildi. Fakat ekseriyet, karınlarını doyurmak için dalkavuklukla, kibirli ve cahil kimselerin mevkilerini sağlamlaştırıyorlar, bu suretle vatan ve millet adına ihanette bulduklarını idrak edemiyorlardı.

Bu kokuşmuş muhit içinde namus ve hamiyet sahibi olanlar, fikirlerini tatbik etmeden, adi bir iftiraya veya aşağılaşarak bir ihtiras uğruna derhal yok oluyorlardı. Amcazade bile parlak ve keskin zekâsı ile ancak dört sene kadar mevkiini muhafaza edebilmişti. En sonunda, devlet ricalinin hile ve desisesine (oyununa) karşı o da tahammül edemiyor,

¹⁰⁰ Sefer, İstanbul'da Fransa Sefaretlerine Dair Tarihî Muhtıra, s. 95.

¹⁰¹ Sefer, İstanbul'da Fransa Sefaretlerine Dair Tarihî Muhtıra, s. 95.

Mühterem Hümâyunu da mevcut servetini de kendi arzusu ile padişaha gönderiyor, çiftliğine çekilerek kahrından ölüyordu.

Bu muhterem vezirin kaybı kimseyi müteessir etmiyordu. Malları haczedilmek için uşakları ve akrabası hapsediliyor, namuslu kimselerin varislerinin ellerinden alınan paralar reziller elinde yağma oluyordu.

Bu tarihten itibaren Şeyhülislam Feyzullah Efendi de bütün kudretini gösteriyordu. Zenta Felaketi'nden istifade ile devlet hazinesini soyan Kasapbaşı Kara Mehmed Ağa, Hoca Efendi'nin himmetiyle sadrazamlığa yükseliyor, Osmanlı Devleti'nin mukadderatı daltabanların eline teslim ediliyordu.

Felaket senelerinin zayıyatını telafi için dâhili ve siyasi hiçbir tedbire başvurulmuyordu. Halk, muharebelerin sona ermesinden memnun, devlet ricali makam yağmalarıyla meşguldü. Edirne'de düğünler yapılıyor, eskisi gibi gönüllerde sevinç hüküm sürüyordu. Devrin müverrihi Raşid Efendi, senelerden beri memleketi viran eden harplerin neticelelerini (olup bitenleri) vukuat defterine kayıt ediyor, Karlofça felaketinden sonra Osmanlı sosyal hayatının refah ve saadetini tasvir ederken şu satırları yazıyordu:

“Sultan Mustafa Han Hazretleri'nin saltanatlarının ortalarında din düşmanları ile:

Bin yüz onda buldu devlet rahat-ı sulh-u sâlâh. (M. 1699)

Tarihi gereğince sulh yapılıp, savaflara son verildi. Herkes hâlimden memnun, gönül rahatlığı ile günün hilelerinden uzak bir şekilde, dilediği yerlerde zevk ve huzur içinde vakit geçirmekte. Padişah hazretleri yüce makamları olan eski saltanat makamı Edirne'de eğlenmekte, av eğlenceleri ile meşgul olmaktadır...”

1699 KARLOFÇA BARIŞI'NIN TUTANAĞI

1683 Viyana Bozgunu'ndan sonra “Kutsal İttifak”ı kuran Avusturya, Lehistan (Polonya), Venedik ve Ruslar; intikam almanın yanında, Osmanlıları Avrupa'dan atmak için topraklarını yağmaya başladılar.

Osmanlıların Zenta'da bir kez daha yenilmesinden sonra veziriâzamlığa getirilen Köprülülerden Amcazade Hüseyin Paşa; elden çıkan yerlerin hiç olmazsa bir kısmını geri almak (alınmasını) isteyen ve barışa yanaşmayan Padişah II. Mustafa'ya feci durumu anlatıp sulhe razı olmasını istedi. Uzun münakaşalardan sonra barışa (sulhe) karar verildi.

بزرگ عدالت مدنی آن شاه، الله تعالی تمسک تار بچندن موزالیا کبری بش سینه اوله مذهبده تمامندن بلکه بصفند، مزار فایضی طرفیندن مراد اولونسه تکرار استاده و
 سولیشیه طرفیندن حسن رضا ایله فرار دده، اولان موان شکر عظمست او قدوس تبار، بلند اقدار اقدن حضرتنایله شوک کور و ما ایدر توری، خاشا با و قاصد خاشا
 و اولان کبری اولانده، مصون و محفوظ اولوب دولری و مکلاری و فرودده و درباد اولان و لایملاری و شور واد و شکلی و رعایا و بریایاری بپنید، بلا فیدرینی و مختار ایله
 و طرفیندن کابریه و ضابطلرینه و ذوسای عسکر و جنگیارینه و انواع اولو اقلارینه با جمله تینه و تا کید اولنه که اقداری بقی تفصیل اولان شتر و طرفیندن موان عسکر و
 مقتضای سینه جرکت و صلح و صلاحه منابر و دور و لوعلت و بهانه ایله بر لری، ریخیده، دن ختماز ایله له و من بعد نقدی ایلیوب قوکنو او کی کبری کورده له شوکیکه تینه
 اولوب نغالفت و ذنده اولو اشد عقوبتله خلدن کمنکی عتیق بیله له و سعادت کور فریضای باطلوایف تا اوردی بو صلح و صلاح و دستاق و ان سفار خونی کبری
 رعایت و صیانت ایلیوب خاشاره نام اولان ملک و رعایا به وجهله نقدی و تجا و ایلملر کرایه اصناف هساک و کرایه طوایف تا اوردن روز و حاد و عهد نامه هلاوت
 و معایر عهد و میثاق نقدی، جناز تاریده سه سزایی زقیب اوله و قسقلر اعطفا ایلیوب هر لیدکی کورندن طرفیندن خصوصت و نقدی کلیتله رفع اولوب
 رعایای طرفیندن امان و استراحت و اطمینان اوزده اولو و بومر بومرودن قذبات کلان قنید و اهتمام ایله منع و دفع اولوق بچون سوز لرد، اولان تکلیف و صلاح
 قنیه و تا کید اوله لکری بید بود، اولان حکومه بو صلح مناساعت اوزده خبری بر شکر لک بچون کبری کورندن بقین اولوب ندر، مسکه، طریقه دهر کیم خالفت
 سه و دولو تجا اوزده اجزا ایدر سه بلاد، نصیریج اولدنی فرودده خفندن کلنه دیو کبری نایه اوزده عهد اولان بو شرايط صلح و صلاح بلا تغییر طرفله بد، قبول
 و معیار اولوق اوزده، خاشا حضرتنایک مرخص و کلاری اولان ایلملری اذن و درخصاری مقتضای سینه لاطین لسانی فرودده معمول - تمسک و بر مایله زنجی خصه
 و و کابری سبیلله خطلو فرود هر لری له بعضی و محتوم ایشو مواد کا صدفی معمول - تمسک اولوق اوزده، نسلم اجتمرد و زلفه الموق الضواصحتی ایلیوب الموق الموق الموق
 من شهر و سب سینه عشره فیما - و الف

Alexander Mavrokordato
 De Secretis affirma

اصف جواد الله الملك
 محمد رابی و سب کتاب

Avusturya İmparatoru Leopold da Avrupa'da siyasî vaziyeti sebebiyle barışı Osmanlılar kadar istiyordu. İngiltere ve Hollanda (Felemenk) de bu teşebbüsü destekliyordu.

Her iki taraf anlaşmaya (barışa) karar verdikten sonra müttefikler 24 Nisan 1698'de Viyana'da toplanıp aralarında sulh şartlarını tespit etmeye başladılar. Osmanlılarla müttefikler arasında sulh görüşmeleri yapılacak şehir hakkında ihtilaf çıktı ise de Osmanlıların teklifi kabul edildi. Belgrad'a yakın olarak Karlofça kasabası münasip görüldü.

Osmanlılardan murahhas Reisülküttap (Dışişleri Bakanı) Râmi Mehmed Efendi ve Divân-ı Hümâyûn tercümanı İskerletzâde Aleksandr Mavrokordato tayin olunarak bir heyetle Karlofça'ya gönderildi.

Aleksandr Mavrokordato, İtalya'da tahsil görmüş, oradaki üniversitelerden birinden mezun olmuş, İstanbul'a dönerek Rum büyük mektebinde öğretmenlik etmiş, sonra tababetle meşgul olmuş ve daha sonra Fazıl Ahmed Paşa zamanında Divân-ı Hümâyûn tercümanı olarak Viyana bozgunluğunu müteakip azlolunmuştur.

Avusturya ile akdedilen antlaşma yirmi madde idi. Anlaşmanın sonuncu maddesinde barışın yirmi beş sene devam edeceği ve bu müddetin devamında veya ortasında iki tarafça arzu edildiği takdirde uzatılabileceği ve bu barış müddeti içinde Kırım hanının da dostluk ve barışıklık hususunda riayet etmesi kaydedilmektedir.

Râmî Mehmed Efendi, müzakereleri günü gününe zapt ettirmiş ve teati edilen mektupları da aynen muhafaza etmiştir. Bunlardan bir tanesi olan ve antlaşmanın imzalanmasını içeren zaptının (tutanağını) yazarımız Ahmed Refik Altınay eserine (esere) almıştır.

Bu terk-i cidâlin müddeti (savaşın bırakılması) İnşallâh ü Teâlâ (Yaradanın inayetiyle) temessük tarihinden (başlangıç tarihinden) mütevâliyen (devamlı) 25 sene ola.

Eveli tamamında belki nısfında (yarısında) meddolunması (uzatılması) tarafeynden (tarafardan) murad olunursa (istenirse) tarafların hüsn-ü rızası ile karar alınmış olan mevad (maddeler) şevketli, azimetli, kudretli şehir-yâr-ı bülend (yüce, yüksek) iktidar efendimiz (padişahımız II. Mustafa) Hazretleri ile şevketli Roma İmparatoru Çasar Bavkar Hazretleri (İmparator Leopold) ile varisleri arasında masun ve mahfuz (korunmuş ve gözetilmiş) olup devletler ve mülkleri, karada ve deryada (denizde) olan vilayetleri şehir ve varoşları reâyâ ve berâyâları (bütün

halk) beyninde (arasında) bilâ tagayyür (değişmeksizin) merî (yürür-
lükte) ve muhterem ola.

Tarafeynin (tarafların) hâkimlerine, zabitlerine (subay), asker ve cenkçilerine tevabi ve Levâhiklerine (kendilerine bağlı olanlara) bil-
cümle (cümleten) tembih ve tekid (üstlenme) oluna ki onlar dahi taf-
sil olunan (açıklanan) şurut ve kuyut (şartlar ve kayıtlar) ve mevadd-ı
unud (kararlaştırılan maddeler) muktezasınca (gereğince) hareket, sulh
ve salaha (barış ve rahatlığa) mugayir (aykırı) bir türlü illet ve bahane
ile birbirlerini rencideden ihtiras eyleyeler (uzaklaşalar).

Ve minbade (bundan sonra) teâdi eyleyip (düşmanlık etmeyip)
komşuluğu gereği gibi gözedeler. Şöyle ki: Mütenebbih (tenbihli) olma-
yıp muhalefet üzerine olanlar eşedd-i ukubetle (şiddetli cezalandırma)
haklarından gelmeyi muhakkak bileler.

Saadetli Kırım hanı vesair tevaif-i Tatar (Tatar taifesi) dahi bu sulh
ve Salah ve dostluk, barışıklık hususunu gereği gibi riayet ve siyanet ey-
leyip (koruyup) hasara tâbi olan memleket ve reayâ'ya bir vecihle teâdi
(düşmanlık) ve tecavüz eylemeyeler. Gerek esnâf-ı asakir (askerler) ve
gerek tavaif-i Tatar'dan bir fert hilâf-ı ahidnâme-i hümâyûn, mugayir-i
ahd ve misak (antlaşmanın aksine aykırı ve başka türlü) tâdiye'ye (sal-
dırmaya) cesaret ederse ma'zası tertib oluna (savaş yapıla).

Temessükler (tutanak, antlaşma) imza olunup mühürlendiği günden
itibaren taraflardan bütünlüğü bozan husumet ve saldırganlık tamamıy-
le ortadan kalkarsa (kaldırılırsa) her iki taraf emniyet içinde olup kor-
kusuzca yaşıyor olalar (olacaklar).

Yevm-i mezbureden (anılan günden) itibaren surlarda olan hükkâm
(hâkimler) ve zabitlere tembih ve tekid (kuvvetlendirme) oluna. Lakin
baidlerde (uzaklarda) olan hükkâma bu sulhün haberi acele erişdiril-
mek için yirmi gün müddet tayin olunup ondan sonra iki taraftan her
kim muhalefet ile bir türlü tecavüze ictira eyleser (kalkışırsa) balâ'da
(yukarda) tasrih olunduğu (açıklandığı) üzere hakkından geline.

Yirmi madde üzerine akdolunan bu şerait-i sulh ve salah (sulhün
ve kurtuluşun şartları) bilâ tagayyir (değiştirmeksizin) iki tarafça mak-
bul ve muteber olmak üzere Çasar hazretlerinin (Avusturya İmpara-
torunun) murahas vekilleri olan elçiler izn-ü ruhsatları muktezasınca
(gereğince) Latin lisanı (dili) üzere mamul ve temessük vermeleriyle
biz dahi ruhsat ve vekaletimiz hasabiyle hatlarımız (yazımız) ve mühür-

lerimizle mümza ve mahtum (imzalanmış ve mühürlenmiş) ettik. İş bu mevadd-ı kâğıdını (maddeleri içeren antlaşmayı) mamul ve temessük olmak üzere teslim etmişizdir.

Vellahü'l muvaffık Lissavab tahriren fi'l-yevmirrabi' ve'l işrin min şehri-i Recep Lissenet-i aşara ve mie elf. (Allah doğrusuna muvaffak kılsın! 1110 yılı Recep ayının yirmi dördünde (24 Recep 1110/26 Ocak 1699) yazıldı.

İbadillâh el-Melîkü'l-Vehhab Mehmed Râmî, (Mal ve mülk sahibi başıslayan Allah'ın en zayıf kulu) Reisülküttap (Dışışleri Bakanı) Mehmed Râmî).

Karlofça ve İstanbul Antlaşmaları

...larından sonra Osmanlı Devleti

SÖZLÜK

-A-

Ağakapısı: Yeniçeri Ağasının görev yeri.

Ahidnâme: Antlaşma şartlarını ve iki tarafın imzasını taşıyan kâğıt.

Ahval: Oluşlar, buluşlar, durumlar.

Akçe: Osmanlı Devletinin ilk zamanlarından 1687 yılına kadar kullanılan, devir devir değeri değişen gümüş para.

Alempenâh: Âlemin sığınacağı yer.

Arak: Arapça bir kelime olup rakı demek olduğu gibi ter manasına da gelir.

At Meydanı: Bizans döneminde Hipodrom olarak kullanılan Osmanlılar zamanında da at koşturulan ve gösteri yapılan İstanbul Sultan Ahmed Meydanı'ndaki alan.

Ayan: Bir memleketin ileri gelenleri, senato üyesi.

Ayazma Kapı: Haliç surlarının üzerindeki Bizans kapılarından biri.

Azak Kalesi: Don Nehri'nin denize döküldüğü yere yakın, birkaç defa Ruslarla aramızda el değiştiren, 1736'da Rusya tarafından zapt edilen ve adını Azak Denizi'nden alan eski bir kalemiz.

Azamet: Büyüklük, ululuk, çalım, kuruntu.

B

Bâb-ı Âli: Paşa kapısı, sadrazamların resmî makamlarının adı. Osmanlı İmparatorluk hükümeti.

Bâdiye: Çöl, kır.

Balyemez Top: Osmanlılar tarafından bir zamanlar kullanılan uzun menzilli top.

Bedel-i Askeri: Tanzimat'tan sonra cizye yerine Hristiyanlardan alınan verginin adı.

Bedestan: Değerli eşya ve mücevherlerin alınıp satıldığı çarşı.

Berat: Rütbe, nişan ve imtiyaz verildiğini bildiren ferman.

Beyannâme: Bildirge. Hâli yazı ile bildiren açıklama.

Beylerbeyi: Osmanlılarda eyaletlerin başında bulunan vali karşılığında bir memuriyet.

Biat: Bir hükümdarın hükümetini kabul ve tasdiki ifade eden bir tâbiridir.

Bidat: Peygamberimizin sünnetinde bulunmayan ameller.

Bostancı: Osmanlı saraylarının içinde ve dışında, padişaha ait bağ, bahçe ve bostanlara bakan ve sarayın diğer çeşitli hizmetlerinde, padişaha ait kayıklarda çalıştırılan ve sarayı korumakla vazifeli bir hizmet sınıfı.

Bostancıbaşı: Bostancı ocağının en büyük amiri. İstanbul civarındaki Marmara ve Karadeniz sahilleriyle Haliç kıyılarının disiplin ve korumasından mesuldü. Padişah, kayıklı bir yere gitse; dümeni Bostancıbaşı tutar, saray bahçesinde gezinse, padişahın yanında bulunurdu.

Budin: Osmanlı Devletinin, Macaristan'daki eyalet merkezi olan şehir. Şimdiki Budapeşte'nin Tuna nehrinin kuzeyde kalan kısmına denirdi.

C-Ç

Cizye: Müslüman olmayan tebadan alınan vergi, kafa vergisi.

Cülûs: Oturma. Tahta çıkma.

Cülûs-ı Hümayun: Padişahın tahta çıkması.

Cülûsiye: Cülûs bahşisi.

Çuhadar: Sarayın haseki odasındaki en yüksek dört ağadan, başlıca görevleri, törenlerde atla padişahın ardından giderek yağmurluğunu taşımak, halka para dağıtmak, padişahın kaftan ve börklerine bakmak. Vezir ve öteki büyük makam sahiplerinin konak dışı işlerini yapmak, resmî dairelerde ayak hizmetleri gören çuha giyen kimseler.

D

Darüssaade Ağası: Saray memurlarının büyüklerinden biri olan kızlar ağasının unvanı.

Debdebe: Gösteriş, Göz kamaştırıcı ve hayranlık uyandıran görünüş. Şatafat, ihtişam.

Defterdar: Bugünün Maliye Bakanı.

Dilhûn: İçi kan ağlayan.

Dirlik : Osmanlılarda bir hizmete karşılık olmak üzere bir kimseye devletçe verilen aylık, ya da bir bağlı gelir.

Divan-ı Hümâyun: Önce Veziriazamın, sonraları Fatih'ten itibaren hükümdarların başkanlığı altında toplanarak devletin işlerine bakan meclisin adı.

E

Enderun Ağası: Saray ve padişah hizmetinde bulunan ve dört sınıfa ayrılan ağalar.

Esame: Yeniçerilerin kaydı, ulûfe defteri.

Esedî: Üzerinde arslanın resmi bulunan Selçuklu parası.

Eşrefî: Eşrefî, şerefi, şerifi adları verilmiş Osmanlı altınlarının adları.

F

Fütuhât: Zaferler, fetihler, zapt edilen memleketler.

H

Hamr: Şarap.

Halef: Memurlukta birbirinden sonra gelip onun yerine geçen kimse.

Harem Ağası: Haremın muhafazası ile beraber hizmetini de gören, hadım ağalar.

Haraç: Müslüman olmayanların devlete ödemekle yükümlü oldukları vergi.

Has: Yüz bin akçeden fazla olan dirliklerin genel adı.

Hasaret: Zarar, ziyan.

Hatt-ı Hümâyun: Padişahların herhangi bir iş için bizzat yazdıkları yazılar, Hatt-ı Şerif.

Havan: Barutun icadından sonra dik kavisli atışlar yapmak üzere imal edilmiş olan ilk ateşli silahın adı.

Hünkar Sofası: Harem'de düğün, mevlit gibi merasimlerin yapıldığı geniş salon.

İ

İane: Yardım için toplanan para, yardım parası.

İltizam. Bir gelir kaynağının belli bir ücret karşılığında kişilere satılması yöntemi.

İnâm: Nimet verme, iyilik etme. Yeniçerilerin aylıklarına yapılan zam.

İrsaliye Akçesi: Cep harçlığı, Mısır eyaletinden Osmanlı padişahına her yıl gelen vergi.

İstikraz: Ödünç para alma, alınma. Faizle para alma.

İştira: Satın alma, alınma.

İydiyye: Bayram münasebetiyle verilen hediyeler hakkında kullanılır bir tâbir.

K

Kakum (Kürk): Kuzey bölgelerde yaşayan, sansara benzer siyah, kuyruklu, derisi çok değerli bir hayvan.

Kaymakam Paşa: Sefere çıkan ya da herhangi bir sebeple başkentte bulunmayan sadrazama vekillik eden vezir.

Kazasker: Osmanlı Devletinde kadıların başında bulunan, asker ile ilgili şeriat meselelerini çözüme bağlamakla yükümlü; belli bir aşamaya dek kadı ve müderrisleri atamaya da yetkili, ilmiye rütbelerinin en yükseklerinden birini taşıyan ve divanın üyesi olan görevli.

Kese: Değeri ve sayısı altın ya da gümüş olan ve zaman zaman değişen belli bir para birimi.

Kıbtî: Kıbt soyundan, çingene. Çingene ile ilgili.

Kılıç Merasimi: Padişahların saltanat makamına oturmaları üzerine hükümdarlık alametlerinden olarak Eyüp Sultan'da kılıç kuşanırlardı. Peygamberimize ait kılıçlar kuşanıldığı gibi Hz. Ömer'in Halid bin Velid'in, Osman Gazi ve Yavuz Sultan Selim'in kılıcını da kuşanan padişahlar olmuştur.

Kontoş: Dar kollu, kalçaya kadar inen büyük devlet adamlarının, özellikle Kırım hanlarının giydikleri üstlük.

Kös: Savaşlarda, alaylarda at, deve veya araba üzerinde taşınan ve çalınan büyük davul.

Kul Kethüdası: Yeniçeri Ocağı'nın zabitlerinden (subaylarından biridir). Kendine "Ocak Kethüdası", "Kethüda Bey"de denirdi.

L

Lâşe: Leş. Zayıf, arık hayvan.

Levent: Osmanlı donanmasında ve kıyılarda görev yapan askerî sınıfı.

M

Mangır: Akçenin dörtte biri değerinde eski bir Osmanlı parası.

Mahzar: Birkaç kişi tarafından imzalanmış olan dilekçe. Mahkeme sicili.

Mefahir: İftihar edilecek, övünülecek şeyler.

Meskûkat: Sikke hâline getirilmiş madeni paralar, akçeler.

Meşihat: Şeyhlik, Şeyhülislâmlık payesi, makamı.

Mezalim: Zulüm, kıyım.

Mirahor (İmrahor/Emr-i Ahur): Saray ahırlarından sorumlu en yüksek memur.

Mirî: Hükümet, devlet malı.

Muahedenâme: Antlaşma şartlarının yazıldığı kâğıt.

Muin: Yardımcı.

Mukaddes İttifak: 1683 Viyana Bozgunu'ndan sonra Avusturya-Lehistan-Venedik ve Rusya arasında kurulan Haçlı birliği.

Mukataa: Arazinin kesime verilmesi, muayyen bir kira karşılığında birine bırakılması. Bağ, bahçe, arsa haline getirilen ekim toprağı için verilen vergi.

Murahhas: Delege, devlet veya bir teşekkül, bir kurum adına selâhiyetli olarak bir yere, birinin makamına gönderilen kimse.

Musile-i Sahn (Tetimme Medreseleri): Fatih medreselerinin yüksek öğrenime hazırlayıcı bölümü.

Mühr-i Şerif: Padişah mührü.

Müskirat: Sarhoş eden, sarhoşluk veren şeyler.

N

Nefir-i Âmm: Hep beraber çıkılan yolculuk, cihad için topyekün seferberliktir.

Nemçe: Osmanlıların Avusturyalılara, Almanlara verdikleri ad.

Nizam-ı Cedid: Batı örneklerine göre yapılan yenileşme eylemlerinin bütünü. Batı yöntemlerine göre yetiştirilmek üzere kurulan ordu. Yeni düzen.

Nusret: Yardım. Allah'ın yardımı. Başarı, üstünlük.

R

Rayîç: Bir malın satış ve sürüm değeri.

Recm: Taşa tutma, taşlama.

Reisül-Küttap: On yedinci yüzyıla değin padişah divanı yazmanlarının başı. Bundan sonra 1835'te değin de bugünkü Dışişleri Bakanı olan kişinin adı.

Resmi-Bidat: Gümrüklere gelen bir kısım eşyadan gümrük vergisinden başka olarak alınan vergi.

Ricâl: Belli mevki sahipleri.

Ricat: Geri dönme, gerileme, çekilme, geri kaçma.

Rikâb-ı Hümâyûn Kaymakamı: Sefer münasebetiyle İstanbul'dan ayrılan Sadrazam vekilinin adıdır.

Rüsûm: Vergiler, gümrük vergileri.

S

Salâh: Düzeltme, iyileşme, iyilik. Rahatlık, barış. Dine olan bağlılık.

Salavat: Hazret-i Muhammed (s.a.s.)'e edilen dualar.

Salib (Haç Ehli-i salib): Haçlılar.

Sarıca: On yedinci yüzyıldan sonra eyalet valilerinin kendi bölgelerinden toplanan derme çatma kimselerden kurdukları 40 ya da 50 kişilik vurucu ve çapulcu süvari birliklerine verilen ad. Genel olarak dik kafalı, başıbozuk asker.

Sekban: Osmanlılarda, sınır boylarında eyalet paşaları ve sancak beylerine bağlı görev yapan asker sınıfı.

Selef: Bir yerde , bir işte, bir vazifede başka birinden önce bulunmuş kimse.

Serasker: Asker ve ordu kumandanı, Harbiye nazırı.

Serçeşme: Yardımcı askerlerin maaş vs. gibi işlerine bakan kimse.

Serdar-Ekrem: Başkumandan, Başbuğ.

Serdengeçti (Dalkılıç): Savaşta düşman arasına dalmak için gönüllü yazılan asker.

Sergerde: Gönüllü olarak harbe iştirak eden kabile başlarına verilen ad. Son zamanlarda eşkıyalık yapanların başında bulunanlar hakkında kullanıldı.

Serhat: Hudut, sınır.

Seyit: Hz. Muhammed'in (s.a.s.) torunu, Hz. Hasan'ın soyundan gelen kimse.

Sikke: Paralara ve dirhemlere vurulan damga, basılmış para.

Silahdar Ağa: Törenlerde, sağ omzunda padişahın kılıcını taşıyan saray görevlisi.

Silsile-i Meratip: Büyükten küçüğe, küçükten büyüğe doğru (rütbe sırasına göre).

Sipahi: Tımar sahibi süvari asker. Osmanlı ordusunda bir sınıf süvari olup öşrünü aldıkları araziye karşılık, savaşa kendi yetiştirdikleri hayvanlarıyla katılırlardı.

Sorguç: Padişahın ve vezirlerin başlıklarına takılan tüy ya da püskül biçiminde süs.

Sürücü: Devşirme suretiyle alınan Hristiyan çocuklarını kabile halinde hükümet merkezine getiren memurlar, görevliler.

Sürsat: Savaşa giden ordunun geçeceği yollar çevresindeki köylülerden savaş yükümü yoluyla ve rayiç değeri üzerinden yiyecek satın alınması, ya da karşılık para toplanması.

Ş

Şahitop: Zerbezen denilen uzun menzilli topun en büyük türü.

Şerî: Şeriatla ilgili, şeriata uygun olan.

Şeriat: İlahi emirlere ve yasaklara dayanan yüce kanun.

Şerifi altın: 1691'de basılan ve Venedik altınına benzeyen bir Osmanlı altın parasının adı.

Şikk-ı Evvel Defterdarı: Baş defterdarlar.

Şimşirlik: Topkapı Sarayı'nda padişah oğullarının 16. yüzyıl sonlarından itibaren kapatıldıkları Harem dairesine bitişik bina.

T

Takva: Allah'tan korkup yasak olan şeylerden çekinme, sakınma.

Taassup: Birine taraftarlık etme, kendini çok üstün tutarak, başka dinden olanlara düşman olma.

Takrir: Önerge, resmi olarak yazıyla bildirme.

Tefsir: Yorum, Kur'ân-ı Kerim'in mana bakımından yorumu.

Terakki: 20.000 akçe'ye dek çıkabilen tımar gelirinin, kılıç hakkı çıktıktan sonraki bölümü.

Tezvir: Yalan dolan. Ara bozma ve bilhassa fenalık kastıyla yapılan kovuculuk.

Timar: Yıllık geliri 3.000-20.000 akçe tutan toprak dirliği.

Tirkeş (Terkeş): Ok kabı, okluk, sadak.

Tuğ: Bir sırığın baş tarafına takılmış, perçem hâlinde sarkan at kuyruğundan ibaretti. Sırığın at kılı ile birleştiği ucunda altın yaldızlı bir top bulunurdu. Tuğ, çok eski zamanlardan beri Türkler arasında beylik ve hükümdarlık alameti sayılırdı. Sefer sırasında sancak beyleri bir, Beylerbeyileri iki, vezirler üç tuğ taşırlardı.

U-Ü

Ulah: Bugünkü Romanya'nın Karpat Dağları ile Tuna Nehri arasında bulunan, vaktiyle Eflak adını verilen yerin halkına verilen isim.

Ulemâ: Âlimler, ilim sahipleri, bilginler.

Ulûfe: Yeniçerilere, diğer askerî sınıflara, sarayın ve devlet teşkilatının muhtelif kademelerinde vazife görenlere, üç ayda bir hususi merasimle verilen maaş.

Ulvıyyet: Yükseklik, yücelik, büyüklük.

Uyvar: Kuzey Macaristan'da Neitra Nehri üzerinde şehir ve kale.

Umerâ: Beyler, emirler.

V

Vahşıyyâne: Vahşicesine, Vahşilikle.

Vâiz: İbadet yerlerinde dinî öğütlerde bulunan görevli.

Vakar: Ağırbaşlılık, temkinlilik.

Versay: Paris'in yirmi kilometre kadar güneybatısında Versay kasabasında Ondördüncü Lui (Louis)'in yaptırdığı saray.

Vidin: Bugünkü Bulgaristan'da Tuna'nın sağ sahilinde bulunan eski bir şehrimiz.

Voyvoda: Aslı Slavca olan bu kelimenin; ağa, reis veyahut asker sürücü manasına geldiğini ileri sürenler vardır. Eyalet valileri ve sancak mutasarrıfları, merkezin muvafakatiyle umumiyetle yerlilerin ileri gelenlerinden birisinin bir çeşit tahsil memuru tayin ederlerdi. Eflak ve Boğdan prenslerine de vaktiyle voyvoda unvanı verilmişti.

Y

Yakut: Umumiyetle kırmızı ve pembe renkte, fakat sarı ve mavi renkleri de bulunan kıymetli bir taş.

Yâve: Sahipsiz olarak bulunan hayvan.

Yâve Resmi: Sahipsiz olarak bulunan hayvanlardan alınan vergi.

Yeniçeri Ağası: Yeniçeri ocağının en yüksek subayı ve komutanı.

Yük: Osmanlılarda 100.000 akçe tutarında para ve ipek için kullanılan bir ağırlık ölçüsü.

Z

Zâdegân: Soylular sınıfı, me şhur ve muayyen aileler topluluğu.

Zeâmet: Devlet tarafından hizmet sahiplerine, bazı şartlar altında verilmiş, geliri yirmi bin akçe ile yüz bin akçe arasında bulunan dirlik.

Zelîl: Hor, hakir, alçak, aşağılama.

Zelilâne: Aşağılaşarak.

Zümbür: Eşek arısı.

BİBLİYOGRAFYA

(İkinci Viyana Seferi ile İlgili Kaynaklar)

- 1- A. de Lamartin, Sona Doğru (Türkiye Tarihi) Çeviren: M. R. Üzmen, C. III, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1977.
- 2- Ahmet Ağa'nın Viyana Günlüğü, Hazırlayan: Richart E. Krentel-Esat N. Erendor, Aksoy Yayıncılık, İstanbul, 1988.
- 3- Altan Araslı, Viyana'da İzlerimiz, Sebil Yayınevi, İstanbul 1978.
- 4- Cevat Üstün, Viyana Seferi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1941.
- 5- Defterdar Sarı Mehmed Paşa, Zübde-i Vekayiat, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1977.
- 6- Dimitri Kandemir, Osmanlı İmparatorluğunun Yükseliş ve Çöküş Tarihi, Çeviren: Ö. Çobanoğlu, C. III, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1980.
- 7- Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Zuhuri Danışman Yayınevi, İstanbul 1960.
- 8- İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, C. III, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1973.
- 9- İsmail Hami Danişmend, Osmanlı Tarihi Kronolojisi, C. III, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1971.
- 10- Joseph Von Hammer, Osmanlı Devleti Tarihi, C. I. X, Atabey Tercümesinden çeviren E. Kılıç, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1983.
- 11- Karl Toifel (Tuvafel, Die Türker Vor, Wien (Viyana Önünde Türkler), Prag ve Leipzig, 1883.
- 12- Mehmed Raşid, Tarih-i Raşit, C. I, Müteferrika Matbaası, İstanbul, 1153 (1740).

- 13- M. Şevki Yazman, Viyana Kapılarında Dönüş ve Osman Ağanın Çilesi, Ercan Matbaası, İstanbul, 1962.
- 14- Mufassal Osmanlı Tarihi, Hazırlayan: Heyet, C. IV, İskit Yayınevi, İstanbul, 1960.
- 15- Muzaffer Gökmen, "Viyana Kapılarına Dayanan Türk", Yıllarboyu Tarih, s. 12, Aralık, 1983.
- 16- Nihat Erim, Devletlararası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri, Osmanlı İmparatorluğu Antlaşmaları, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1953.
- 17- Osman Yavuz Saral, Kaybettiğimiz Rumeli, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1975.
- 18- Samiha Ayverdi, Türk Tarihinde Osmanlı Asırları, Damla Yayınevi, İstanbul 1975.
- 19- Silahtar Fındıklı Mehmed Ağa, Silahtar Tarihi, C. I, Devlet Matbaası, İstanbul, 1328.
- 20- Turan Tan, Viyana Dönüşü, İnkılâp Yayınevi, İstanbul 1960.
- 21- Yılmaz Çetiner, Şu Bizim Rumeli, Başnur Matbaası, İstanbul, 1967.
- 22- Yılmaz Öztuna, Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Tarihi, C. IX, Hayat Kitapları, İstanbul, 1966.
- 23- Ziya Nur Aksun, Osmanlı Tarihi, C. II, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 1987.